

ԴԱՎԻԹ ԱՎԵՏԻՍՅԱՆ

ՄԱՐԴՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ԵՎՐՈՊԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ
ՆԱԽԱԳԵՊԱՅԻՆ ՈՐՈՇՈՒՄՆԵՐԻ ԿԻՐԱՌՈՒՄԸ
ՀՀ ՎՃՈՒԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՊՐԱԿՏԻԿԱՅՈՒՄ 8

ՎՈՒՈՂՅԱ ՀՈՎԵՓՅԱՆ

ԴԱՏԱՍՏԱՆԱԿԱՆ ԳՈՐԾԸ ԱՐՑԱԽԻ ՍԵԼԻՔՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ 12

УГОЛОВНОЕ ПРАВО

СЕРЖИК АВЕТИСЯН

НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ КВАЛИФИКАЦИИ РАЗБОЯ
В СВЕТЕ ОБЕСПЕЧЕНИЯ СПРАВЕДЛИВОСТИ
И ДРУГИХ ПРИНЦИПОВ УГОЛОВНОГО ПРАВА 18

ԴԱՎԻԹ ՀՈՒՆԱՆՅԱՆ

ԲՈՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ՈՐՊԵՄ ԾԱՆԱՉՈՂՈՒԹՅԱՆ ՕՐՅԵԿՏ
ՔՐԵԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՄԵՋ 30

ЭДГАР БОРЯН

НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ КВАЛИФИКАЦИИ
СЛОЖНЫХ ПРЕСТУПЛЕНИЙ 41

ԿՐԻՍԻՆԱԼԻՍՏԻԿԱ

ՎՐԵԺ ՕՂԱՆՅԱՆ

ԳՈՐԾԻ ՔՆՆՈՒԹՅԱՆ ԸՆԹԱՅՔՈՒՄ ՀԱՅՏՆԱԲԵՐՎԱԾ ԻՐԵՐԻ
ՓԱԹԵԹՎՈՐՄԱՆ, ՁԵՎԱԿԵՐՊՄԱՆ ԵՎ ՀԱՆՁՆՄԱՆ ՈՐՈՇ ՀԱՐՅԵՐ 48

ԿՈՐՊՈՐԱՏԻՎ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

ԼԻԱՆԱ ԼՈՐԱՍՅԱՆ

ԳԵՐԻՇԽՈՂ ԳԻՐՔԸ ԵՎ ԳՐԱ ՕՐԻՆԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԽՆԴԻՐԸ
ՏՆՏԵՍՎԱՐՈՂ ՍՈՒԲՅԵԿՏՆԵՐԻ
ՀԱՄԱԿԵՆՏՐՈՆԱՅՄԱՆ ԴԵՊՔՈՒՄ 52

ԴԱՏԱԿԱՆ ՊՐԱԿՏԻԿԱ

ՀՀ ՎՃՈՒԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՈՐՈՇՈՒՄՆԵՐ 58

РЕЗЮМЕ 74

Նախադեպային իրավունք

Դավիթ ԱՎԵՏԻՍՅԱՆ

ՀՀ վճռաբեկ դատարանի քրեական պալատի նախագահ,
իրավագիտության թեկնածու, դոցենտ,
ՀՀ վաստակավոր իրավաբան

ՄԱՐԴՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ԵՎՐՈՊԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՆԱԽԱԴԵՊԱՅԻՆ ՈՐՈՇՈՒՄՆԵՐԻ ԿԻՐԱՌՈՒՄԸ ՀՀ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ԴՐԱԿՏԻԿԱՅՈՒՄ

օրենսգրքի 138-րդ հոդվածի 3-րդ մասը, ինչպես նաև 291-րդ և 292-րդ հոդվածները՝ Դատարանն արձանագրել է. «... Անձի վերաբերյալ քրեական գործը դատարան ուղարկվելու դեպքում, եթե մինչդատական վարույթում անձի նկատմամբ որպես խափանման միջոց ընտրված կալանքը չի վերացվում, ապա դրա ժամկետի ընթացքը կասեցվում է, և անձի նկատմամբ կալանավորումը որպես խափանման միջոց ընտրելու կամ ընտրված խափանման միջոցի ժամկետը երկարացնելու մասին դատարանի որոշման բացակայության պայմաններում անձը շարունակում է գտնվել անազատության մեջ մինչև քրեական գործն իր վարույթ ընդունած դատավորը 15-օրյա ժամկետում կայացնի ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 292-րդ հոդվածով նախատեսված որոշումներից մեկը և վերջիններիս կայացման հետ մեկտեղ լուծի խափանման միջոց ընտրելու կամ չընտրելու, իսկ խափանման միջոցն ընտրված լինելու դեպքում՝ դրա տեսակի հիմնավոր լինելու կամ չլինելու հարցը»:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանի կողմից 2009-2010 թվականների ընթացքում կայացված որոշումների վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ վերջինս շարունակում է իր գործունեությամբ ապահովել եվրոպական չափանիշների ներդրման ոչ միայն բովանդակային, այլև մեթոդական կողմը: Վերջին երկու տարիների ընթացքում Վճռաբեկ դատարանը հատկապես ակտիվ է եղել մարդու հիմնարար իրավունքների երաշխավորման հարցում, որոնք ամրագրված են «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 2-րդ, 3-րդ, 5-րդ և 6-րդ հոդվածներում:

2009 թվականի ապրիլի 10-ին ՀՀ վճռաբեկ դատարանի կողմից կայացվել է *Վարդան Մինասյանի* վերաբերյալ որոշումը, որում դատարանն անդրադարձել է դատական քննության նախապատրաստության փուլում անձի կալանավորման հարցին: Վերլուծելով ՀՀ քրեական դատավարության

Վ.Մինասյանի գործով որոշում կայացնելիս ՀՀ վճռաբեկ դատարանի առջև դրված էր այն հարցի լուծումը, թե դատարան փոխանցված գործով կալանքի տակ գտնվող անձի անազատության մեջ մնալը կարող է արդյոք հիմնավորված լինել: Նշված հարցի քննության ընթացքում ՀՀ վճռաբեկ դատարանը վերլուծել է Կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածի 1-ին կետի «գ» ենթակետը, *Ջեսիմուս ընդդեմ Լիտվայի* գործով վճռում Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի արտահայտած հետևյալ դիրքորոշումը. «Կոն-

ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 2010 12 (137)

ԴԱՏԱԿԱՆ
ԻՂՋԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Նախադեպային իրավունք

վեճից հետո 5-րդ հոդվածի 1-ին կետից բխում է, որ անձի կալանքի հիմնավորումը տակ այն փաստով, որ գործը փոխանցվել է դատարան, չի կարող հանդիսանալ «օրինական» հիմք անձի կալանքը շարունակելու համար»:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը հաշվի է առել վկայակոչված դիրքորոշումը, ինչպես նաև *Ձեպիուսի* վճռի 68-րդ կետում առկա այն դատորոշումը, որ Լիտվայի նախկին քրեական դատավարության օրենսգրքի 226-րդ հոդվածի 6-րդ կետը¹ չի կարող օրինական հիմք լինել կալանքի կիրառման համար, կալանքի ժամկետը սկզբունքորեն «օրինական է», եթե այն հիմնված է դատարանի որոշման վրա: Արդյունքում *Վ.Մինասյանի* վերաբերյալ որոշման 26-րդ կետում ՀՀ վճռաբեկ դատարանը գտել է. «... Մեղադրողի կողմից գործը դատարան ուղարկված լինելու հիմքով անձին կալանքի տակ պահելու ժամկետի կասեցումն անձի ազատության իրավունքի անօրինական սահմանափակում է»:

Արձանագրելով, որ ՀՀ քրեադատավարական օրենքի 138-րդ հոդվածի 3-րդ մասում առկա կարգավորումը հակասում է «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածի 1-ին մասին, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 11-րդ հոդվածի 2-րդ և 136-րդ հոդվածի 2-րդ մասերին»² ՀՀ վճռաբեկ դատարանն իրավական դիրքորոշում է ձևավորել այն մասին. «... Այն դեպքերում, երբ կալանքի երկամսյա ժամկետի ավարտին մնացել է 15 օրից քիչ ժամանակ, այսինքն՝ քրեական գործն իր վարույթ ընդունած դատավորի կողմից ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 292-րդ հոդվածով նախատեսված որոշումներից մեկի կայացման ժամկետից պակաս ժամանակ, նախաքննական մարմինը գործը դատարան ուղարկելու հետ միաժամանակ պետք է լուծի նաև անձի կալանքի հարցը՝ պետք է անձին ազատ արձակի, եթե վերացել են նրան կալանքի տակ պահելու հիմքերը, կամ դատարանին միջնորդություն ներկայացնի կալանավորման ժամկետը երկարացնելու վերաբերյալ, եթե առկա են ՀՀ քրեական դատավարության

օրենսգրքի 135-րդ հոդվածի 1-ին մասի հիմքերը»:

2009 թվականի դեկտեմբերի 18-ին ՀՀ վճռաբեկ դատարանի կողմից կայացվել է *Մուրեն Նալբանդյանի* վերաբերյալ որոշումը: Այս որոշման մեջ Դատարանը, իրականացնելով օրենքի միատեսակ կիրառության և իրավունքի զարգացմանը նպաստելու իր առաքելությունը, իրավական դիրքորոշում է ձևավորել այն մասին, որ դատարանում մեղադրանքը փոփոխելիս մեղադրողի կողմից պետք է կայացվի ինչպես մեղադրանքը լրացնելու կամ փոփոխելու մասին որոշում, այնպես էլ կազմվի նոր մեղադրական եզրակացություն:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանի այս դիրքորոշումը լուծում է երկու փոխկապակցված, սկզբունքային նշանակություն ունեցող հարց՝ հստակեցնում և ընդգծում է դատարանում գործի քննության սահմանները և ապահովում մեղադրյալի պաշտպանության իրավունքի իրացումը:

Ուղեցույց ունենալով *Արտիկոն ընդդեմ Իտալիայի* վճռում Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի ձևավորած մոտեցումն այն մասին, որ Կոնվենցիան կոչված է երաշխավորելու ոչ թե տեսական և պատրանքային, այլ գործնականում և արդյունավետ իրականացվող իրավունքներ՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ դատարանում գործի քննության սահմանները որոշվում են մեղադրական եզրակացության, այլ ոչ թե մեղադրանք առաջադրելու մասին որոշմամբ: Մեղադրական եզրակացությունն այն դատավարական փաստաթուղթն է, որով ամփոփվում են նախնական քննության արդյունքները, ինչպես նաև հիմնավորվում են քննիչի ենթադրությունները՝ մեղադրյալի մեղավորության և նրա գործողությունների իրավաբանական որակման մասին:

Ստացվում է, որ ամբաստանյալն իր դեմ ներկայացված մեղադրանքի բնույթի և հիմքերի մասին ամբողջական տեղեկություն կարող է ստանալ հենց մեղադրական եզրակացությունից: Այդ ամբողջական տեղեկության հիման վրա ամբաստանյալը կարող է կազմակերպել և իրականացնել իր պաշտ-

Նախադեպային իրավունք

պանության իրավունքը՝ առաջադրված մեղադրանքի և այն հաստատող ապացույցների շրջանակներում:

Նշված հանգամանքները հաշվի առնելով և հիմնվելով *Արտիկոյի* վճռում Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի արտահայտած դիրքորոշման վրա՝ *Ս.Նալբանդյանի* վերաբերյալ որոշման մեջ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն իրավական մոտեցում է ձևավորել այն մասին, որ մեղադրանքը փոփոխելու դեպքում պետք է կազմվի նոր մեղադրական եզրակացություն:

2010 թվականի փետրվարի 12-ին ՀՀ վճռաբեկ դատարանի կողմից *Արայիկ Գոգոյանի* վճռաբեկ բողոքի քննության արդյունքում որոշում է կայացվել, որտեղ առաջին հերթին ընդգծվել է խոշտանգումների, անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի արգելքի բացարձակ բնույթը: Այս առումով ՀՀ վճռաբեկ դատարանը հիմնվել է Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ *Չելիլոֆն ընդդեմ Հունաստանի* վճռի վրա, որի համաձայն. «(...) 3-րդ հոդվածը պաշտպանում է ժողովրդավարական հասարակության ամենահիմնարար արժեքներից մեկը: Անգամ այնպիսի բարդ իրավիճակներում, ինչպիսիք են ահաբեկչության և կազմակերպված հանցավորության դեմ պայքարը, Կոնվենցիան բացարձակ արտահայտություններով արգելում է խոշտանգումը և անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունքը կամ պատիժը: Ի տարբերություն Կոնվենցիայի և՛ 1-ին, և՛ 4-րդ Արձանագրությունների շատ նյութաիրավական դրույթների, 3-րդ հոդվածը, 15-րդ հոդվածի 2-րդ մասում նախատեսված թույլտվությունից բացի, որևէ բացառություն կամ սահմանափակում չի նախատեսում, անգամ ազգի գոյությանը սպառնացող արտակարգ դրության դեպքում (...):»:

Ա.Գոգոյանի վերաբերյալ որոշման մեջ շեշտադրվել է, որ խոշտանգումների արգելքի բացարձակ բնույթը ենթադրում է ոչ միայն խոշտանգումների, անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի կիրառումից ձեռնպահ մնալու, այլ նաև որոշակի պոզիտիվ գործողություններ կատարելու պետության պարտականություն:

նր: Վերոնշյալ պոզիտիվ պարտականության առկայությունը Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի կողմից, ի թիվս այլոց, հիմնավորվել է նաև *Բեկոսը և Կոստրոպուլոսն ընդդեմ Հունաստանի* վճռում:

Պրակտիկական ցույց է տալիս, որ քիչ չեն դեպքերը, երբ անձը խոշտանգման մասին հայտարարություն անում է դատարանում և փաստորեն հանցագործության մասին հարողում է տալիս, որին դատարանը պարտավոր է արձագանքել: Նշված հանգամանքը նկատի ունենալով՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը *Ա.Գոգոյանի* վերաբերյալ նախադեպային որոշման 29-րդ կետում արձանագրել է. եթե դատարաններն իրենց վարչություն գտնվող քրեական գործի քննության ընթացքում հայտնաբերում են հանցագործության ակնհայտ հատկանիշներ, ապա ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 184-րդ հոդվածի 1-ին մասի հիման վրա պարտավոր են քրեական գործ հարուցելու միջնորդությամբ դիմել դատախազին:

Անհրաժեշտ է ընդգծել, որ *Ա.Գոգոյանի* վերաբերյալ որոշման մեջ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը նշել է. «(...) Նախաքննության մարմնի դեմ ներկայացված բողոքները պետք է քննվեն անկախ մարմնի կողմից, որը չպետք է կապված լինի նախաքննության մարմնի հետ և վերջինից պետք է առանձնացված լինի: Այս դատողության հիմքում ՄԱԿ-ի Մարդու իրավունքների կոմիտեի 1998 թվականի նոյեմբերի 19-ի Եզրափակիչ դիտարկումներն են, որոնց համաձայն՝ «Կոմիտեն առաջարկում է հատուկ անկախ մարմին հիմնադրել՝ իրավապահ մարմինների աշխատակիցների կողմից թույլ տրված խոշտանգումների և անմարդկային վերաբերմունքի առնչությամբ բերված բողոքներն ուսումնասիրելու նպատակով» (տե՛ս Մարդու իրավունքների կոմիտեի Եզրափակիչ դիտարկումները, Հայաստան, CCPR/C/79/Add.100, 19 նոյեմբերի 1998թ., կետ 12): Կոմիտեի դիտարկումներից բացի, ՀՀ վճռաբեկ դատարանը հիմնվել է նաև *Ռամսահայն ընդդեմ Նիդեռլանդների և Բատին և այլոք ընդդեմ Թուրքիայի* որոշումներում Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի կողմից արտահայտված այն

դիրքորոշման վրա, որի համաձայն՝ չպետք է լինի ինստիտուցիոնալ կամ ենթակարգային կապ քննիչների և այն ոստիկանների միջև, ում դեմ բողոք է ներկայացվել»:

2010 թվականի մարտի 26-ին կայացվել է Նորիկ Պողոսյանի վերաբերյալ ՀՀ վճռաբեկ դատարանի որոշումը: Այս որոշման նկատմամբ առանձնակի հետաքրքրությունը պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ վերջինիս պատճառաբանական մասում ՀՀ վճռաբեկ դատարանը զարգացրել է «քրեական մեղադրանքի» բովանդակային ընկալման կապակցությամբ *Գ.Միքայելյանի* վերաբերյալ որոշման մեջ արտահայտված իրավական դիրքորոշումը:

«Քրեական մեղադրանք» հասկացության մեկնաբանման և կասկածյալի փաստացի կարգավիճակի վերաբերյալ դիրքորոշում հայտնելու անհրաժեշտությունը ՀՀ վճռաբեկ դատարանի համար ակնհայտ դարձավ *Ն.Պողոսյանի* գործի փաստական հանգամանքների ուսումնասիրության արդյունքում, երբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրեց, որ մինչդատական վարույթն իրականացնող մարմինը, տեղեկություններ ունենալով, որ Նորիկ Պողոսյանն ապօրինի թմրամիջոց է իրացրել, վերջինիս քրեական գործի վարույթին ներգրավել և հարցաքննել է որպես վկա, նախազգուշացրել ակնհայտ սուտ ցուցմունք տալու և ցուցմունք տալուց հրաժարվելու համար նախատեսված քրեական պատասխանատվության մասին և հարցաքննության ընթացքում առաջադրել է հանցագործության կատարման մեջ նրան մերկացնող հարցեր:

Որոշման մեջ արձանագրված փաստական հանգամանքները վկայել են նաև, որ ամբաստանյալ Նորիկ Պողոսյանը գրեկարդալ չի իմացել, այսինքն՝ ոչ բավարար չափով է տիրապետել քրեական դատավարության լեզվին: Դատարանն արձանագրել է նաև, որ Նորիկ Պողոսյանի վերաբերյալ քրեական գործի նյութերում բացակայում է նրա ստորագրությամբ վավերացված որևէ

փաստաթղթային հաստատում, որով վերջինս լիազորում է փաստաբան Ա.Թամազյանին իրականացնել իր շահերի պաշտպանությունը, ինչպես նաև բացակայում է Ա.Թամազյանին պաշտպան նշանակելու վերաբերյալ ՀՀ փաստաբանների պալատի որոշումը²: Մեջբերված փաստական հանգամանքների ուսումնասիրության արդյունքում ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ *Ն.Պողոսյանի* գործով փաստաբան Ա.Թամազյանի մասնակցությունը կրել է անօրինական բնույթ և դրա արդյունքում խախտվել է ամբաստանյալի՝ իր ընտրությամբ պաշտպան ունենալու կոնվենցիոն իրավունքը:

Հիմք ընդունելով վերը շարադրված հանգամանքները, ինչպես նաև *Դևեերն ընդդեմ Բեյզիայի* վճռում Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի կողմից ձևավորված իրավական դիրքորոշումները՝ *Ն.Պողոսյանի* գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրեց, որ սույն գործով նախաքննության ընթացքում խախտվել է Նորիկ Պողոսյանի պաշտպանության իրավունքը, քանի որ վերջինս, փաստացի լինելով կասկածյալ, հարցաքննվել է որպես վկա: Բացի այդ, վարույթն իրականացնող մարմնի կողմից նա չի ապահովվել պաշտպանով այն դեպքում, երբ առկա էր ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքով սահմանված՝ պաշտպանի պարտադիր մասնակցության դեպք:

Վերոգրյալն ամփոփելով՝ ցանկանում են կրկին ընդգծել, որ անձի հիմնարար իրավունքների երաշխավորմանն ուղղված ՀՀ վճռաբեկ դատարանի նախադեպերը շարունակում են հիմնվել Ստրասբուրգի դատարանի իրավական դիրքորոշումների վրա՝ նպաստելով ներպետական իրավունքի զարգացմանն ու համապատասխանեցմանը Հայաստանի Հանրապետության կողմից վավերացված «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիային:

1. Այս հոդվածի բովանդակությունն ամբողջովին համապատասխանում է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 138-րդ հոդվածի 3-րդ մասի բովանդակությանը:

2. Սույն գործով փաստաբան Ա.Թամազյանի ստորագրությունն առկա է եղել Ն.Պողոսյանի հարցաքննությունների արձանագրությունների տակ:

Վուրդյա ՀՈՎՍԵՓՅԱՆ

ԼՂՀ վերաքննիչ դատարանի նախագահ

ԴԱՏԱՏԱՆԱԿԱՆ ԳՈՐԾԸ ԱՐՁԱՆԻ ՄԵԼԻՔՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ

«Միայն այն պետությունն է ուժեղ և ամուր, որը սրբորեն է պահում իր անցյալի պատվիրանները»:

ՆԱՊՈԼԵՈՆ

Չնայած թուրքական և մոնղոլական դժնդակ դարերը, Լեոնկ Թեմուրի և թուրքմենական վաչկատուն ցեղերի ավերիչ արշավանքները կարողացան ոչնչացնել Բագրատունյաց և Կիլիկիայի հայոց թագավորությունները, սակայն պատմական Հայաստանի մի շարք հայաշատ վայրերում, հատկապես Սյունիքում և Արցախում, երկրի բնիկ տերերը կարողացան զենքի ուժով պաշտպանել իրենց ազգային ինքնիշխանությունը՝ ընդհուպ մինչև ռուսական տիրապետության հաստատումն Անդրկովկասում:

Եվ եթե 18-րդ դարի սկզբներին Սյունիքի և Արցախի մելիքությունները հասան փաստական անկախության, այդ երկրամասերը զերծ պահելով մահմեդական ուժացումից ու սերունդներին, ավանդեցին, որ ազգերի և ժողովուրդների անկախությունը ձեռք է բերվում քաղաքական պայքարի միջոցով, ապա մեր ժողովրդի հերոսական անցյալը ոչ պակաս էական դեր է խաղացել Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության կայացման գործում:

Արցախն ու Սյունիքը, որոնց վրա միշտ էլ աչք են դրել մեր անկուշտ հարևանները, Մայր Հայրենիքի հյուսիս-արևելյան կողմի ռազմագիտական բանալիներն են հանդիսանում: Չպետք է մոռանալ գորավար Նժդեհի իմաստուն միտքը. «Հայաստանն ինչպիսի ցուցանակ կրելու լինի, չի կարող գոյություն ունենալ առանց Ղարաբաղի և Չանգեզուրի»:

Պատմական անհերքելի ճշմարտու-

թյուն է, որ Արցախ նահանգը զբաղեցրել է Կուրակ գետից մինչև Երասխ գետը՝ թիկունքին ունենալով Հայաստանի հետ սահմանային շրջանները, իսկ առջևում՝ Կուր-Արաքսյան հովիտը: Այդ նահանգի մի մասում, դեռևս X-XVI դարերում, ձևավորվել էր Խաչենի իշխանությունը, որի տերերի հետ գրագրություններ է ունեցել նույնիսկ բյուզանդական արքունիքը¹: Խաչենը, որի անունով է կոչվել ամբողջ Արցախ նահանգի հիմնական մասը X-XIII դարերում, Հայաստանի ամենաազդեցիկ վարչաքաղաքական միավորներից մեկն է եղել: 17-րդ դարի սկզբներին Խաչենի գավառների իշխանավորներն Իրանի շահ Աբաս I-ին հրովարտակներով օժտվել են մելիքական տիտղոսներով և կոնկրետ իրավունքներով: Մելիքները հայոց հին իշխանական տներից սերող ֆեոդալական կառավարիչներ են եղել, որոնց պարսից շահերը տվել են արաբական «մելիք» հորջորջումը, որը նշանակում է «տեր», «իշխան»: Քանի որ գավառները հիմնականում հինգն էին՝ Դիզակ, Վարանդա, Խաչեն, Ջրաբերդ և Գյուլիստան, ապա դրանք պատմության մեջ հայտնի են «Խամսա» /արաբերեն նշանակում է հնգյակ/ անունով²: Թուրքալեզու ասպատակիչները երկրամասին տվեցին օտարահունչ Ղարաբաղ անվանումը: Այն կազմված է թուրքերեն «ղարա»-սև և պարսկերեն «բաղ»-այգի արմատներից:

Մելիքություններն Անդրկովկասում եղել են բոլոր հայաբնակ վայրերում՝ Երևանի,

Նախիջևանի, Շիրվանի, Գանձակի և այլ խանությունների մեջ: Բայց այդ մեյիքություններից ամենից անկախը, ինքնուրույնը և նշանավորը Արցախի մեյիքություններն են եղել, որոնք միասին վերցրած ունեցել են պետականության բարձր մակարդակ, իսկ դրանց կառավարիչները՝ մեյիքները, ներքին կառավարման հարցերում՝ լիակատար ինքնուրույնություն: Նրանք ունեցել են իրենց բերդերը, սեփական զորքը, հարկային քաղաքականությունը, դատ ու դատաստանի իրավունքը: Մեյիքների գլխավորը՝ Դիզակի մեյիք Եզանն էր, որը Նադիր Շահի կողմից բեկլարբեկի տիտղոս էր ստացել, որի մոտ էլ հավաքվում էր արքունական հարկը³:

Սի կողմ թողնելով տեղական հայրենասիրությունը՝ պետք է նշել, որ Արցախը միշտ էլ խոշոր դեր է խաղացել հայ ժողովրդի պատմության մեջ: Ազգային ազատագրական ոգին և եռանդն այնքան խորն է խարխաված եղել Արցախի լեռներում, որ այդ երկրամասի պատմությունն անմահացրած հանճարեղ Բաֆֆին «Ժամանայի մեյիքությունները» պատմական երկը համարել է իր բոլոր աշխատությունների պսակը: Ըստ Բաֆֆու՝ այդ աշխատությանը նա կենդանացրել է մի վաղուց կորած և մոռացված պատմություն և դրանով ապացուցել, որ հայկական իշխանությունը շարունակվել է մինչև 19-րդ դարը⁴:

Հայոց զավառական մեյիքների իրավունքները վերջին անգամ վերահաստատվել են Նադիր Շահի հրովարտակներով: Հրովարտակների մեջ նշվում էին մեյիքների իրավունքները և պարտականությունները, մասնավորապես՝ հրովարտակները՝ օժտելով մեյիքներին հարկ վերցնելու, զորք պահելու, կառավարելու և դատ անելու իրավունքներով, միաժամանակ նրանցից պահանջում էին հպատակների հանդեպ լինել արդար և ուղղամիտ, գործել այնպես, որ չլինի ոչ ամենափոքր ճնշում և ոչ էլ կողմնապահություն:

Քաղաքական անկախության կորստի պայմաններում հայ ժողովրդի ներքին կա-

ռավարման հարցերում միշտ էլ էական դեր են ունեցել Հայ Առաքելական Սուրբ եկեղեցին և հայ հին նախարարական տոհմերի ու իշխանական տների ներկայացուցիչները և մեյիքները: Իսկ ժողովրդի ներքին կառավարման գործառույթներից մեկն էլ իրականացվել է իրավունքի միջոցով, որի աղբյուրներն են հանդիսացել սովորույթը, կանոնական իրավունքը, օտար իրավունքի թարգմանչական հուշարձանները, ազգային դատաստանագրքերը և իրավահայտ աղբյուրները:

Հայ ժողովուրդն ազգային պետականությունը կորցնելուց հետո օտար զավթիչներին կուլ չզնալու համար առաջնահերթ նշանակություն է տվել սովորույթային իրավունքի նորմերին, որոնք դարեդար անցել են սերունդից սերունդ և հասարակական կյանքում դարձել պարտադիր: Նույնիսկ հնուց եկող որոշ սովորույթներ պահպանվել են նաև մեր իրականության մեջ:

Պատմությունից մեզ շատ քիչ տեղեկություններ են հասել ինչպես Խաչենի իշխանությունում, այնպես էլ Արցախի մեյիքություններում իրականացված դատական իշխանության վերաբերյալ: Դեռ ավելին, այդ ժամանակներին վերաբերող որևէ դատական գործ կամ դատական որոշում մեզ գրավոր չի հասել: Սակայն բոլոր հետազոտողները միահամուռ են այն բանում, որ ինչպես Խաչենի իշխանները, այնպես էլ Արցախի մեյիքներն ունեցել են իրենց դատն ու դատաստանը⁵:

Հանրահայտ փաստ է, որ Մխիթար Գոշը հայոց աշխարհիկ իրավունքի անդրանիկ ժողովածուն՝ իր հռչակավոր «Դատաստանագիրքը» գրել և ավարտել է 1184 թվականին Հաթերքում՝ Խաչենի մեծ իշխան Վախթանգի ապարանքում և վայելել նրա հովանավորությունը: Հայ իրավական մտքի հուշարձանի առաջին օրինակներից մեկը Մ.Գոշն ընծայագրով նվիրել է Արցախի իշխանաց իշխան Վախթանգին՝ ակնարկելով, որ իշխանն անսխալ ուղղությանը կկիրառի նրա պատվիրանները: Դա մի ծանրակշիռ հանգամանք է և խոսում է այն բանի օգտին, որ Մ.Գոշի «Դա-

տաստանագիրքը», որով հայկական ար-
դարադատությունը ղեկավարվեց մինչև 16-
րդ դարը, ամենայն հավանականությամբ
օգտագործվել է նաև Խաչենի իշխանու-
թյունում⁶:

Դժվար է ասել, թե միջնադարյան հայ
իրավական մտքի այդ ամենախոշոր
հուշարձանից կարողացան օգտվել Արցա-
խի մելիքություններում, սակայն հստակ է,
որ մելիքները չէին ղեկավարվելու շարիա-
թի օրենքներով կամ իրեն ինքնակոչ Ղա-
րաբաղի խան հռչակած Փանահի կար-
գադություններով: Դա այն դեպքում, երբ
Աստրախանի հայ գաղութում, որտեղ հա-
յերի թիվը 18-րդ դարի կեսերին հասնում էր
շուրջ 2000-ի, կիրառվում էր Աստրախանի
հայոց «Դատաստանագիրքը», որի դրույթ-
ները մերձեցման շատ եզրեր ունեն Մ.Գոշ-
ի «Դատաստանագրքի» հետ⁷:

Մ.Գոշի «Դատաստանագիրքը» սկզ-
բունքորեն ընդունում է, որ քրեական գոր-
ծերը քննելու, հանցագործությունների ու
մեղքերի համար մարդկանց պատժելու
իրավունքը հավասարապես պետք է
պատկանի և՛ հոգևոր, և՛ աշխարհիկ դա-
տարաններին⁸:

Պատմագիտական փաստերը ցույց են
տալիս, որ դատավարությունը միջնադար-
յան Հայաստանում բոլորովին էլ հոգևոր
դասի առանձնաշնորհը չի եղել: Ավելին,
«եկեղեցական դատարանը զբաղվել է գե-
րազանցապես եկեղեցու և հոգևորականու-
թյան հետ կապված գործերով: Աշխարհիկ
գործերի խիստ նեղ բնագավառն է ընդ-
դատյա եղել նրան՝ սահմանափակված
առավելապես ընտանիքի ու ամուսնության
իրավունքով և քաղաքացիական իրավուն-
քի մի մասով»⁹:

Արցախի մելիքություններում աշխար-
հիկ դատարանների գործառույթները կա-
տարել են մելիքները և տանուտերեր-քյոխ-
վաները: Վերջիններս նշանակված կամ
հաստատված լինելով մելիքների կողմից՝
հանդես էին գալիս որպես ստորադաս դա-
տարաններ: Սիջնադարյան Հայաստա-
նում դրանք կոչվում էին տանուտիրական

դատարաններ: Նրանց իրավասության
մեջ էր մտնում գյուղական վեճերի և թեթև
հանցանքների քննումը: Դատավարու-
թյան ժամանակ հիմնականում ղեկավար-
վում էին սովորութային իրավունքի նորմե-
րով: Կողմը, դժգոհ լինենով տանուտիրա-
կան դատարանի արձակած վճռից, կարող
էր գանգատարկել այն «մելիքական դա-
տարանին», որը հանդես էր գալիս որպես
վճռաբեկ ատյան տանուտիրական դա-
տարանի նկատմամբ: Մելիքական դատա-
րանն առաջին ատյանի կարգով քննում էր
նաև ծանր հանցանքների վերաբերյալ
գործերը: Դատավարության կարգը բա-
նավոր էր և դատավարության ելքը հիմնա-
կանում կախված էր սովորութային իրա-
վունքի նորմերից և մելիքի կամքից, որը
հպատակների համար օրենքի ուժ ուներ:

Մելիքի արձակած վճիռը վերջնական
էր և բողոքարկման ենթակա չէր:

Դատավարության համար հատուկ
շենք չի եղել, դատը տարվել է մելիքի տան
բակում կամ ապարանքի սենյակներից մե-
կում: Գանգատավորն իր ցուցմունքները
հաստատելու համար պարտավոր էր վկա-
ներ բերել, իսկ վկաներ չլինելու դեպքում՝
երդվել: Դատաստանական երդման հա-
մար եկեղեցում կան մի սրբի առաջ գան-
գատավորը մի գույգ մոմ էր վառում և մե-
ղավորին առաջարկում հանգցնել մոմերը:
Եթե փչեր-հանգցներ՝ համարվում էր ան-
մեղ: Երբեմն բարձրաստիճան մարդիկ էին
երդվում իրենց ստորադրյալների փոխա-
րեն:

Նահապետական սովորույթներով ապ-
րող արցախցու համար երդվելը շատ ծանր
է համարվել և երբեմն չերդվելու համար
մարդիկ հանցանքը հանձն են առել, իսկ
սուտ երդվողներ շատ հազվադեպ են եղել:

Որոշ դեպքերում գանգատավորը մի
վառ ածուխ էր տալիս հանցավորին և
ածուխի վրա ջուր լցնելով՝ ասում. «Այսպես
անցնեմ, թե որ արել եմ»:

Տարածված են եղել հետևյալ պատիժ-
ները՝ ծեծը, տուգանքը, բանտարկությունը,
անվանարկությունը, դամդա խփելը, ձիու
պոչից կապելը ու քարշ տալը և մահապա-

տիժը:

Հանցագործների նկատմամբ պատիժ նշանակելիս հաշվի էր առնվում կատարված արարքի բնույթը և հասարակական վտանգավորության աստիճանը:

Ամենատարակալ և տարածված պատիժը ծեծն էր ու տուգանքը: Ծեծը գործադրում էր մեղիքը կամ նրա ծառաները: Հանցավորին ծեծում էին ճիպտաներով՝ մերկացրած կամ ծառից կապած վիճակում: Շատ անգամ էլ հանցավորին ծառից կապված վիճակում 2-3 օր պահում էին: Տուգանքը բռնագանձվում էր մեղիքի օգտին: Միայն տուգանքից Վարանդայի մեղիք Շահնազար երկրորդը տարեկան ստանում էր մոտ 20.000 ռուբլի արծաթ:¹⁰ Որպես բանտ ծառայում էր մեղիքի ախոռը կամ ցախատունը, իսկ վտանգավոր հանցագործներին պահում էին թաղակապ ներքնատներում կամ ստորգետնյա վիրապներում: Անվանարկության պատժին հիմնականում ենթարկվում էին անառակ կանայք, որոնց երեսին մուր կամ թրիք էին քսում, էշի վրա նստեցնում և շրջեցնում էին գյուղում, իսկ անուղղելի անառակ կանանց կապում էին ձիու պոչից և քարշ տալիս: Պատժի այս ձևով մեղիք Հովսեփ Ա-ն սպանել է պռռնիկ Մարիամին:

Դամոս խիտելու պատժի էությունն այն էր, որ հանցավորին մերկացնում էին և մեղիքի կնիքը խփում նրա հետույքին: Բոլոր մեղիքները կնիքադրոշմ են ունեցել, որ ներկայացնում էր մի կեռ թուր, շուրջը գրված՝ Բսի ծառայ մեղիք...(այսինչ)¹¹:

Առավել ծանր հանցանք կատարած անձանց կուրացնում, կամ կտրում էին ձեռքը, կամ էլ դատապարտում էին մահապատժի, որն իրականացվում էր այրման, կախելու, խեղդամահ կամ սրախողխող անելու միջոցով:

Այդ հարցում չնայած խիստ և դաժան, բայց արդարադատ են եղել Դիզակի մեղիքները, մասնավորապես՝ մեղիք Եսային և մեղիք Աբասը: Վերջինս ժողովրդի կողմից ստացել էր նաև Աբաս Դաժան մականունը: Հանցագործը չէր կարող ազատվել մե-

ղիք Եսայու ձեռքից ո՛չ կաշառքով և ո՛չ էլ բարեխոսությամբ: Յուրաքանչյուրին, ըստ կատարած հանցանքի, նշանակվում էր պատիժ և կշտամբանք: Մեղիք Եսայու օրոք գավառում վերացված էին ոչ միայն գողությունը, պռռնկությունը և մարդասպանությունը, այլև կանանց բարձրաձայն վեճերն ու կռիվները: Մեղիք Աբասի կառավարման տարիներին հանցագործը սրախողխող էր արվում հենց հասարակության առջև, որպեսզի ոչ ոք չհամարձակվի հետազայում նույն հանցանքը գործել¹²:

Մահապարտների նկատմամբ ոչ պակաս խիստ են եղել նաև մյուս մեղիքները: Այսպես, մեղիք Բեզլարի կողմից մահապատժի դատապարտված հովիվ Հախվերդու գլխին դրել են շիկացրած փլավ-քամին, որն անմիջապես մահացել է, իսկ մեղիք Աբով Գ-ին չենթարկվելու համար Փանոսանց Հայրապետին ծառից կախել են:

Արցախից Հնդկաստան տեղափոխված Մովսես Բաղրամյանը, մեծահարուստ հնդկահայ Հակոբ Շամիրյանի տպարանում 1772թ. տպագրած իր «Նոր տետրակ, որ կոչվում է Հորդորակ» գրքի մեջ նշում է, որ Ջրաբերդի մեղիք Ադամը և Գյուլիստանի մեղիք Հովսեփին առանց որևէ մեկի հրամանի կարող էին իրենց ենթակա ժողովրդի միջից հանցավորին կամ վնասապարտին ինքնակամ կերպով պատժել ու սպանել¹³:

Սրանք ծանրակշիռ փաստեր են, որոնք ապացուցում են, որ նույնիսկ Դարաբաղի խանության տարիներին յուրաքանչյուր մեղիքությունում դատավարության իրավունքը գտնվում էր տվյալ գավառի մեղիքի ձեռքում: Խաները միայն իրենց ազգին յուրահատուկ արևելյան խորամանկությամբ և խարդախությամբ կարողանում էին դավեր նյութել մեղիքների գլխին: Նման քստմեղի դեպք է եղել, երբ Իբրահիմ խանը բարեկամական գրույց ունենալու նպատակով Շուշի հրավիրեց Ջրաբերդի մեղիք Մեծյուսին, Գյուլիստանի մեղիք Աբովին, Դիզակի մեղիք Բախտամին և Գանձասարի Հովհաննես կաթողիկոսին ու նրանց բանտարկեց Շուշիի բերդում:

«Մեյիքական իրավունքը», կազմված լինելով չգրված իրավական և բարոյական վարքագծի կանոններից, տարածվում էր նաև հենց մեյիքների վրա: Որևէ մեյիքի կողմից սովորութային իրավունքի նորմերի կամ բարոյականության հիմնարար սկզբունքների խախտման դեպքում, մյուս մեյիքները միավորվել են նրա դեմ և չգրված օրենքի խստությամբ պատժել նրան: Այդպես է եղել, երբ իշխանատենչ մեյիք Շահնազարը Վարանդայի մեյիք դառնալու համար սպանել է եղբորը՝ մեյիք Հովսեփին, կոտորել տվել նրա ամբողջ ընտանիքն ու անօրեն կերպով տիրացել մեյիքությանը: Ոճրագործին պատժելու և մեյիքության ժառանգման սահմանված կարգը վերականգնելու համար մյուս մեյիքները պատժիչ արշավանք են ձեռնարկել մեյիք Շահնազարի դեմ, սակայն այդ եղբայրասպան գժտություններից կարողացավ օգտվել միայն Արցախի ռիսերիմ բշնամի Փանահ Խանը: Մեկ այլ օրինակ՝ մեյիքների կողմից ռուսների հետ վարած գաղտնի բանակցություններն Իբրահիմ Խանին հայտնելու համար մեյիքական տոհմի ներկայացուցիչ Ալլահ-Ղուլի բեկի նկատմամբ ամենայն խստությամբ կիրառվեց մեյիքական օրենքը: Նա բռնվեց և գլխատվեց: Այդպես է եղել և կլինի՝ ազգային շահերի դավաճանությունը համարվել է ամենաքստամեյի հանցագործությունը և խստորեն պատժվել:

Թեկուզ մեյիքները ներքին հարցերում եղել են միահեծան՝ ունենալով անսահմանափակ իրավունքներ, բայց նրանք, հանդիսանալով Իրանի շահի վասալներ, հարկահավաքության գործում ինքնագլուխ չէին կարող լինել: Պատմությունը վկայակոչում է, որ Վարանդայի Մեյիք Սիրգաբեկը շահական զանձարանին հարկ չվճարելու համար ենթարկվել է մահապատժի՝ խեղդամահ անելու միջոցով:

Արցախի մեյիքություններում դատական որոշումներն ի կատար էին ածվում տանուտերերի և մեյիքների կողմից: Տանուտիրական դատարանի վճիռը կատարվում էր տվյալ գյուղի գզիրի, իսկ մեյիքա-

կան դատարանինը՝ մեյիքի ծառաներից մեկի կողմից: Վճիռն արձանագրված չէր հանձնվում ծառային, այլ միայն մի թղթի վրա խփված մեյիքի կնիքը կամ նրա համբիչը: Վճռի էությունը բերանացի բացատրում էին ծառային, նա էլ՝ դատապարտվածին, և իբրև վկայակոչում իր ասածին՝ ցույց էր տալիս մեյիքի կնիքը կամ համբիչը: Տանուտերը և մեյիքը դատավարության համար վարձ չէին պահանջում, բայց ծառան պոկում էր ինչքան կարող է թե՛ մեկ և թե՛ մյուս կողմից:

Քաղաքացիաիրավական հարաբերություններից բխող վեճերի քննությունը և լուծումն իրականացրել է Հայ Առաքելական եկեղեցու Գանձասարի հոգևոր իշխանությունը: Վերջինս լծորդված էր մեյիքական իշխանության հետ՝ կազմելով մեկ միասնական քաղաքական-կուլտուրական միավոր: Երկու իշխանությունների միջև գործում էր հաղորդակից անոթների օրենքը: Երբ թուլանում էր մեկը, բնականաբար թուլանում էր և մյուսի դիրքերը:

Նման պայմաններում մեյիքներն ակտիվ մասնակցություն են ունեցել նաև իրենց իշխանության ներքո գտնվող գավառի հոգևոր գործերին: Մեյիքների թույլությունով է տեղի ունեցել պսակը և ամուսնությունը:

Ամուսնանալու համար մեյիքի հպատակները նրան վճարում էին որոշակի դրամական գումար: Նրանք պարտավոր էին տանել մեյիքին մսացուի սուկին և երկկամները, 1 կուժ գինի, 2 հավ և 2 շիշ օղի: Եթե հարսն ուրիշ գյուղ էր տարվում, պարտավոր էին վճարել ավելին: Մեյիքն իր հերթին նորապսակներին տվել է մի «խալաք» /նվեր/:

Իրենց հպատակների ամուսնալուծությունների հարցում մեյիքները երբեմն թույլ են տվել կամայականություններ՝ հարկադրելով եկեղեցուն ամուսնալուծել իրենց հպատակներին և ամուսնացնել այլ անձանց հետ: Այսպես, երբ մեյիք Հովսեփ Ա-ի հպատակ Մուսին զանգատվել է իր կնոջից, ապա մեյիքի հրամանով եկեղեցին նրանց ամուսնությունը լուծել է, և Մուսին

ամուսնացել է մեկ այլ կնոջ հետ¹⁴:

Ժառանգման իրավունքի հարցերը գտնվել են հոգևոր իշխանության ձեռքում: Պատմությունը մեզ թողել է Ամարասի Իսրայել կաթողիկոսի մի շատ հետաքրքիր գրավոր վկայություն, համաձայն որի՝ Վարանդայի մելիք Շահնագար երկրորդը 1992 թվականին իր գույքը կտակել է կրտսեր որդուն՝ Ջհանբախչին: Գրությունը հետաքրքիր է ինչպես իրավական, այնպես էլ ժամանակի բարբերի տեսակետից:

Ինչպես հայտնի է, Վարանդայի մելիք Շահնագար երկրորդն ունեցել է 3 կին, որոնցից միայն առաջինը՝ Թագուհին է եղել օրինավոր: Եվ երբ Իբրահիմ Խանի հյու սպասավոր, Գանձասարին հակաթոռ Իսրայել կաթողիկոսը գրավոր հաստատել է մահամերձ մելիք Շահնագարի կամքը՝ ամբողջ գույքն իր արտասամուսնական կապերից ծնված որդուն՝ Ջհանբախչին կտակելու մասին, ապա նրա օրինավոր կնոջից ծնված որդին՝ մելիք Ջումշուդը, հետագայում կարողացել է մոլլա Հուսեյնի միջոցով Իսրայել կաթողիկոսի հաստատած կտակն անվավեր ճանաչել¹⁵: Ավելորդ չէ նշել, որ կտակարարն ու կտակը հաստատողն այնքան վնաս են հասցրել Արցախի մելիքական և հոգևոր իշխանությունների ազգային ազատագրական պայքարին, որ նրանց կողմից Ղարաբաղի լեռնաստանին պատճառված վնասի հետևանքները վերացվեցին միայն մեր օրերում:

Ինչպես նշվեց, մելիքները, լինելով աշ-

խարհիկ գործերի տեր, վճռական դեր են խաղացել նաև հոգևոր գործերում: Պատմական փաստ է, որ Պետրոս Խանցքեցին՝ Գանձասարի Գրիգոր կաթողիկոսի որդեգիրը և դրանով՝ նաև Հասան Ջալալյան տոհմի անդամ դառնալու հարցում վճռական դեր է խաղացել Խաչենի մելիք Աթաբեկ Հասան-Ջալալյանի համաձայնությունը¹⁶:

Ռուսական կայսրության առաջին տարիներին մելիքները և նրանց ժառանգները, թեև պաշտոնապես զրկվեցին նախկին մելիքական իրավունքներից, բայց ճանաչվեցին իբրև տոհմիկ ազնվականներ՝ բեկեր:

Այսպիսով, ժողովրդի մեջ այնքան խորն է եղել արմատավորված սովորույթային իրավունքը, նահապետական կացութաձևերը և համակրանքը երկրի նախկին հայ տերերի նկատմամբ, որ մույնիսկ Ղարաբաղը ցարական Ռուսաստանին միացնելուց հետո, թեպետ ոչ դատավոր, բայց որպես գյուղի ամենաազդեցիկ և հեղինակավոր մարդիկ, գյուղացիները տեղական վեճերը լուծելու համար դիմել են բեկերին: Մելիքների ժառանգներն ընդառաջել են համագյուղացիների խնդրանքին և «Դատ կտրել» կամ դատն իրենց ցանկացածի պես վճռելու համար ճնշում են գործադրել գյուղական պաշտոնյաների վրա: Վերջիններս չեն խոչընդոտել մելիքների ժառանգների միջամտություններին և շոյված լինելու ակնկալիքով՝ իրենց բերանները քաղցրացրել են բեկերի տանը¹⁷:

1. Օտար աղբյուրները Հայաստանի և հայերի մասին, հ. 6, Երևան-1970, գիրք ք., գլուխ 48: **Ուրբաքյան Բ.** Խաչենի իշխանությունը X-XVI դարերում, Երևան-1975, էջ 50:

2. **Բախչի**, երկերի ժողովածու հ. 10, Խամսայի մելիքությունները, Երևան-1964, էջ 161-163 /այսուհետ՝ Բախչի/:

3. **Բախչի**, էջ 187, 191:

4. **Բախչի**, էջ 564:

5. **Բախչի**, էջ 164: **Номмо В.** Первые добровольцы Карабага, Тифлис, 1902, с. 2-4. **Մուսայելյան Հ.** Ղարաբաղի նուաճման հարիրամեակը, «Արարատ» 1914-Ռ.349. ՆԱ Ս.Էջմիածին էջ 150, Ֆ.Պողոսյան, Խամսայի մելիքների իրավունքներն ու պարտականությունները, «ԲՀԱ»-1966 թիվ 1, էջ 199-200:

6. **Գոշ Մ.** Գատաստանագիրը հայոց, իրավաբանական հետազոտությունը ծանոթութեամբ Վ.Բաստամանյան, Վաղարշապատ, 1880, էջ 104, 178: **Ուրբաքյան Բ.** Հայոց արևելից կողմանց եկեղեցին և մշակույթը, Երևան, 1998, էջ 304-306: **Մարգարյան Ա.** «Արցախի մելիքությունները և մելիքական տները», Երևան, 2007, էջ 35:

7. «Գատաստանագիրը Աստրախանի հայոց» Հայկական ՍՍՀ ԳԱ հրատարակչություն, Երևան, 1967:

8. **Գոշ Մ.** «Հայոց դատաստանագիրը», Երևան, 1954, նա-

խաղություն, Ե. գլուխ: **Թովմայան Ա.** Հին և միջնադարյան հայ քրեական իրավունք, Երևան, 1977, էջ 8-9:

9. **Թորոսյան Խ.** Գատարանային համակարգը միջնադարյան Հայաստանում ըստ Մ.Գոշի Գատաստանագրի, «Տեղեկագիր հասարակական գիտությունների»-1965, թիվ 12, էջ 94:

10. **Լեռ** երկերի ժողովածու հ. 3, գիրք 2, Երևան, 1973թ., էջ 23, նույնի՝ Խոջայական կապիտալ, Երևան, 1934թ. էջ 168:

11. **Լալայան Ե.** «Երկեր» հ. 2, Երևան, 1988թ. էջ 245-274, 252 /այսուհետ՝ Ե.Լալայան/:

12. **Մուսրիշ Վարդապետ Կոտանյանց** Գիզակի մելիքությունը, Վաղարշապատ-1913թ., էջ 44-47, 73-74: **Բախչի**, էջ 274:

13. «Նոր տետրակ, որը կոչվում է Հորդրակ», Երևան, 1991թ., էջ 102-103:

14. **Լալայան Ե.**, նույն տեղում, էջ 241:

15. **Լեռ**, հատոր 3, գիրք 2, էջ 376-377:

16. **Բարխուդարյան Մ.** Արցախ Բաբու-1895թ. էջ 54: **Սյրտոսյան Լ.** Գանձասարի կաթողիկոսությունը Պետրոս Խանցքեցի կաթողիկոսի օրոք, «ԼԳԻ» թիվ 1, էջ 90:

17. **Լալայան Ե.**, նույն տեղում, էջ 254-255:

Сержик АВETИСЯН

*Судья Апелляционного уголовного суда РА,
доктор юридических наук, профессор*

НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ КВАЛИФИКАЦИИ РАЗБОЯ В СВЕТЕ ОБЕСПЕЧЕНИЯ СПРАВЕДЛИВОСТИ И ДРУГИХ ПРИНЦИПОВ УГОЛОВНОГО ПРАВА

Разбой является одним из распространенных и наиболее опасных преступлений против собственности (основной объект), а также жизни и здоровья потерпевшего (дополнительный объект).

Изучение судебно-следственной практики по применению ст. 175 Уголовного кодекса Республики Армения (далее - УК РА), а также ст. 162 Уголовного кодекса Российской Федерации (УК РФ) показывает, что при квалификации разбоя, отграничении его квалифицирующих и особо квалифицирующих признаков от иных составов преступлений, возникает ряд сложных и спорных вопросов.

Проблемы, связанные с уголовно-правовой оценкой разбоя, обусловлены рядом обстоятельств.

Во-первых, разбой - составное преступление, т.е. состоит из двух преступных деяний, каждый из которых в отдельности представляет собой самос-

тоятельное простое преступление. Это: наличие в структуре состава разбоя посягательства против собственности (хищение имущества) и преступление против жизни или здоровья.

Во-вторых, разбой - преступление с усеченным составом. Это означает, что разбой считается оконченным с момента выполнения виновным хотя бы части деяния, описанного в ч. 1 ст. 175 УК РА, т.е. нападение с целью хищения чужого имущества, совершенное с применением насилия, опасного для жизни и здоровья, либо с угрозой применения такого насилия, является оконченным преступлением, вне зависимости от того, удалось ему фактически похитить имущество или не удалось. Поэтому применительно к простому составу разбоя (ч. 1 ст. 175 УК РА) стадия покушения исключается.

Вместе с тем, возникает вопрос о характере разбоя с квалифицирующими обстоятельствами, например, сопряженное с причинением тяжкого вреда здоровью потерпевшего (п. 3 ч. 3 ст. 175 УК). Это преступление с усеченным или же материальным составом?

В-третьих, основная проблема квалификации составных преступлений, в том числе разбоя состоит в том, чтобы не допустить нарушение принципа справедливости в той части, согласно которой «запрещается дважды осуждать лицо за одно и то же преступле-

ние» (ч. 2 ст. 10 УК РА).

Применительно к разбою данная проблема возникает в случае разбойного нападения, в процессе которого допускается умышленное убийство потерпевшего. Возникает вопрос по поводу квалификации преступления: только по п. 8 ч. 2 ст. 104 УК РА (как составное, т.е. единое преступление), или же по совокупности со ст. 175 УК?

В предлагаемой читателю статье выделим некоторые проблемные вопросы, связанные с квалификацией разбоя, которые представляют наибольшие трудности и вызывают споры как среди ученых, так и практиков. При этом обозначенные вопросы рассмотрены в контексте соблюдения принципов уголовного права.

1. Квалификация разбоя, совершенного с причинением тяжкого вреда здоровью и его отграничение от других составов преступлений.

Общепринято, что разбой, совершенный с реальным умышленным причинением тяжкого вреда здоровью потерпевшего (п. 3 ч. 3 ст. 175 УК РА), выражается в фактическом причинении последнему любого последствия, указанного в ч. 1 ст. 112 УК РА. Данные нормы конкурируют между собой и находятся в соотношении целого и части по объекту преступления. Разбой является двухобъектным преступлением, в котором основным объектом являются отношения собственности, а дополнительным - здоровье лица. Здоровье в составе умышленного причинения тяжкого вреда является основным и единственным объектом. Поскольку в составе разбоя здоровье является дополнительным объектом, по объекту преступления полнее норма о разбое. Она является целым относительно нормы об умышленном причинении тяжкого вреда здоровью, которая является частью. Следовательно, при при-

чинении в процессе разбойного нападения тяжкого вреда здоровью необходима квалификация по норме - целому, т.е. по п. 3 ч. 3 ст. 175 УК РА.

Объект составного преступления всегда является целым по отношению к объектам составляющих его преступлений, которые являются частями.

По объективной стороне отмеченные нормы также конкурируют как часть и целое, поскольку насилие, предусмотренное ч. 1 ст. 112 УК РА, фигурирует в п. 3 ч. 3 ст. 175 в качестве последствия преступления. Значит, ч. 1 ст. 112 находится в конкуренции с нормой, предусматривающей все преступление в целом, поэтому должна применяться только последняя норма: п. 3 ч. 3 ст. 175 УК.

Однако в судебной практике нередко допускаются ошибки в квалификации содеянного по приказу причинения тяжкого вреда здоровью. Так, действия осужденного Воронцова, связанные с нападением на потерпевшего, в ходе которого потерпевшей был причинен тяжкий вред здоровью, были квалифицированы судом по совокупности преступлений, предусмотренных п. «в» ч. 3 ст. 162 УК РФ (п. «в» ч. 4 ст. 162 в ред. ФЗ от 08.12.2003 г. № 162-ФЗ) и ч. 1 ст. 111 УК.

Президиум Верховного Суда РФ удовлетворил надзорное представление Заместителя Генерального прокурора РФ об изменении состоявшихся по делу судебных решений в связи с неправильной квалификацией действий осужденного, поскольку в случае причинения тяжкого вреда здоровью потерпевшей в ходе разбойного нападения действия виновного полностью охватываются составом преступления, предусмотренного п. «в» ч. 3 ст. 162 УК, и дополнительной квалификации по ст. 111 УК не требуют¹.

2. Следует отметить, что в руково-

дующих разъяснениях Пленума Верховного Суда РФ, а также в судебных решениях судов РА не упоминаются правила квалификации разбоя, сопряженного с квалифицированными видами умышленного причинения тяжкого вреда здоровью (ч. 2 ст. 112 УК РА). Представляется, что содеянное в таких случаях не охватывается ст. 175, и требует дополнительной квалификации по ч. 2 ст. 112 УК. При этом следует заметить, что не каждое квалифицирующее обстоятельство, предусмотренное в ч. 2 ст. 112 УК может инкриминироваться виновному, поскольку некоторые из них не совместимы с признаками разбойного нападения. Совокупность преступлений может иметь место в случае разбоя, в ходе которого причиняется тяжкий вред здоровью, совершенный в отношении двух или более лиц; с особой жестокостью; способом, опасным для жизни многих людей; сопряженный с терроризмом; сопряженный с изнасилованием или насильственными действиями сексуального характера. Квалифицирующие признаки умышленного причинения тяжкого вреда здоровью, связанные с мотивами и целями преступления (2, 9, 10, 12, 13 ч. 2 ст. 112 УК РА), не могут фигурировать в разбойном нападении, поскольку причинение тяжкого вреда в данных составах преступлений детерминировано корыстной мотивацией и целью обогащения, и служит средством завладения имуществом или его удержания.

3. Дискуссионным является также вопрос о квалификации разбоя, повлекшего в результате тяжкого вреда причинение смерти по неосторожности (п. 14 ч. 2 ст. 112 УК).

Одни ученые утверждают, что «при неосторожном причинении смерти в процессе разбоя не требуется дополнительной квалификации по статьям о

преступлениях против жизни»². Другие, напротив, считают, что содеянное в таком случае следует дополнительно квалифицировать по ч. 4 ст. 111 УК РФ³ (п. 14 ч. 2 ст. 112 УК РА).

Прежде всего следует заметить, что квалифицирующий признак, закрепленный в п. 3 ч. 3 ст. 175 конкретизирован: причинение тяжкого вреда здоровью потерпевшего. Наряду с этим, в Особенной части УК содержатся и такие нормы, в которых предусмотрен больший по объему квалифицирующий признак «с причинением тяжких последствий» (например, п. 2 ч. 3 ст. 133, ч. 3 ст. 309, п. 3 ч. 2 ст. 357 и др.).

Неточное пояснение по этому вопросу приводится Ю.И. Ляпуновым⁴. Он отмечает, что «если в результате причинения тяжкого вреда здоровью потерпевшего наступила его смерть, по отношению к которой виновный проявил неосторожную вину (выделено - С.А.), содеянное должно квалифицироваться по правилам совокупности преступлений, предусмотренных п. «в» ч. 2 ст. 162 (в ред. УК РФ 1996 г.) и п. «з», (а иногда и «к» - с целью скрыть другое преступление или облегчить его совершение, в данном случае разбой) ч. 2 ст. 105 УК РФ». Такие разъяснения, - отмечает автор, даны, в п. 7 Постановления Пленума Верховного Суда РСФСР от 22.03.1966г. и постановлениями того же суда от 22.12.1992г. «О судебной практике по делам об умышленном убийстве».

С Ю.И. Ляпуновым трудно согласиться. В названном ППВС РСФСР от 22.03.1966г. № 31 «О судебной практике по делам о грабеже и разбое» дается совершенно иное разъяснение. Так, в ч. 2 п. 7 отмечается, что «поскольку лишение жизни потерпевшего не охватывается составом разбоя, умышленное убийство, совершенное

при разбойном нападении, надлежит квалифицировать по совокупности преступлений по п. «а», а в случае, если оно совершено с целью скрыть преступление или облегчить его совершение, - также по п. «е» ст. 102 и по п. «в» ч. 2 ст. 146 УК РСФСР». Как видно из процитированного разъяснения, речь идет об умышленном убийстве при разбое, а не о смерти, наступившем по неосторожности в результате причинения тяжкого вреда здоровью (ч. 4 ст. 111 УК РФ). Последнее обстоятельство никак не может квалифицироваться по ч. 2 ст. 102 УК РСФСР (ч. 2 ст. 105 УК РФ), поскольку квалифицированные виды убийства могут совершаться только умышленно, и отношение виновного к смерти не может быть неосторожным. Вышеприведенное разъяснение является обоснованным, так как умышленное убийство не охватывается составом разбоя.

Проблема, как раз, состоит и в том, охватывается ли составом разбоя причинение смерти потерпевшему в случае, когда отношение виновного к этому последствию проявляется в неосторожности. Иначе говоря, ставить знак равенства между умышленным убийством в процессе разбойного нападения, и умышленным тяжким вредом, повлекшем по неосторожности смерть потерпевшего, скорее, проявление невнимательности, а не результат уголовно-правового обоснования.

Следует также заметить, что Ю.И. Ляпунов не обратил внимание на разъяснение, данное в п. 9 названного постановления, согласно которому «в случае наступления смерти потерпевшего от причиненных ему при разбое тяжких телесных повреждений, действия лица следует квалифицировать по совокупности преступлений - по п. «в» ч. 2 ст. 146 УК РСФСР и по ч. 2 ст. 108 УК РСФСР». Очевидно, что в данном

случае речь идет о случаях, когда вина в отношении смерти проявляется в неосторожности.

Таким образом, умышленное причинение тяжкого вреда здоровью потерпевшего в процессе разбойного нападения, должно квалифицироваться по совокупности преступлений - по п. 3 ч. 3 ст. 175 и ст. 112 УК только в случае наличия квалифицированных видов, предусмотренных в ч. 2 ст. 112 УК, причем тех, о которых говорилось выше.

Одновременно следует отметить, что в процессе разбойного нападения возможно неосторожное причинение вреда здоровью потерпевшего различной степени тяжести, в том числе смерть. По мнению А.И. Рарога, п. «в» ч. 4 ст. 162 УК РФ охватывает как неосторожное, так и умышленное причинение тяжкого вреда здоровью⁵. Н.А. Лопашенко придерживается иного мнения. Она отмечает, что «тяжкий вред здоровью - следствие насилия, которое применяется в совокупности с нападением и вместе определяет разбой, как преступление. Насилие же, может быть совершено только умышленно»⁶. Поэтому предлагает все деяние квалифицировать по совокупности преступлений. Аналогичного мнения придерживаются и ряд авторов Армении⁷.

Получается, что причинение тяжкого вреда здоровью по неосторожности в совокупности с разбоем будет наказываться строже, чем тот же вред, причиненный умышленно, так как в последнем случае совокупность преступлений отсутствует. С этим согласиться нельзя. Кроме того, с субъективной стороны разбой характеризуется прямым умыслом и указанной в законе целью хищения чужого имущества. Психическое отношение виновного к

причинению вреда личности, в том числе тяжкого вреда, может выражаться не только в форме умысла, но и в ряде случаев - неосторожности.

А.Н. Попов предложил действия виновного квалифицировать по совокупности двух преступлений: п. «в» ч. 3 ст. 162 УК и ст. 109 УК (причинение смерти по неосторожности)⁸.

А.А. Тамазян считает, что в основу квалификации преступления должна быть положена проявленная форма вины виновного, содержание вины, и только в этом случае возможно убийство отграничить от причинения тяжкого вреда здоровью, повлекшего по неосторожности смерть потерпевшего или отмечены два состава от причинения смерти по неосторожности.

Доводы автора правильны, однако автор не конкретизирует свое мнение относительно окончательной квалификации преступления в рассматриваемом случае, т.е. когда в результате причинения тяжкого вреда здоровью при разбое по неосторожности наступает смерть потерпевшего⁹.

Поэтому точка зрения А.И. Рарога и других ученых, по нашему мнению, представляется более правильной. При этом следует заметить, что в п. «в» ч. 4 ст. 162 УК РФ (п. 3 ч. 3 ст. 175 УК РА) законодатель не конкретизирует субъективное отношение к квалифицирующему последствию - причинению тяжкого вреда здоровью. Поэтому с точки зрения законодательной техники описания данного квалифицирующего признака, причинение такого последствия может быть как с умыслом, так и по неосторожности. Сопоставительный анализ санкций отмеченных норм, а также ч.ч. 1-2 ст. 112, ст. 113 и 120 УК РА также позволяет сделать вывод о том, что причинение как умышленно, так и по неосторожности вреда здо-

ровью, вплоть до тяжкого, а также наступления смерти по неосторожности охватывается квалифицированным составом разбоя, и не требует квалификации содеянного по совокупности.

Так, в соответствии с п. 3 ч. 3 ст. 175 УК РА разбой с причинением тяжкого вреда здоровью влечет наказание в виде лишения свободы на срок от 8 до 15 лет, с конфискацией или без конфискации имущества. Следовательно, данное квалифицирующее обстоятельство разбоя наказывается строже, чем как по норме об умышленном причинении вреда здоровью, так и умышленном причинении вреда, повлекшем по неосторожности смерть потерпевшего (п. 14 ч. 2 ст. 112 УК РА). В последнем случае деяние наказывается лишением свободы на срок от 5 до 10 лет.

Отстаиваемую позицию можно объяснить разработанным в теории уголовного права следующим общим правилом квалификации преступления.

При отсутствии в диспозиции уголовно-правовой нормы прямого указания на неосторожное отношение к квалифицирующему последствию умышленного преступления причинение такого последствия с умыслом (а тем более по неосторожности) полностью охватывается этой нормой и не требует дополнительной квалификации только при условии, что в статье УК об умышленном причинении того же самого последствия закон не предусматривает более строгого наказания, чем за умышленное преступление, в котором данное последствие играет роль квалифицирующего признака.

Если же нормой об умышленном причинении определенного последствия предусмотрено более строгое наказание, чем нормой, в которой данное последствие играет роль квалифицирующего признака умышленного преступления, то последней нормой это

последствие охватывается только при неосторожном его причинении.

4. Угрозу причинением тяжкого вреда как признака простого состава разбоя следует отличать от попытки причинения данного вреда, как квалифицированного состава разбоя. Угроза причинением тяжкого вреда здоровью потерпевшего всегда охватывается ч. 1 ст. 175 УК. Попытка причинения тяжкого вреда - это начатые действия по достижению вреда, который не наступает по причинам, не зависящим от воли виновного, т.е. это неоконченное покушение на причинение тяжкого вреда. Поэтому нельзя согласиться с Н.А. Лопашенко, считающей, что покушение на тяжкий вред охватывается санкцией простого состава разбоя. В таком случае нельзя не считаться с субъективной направленностью деяния. Следовательно, можно заключить, что если виновный предпринял действия, направленные на реальное причинение тяжкого вреда, содеянное следует квалифицировать как покушение на особо квалифицированный состав разбоя, т.е. по ст. 30 и п 3 ч. 3 ст. 175 УК. В случае оконченного покушения, если тяжкий вред не наступил, квалификация должна осуществляться аналогичным образом. И лишь угроза причинением тяжкого вреда здоровью охватывается ч. 1 ст. 175 УК.

Следовательно, на стадии покушения на совершение разбойного нападения, сопряженного с причинением тяжкого вреда здоровью потерпевшему, возможен добровольный отказ от данного квалифицированного состава разбоя. В то же время в действиях виновного содержатся признаки оконченного простого состава разбоя, поэтому его действия будут квалифицироваться по ч. 1 ст. 175 УК РФ, а при наличии квалифицирующих обстоятельств, отмеченных в ч. 2 - по этой части ст. 175

УК.

В юридической литературе можно встретить мнение, что разбой - преступление с формальным составом¹⁰.

С такой позицией нельзя согласиться. Преступление с формальным составом - это преступление, в составе которого указывается деяние, но не называется вредное последствие, оно считается оконченным с момента, когда выполнено предусмотренное уголовно-правовой нормой действие или бездействие. Фактическое наступление последствия в результате совершенного деяния имеет самостоятельное юридическое значение.

Усеченный состав занимает промежуточное положение между преступлениями с формальным и материальным составами. Он включает в качестве обязательного признака деяние, описанное в диспозиции статьи Особенной части УК, что роднит данный состав с формальным. Вместе с тем усеченный состав допускает наступление общественно опасных последствий. Наступление таких последствий, в отличие от формальных составов преступлений, самостоятельного уголовно-правового значения не имеет, оно охватывается той же нормой, в которой указывается деяние.

Разбой является типичным усеченным составом преступления. Фактически изъятое имущество в процессе разбойного нападения, не образует самостоятельного отдельного преступления, а охватывается составом разбоя. Момент окончания усеченных составов преступлений перенесен на более раннюю стадию (приготовления или покушения). Поэтому покушение на простой разбой, как отмечалось, невозможно. Выполнение хотя бы части объективной стороны деяния, описанного в ч. 1 ст. 175 УК, образует оконченное преступление.

Проблема заключается в том, что понятие хищения, приведенное в примечании 1 к ст. 158 УК РФ не универсальна. Составы разбоя, мошенничества в форме приобретения права на имущество, находятся как-бы за пределами этого понятия.

Н.А. Лопашенко констатирует, что «ни изъятие, ни обращение в отдельности не могут характеризовать хищение»¹¹. Полагаем, что это положение верно применительно к оконченному составу хищения. Само изъятие имущества, при наличии других признаков хищения, образует покушение на соответствующее преступление, т.е. также характеризует хищение. Противоправное изъятие имущества преследует корыстную цель - обогащение. Достижение этой цели возможно посредством обращения похищенного имущества в свою собственность или в собственность других лиц. Н.А. Лопашенко справедливо замечает: «зачем в определении понятия хищения используются сразу два союза: “и” и “или”? и приходит к выводу о том, что “смысл употребления законодателем сразу двух союзов (соединительного или разделительного) может заключаться только в одном: законодатель хотел специально подчеркнуть противоправный характер обеих стадий хищения»¹². Представляется, что это верный вывод. Следует только добавить, что законодатель используя сразу два союза, по-видимому, также преследовал цель в обобщенном понятии хищения предусмотреть различные (всевозможные) формы хищения имущества.

Каким бы образом мы не комментировали понятие хищения, вопрос об отнесении, например, разбоя к самостоятельной форме хищения, остается спорным. Общеизвестно, что вымогательство (ст. 182 УК РФ) не является

формой хищения. Тогда возникает вопрос: почему уголовно-правовой анализ данного состава предполагает учет ряда признаков хищения?

В качестве выхода из сложившейся ситуации некоторые ученые предлагают превращение состава разбоя из формального (усеченного) в материальный¹³, считая, что решающим в составе разбоя является не нападение, а насилие, применяемое к потерпевшему. Эта позиция представляется ошибочной и не может способствовать эффективной борьбе с данным преступлением.

Говорить о разбое как о материальном составе, - нет никаких оснований. Объем и пределы насилия в разбое определены законодателем: насилие или угроза его применения должны быть опасными для жизни или здоровья. Например, в ст. 182 УК РФ насилие употребляется как общее понятие, безотносительно к тому, опасно или оно не опасно для жизни или здоровья потерпевшего.

Поэтому нельзя признать верной позицию ряда ученых, считающих, что «разбой окончен с момента нападения. Применение опасного насилия или угрозы его применения, по их мнению, остаются за рамками состава и не влияют на момент окончания преступления»¹⁴. Нападение рассматривать в отрыве от насилия, - нет оснований. Если в конкретном случае нападение не соединено с насилием, признание данного деяния в качестве оконченного состава разбоя, было бы несправедливым. На данное обстоятельство обращено внимание и в постановлении ПВС РФ от 27.12.2002г. (п. 6).

5. Важное теоретическое и практическое значение имеет вопрос о квалификации разбоя, сопряженного с умышленным убийством.

В прежних уголовных законодательствах как Армении, так и России не было целого ряда составных преступлений, которые появились в новых Уголовных кодексах наших стран. Это, например, «убийство, совершенное из корыстных побуждений, по найму, а также сопряженное с вымогательством, разбоем или бандитизмом» (п. 8 ч. 2 ст. 104 УК РА).

Законодательный подход можно объяснить тем, что граница между применением насилия опасного для жизни и здоровья, при завладении имуществом и убийством зачастую трудно определить, а случаи умышленного лишения жизни потерпевшего в процессе разбойного нападения, бандитизма или вымогательства в практике имеют место часто. Не случайно поэтому, что ни в теории, и на практике до сих пор не удалось выработать единые и универсальные правила отграничения корыстного убийства «в чистом виде» от убийства при разбое.

В судебной практике советского периода, убийство, сопряженное с разбойным нападением, на основании постановления Пленума Верховного Суда СССР от 3 июля 1963 года «О некоторых вопросах, возникших в судебной практике по делам об умышленном убийстве», убийство, сопряженное с разбойным нападением квалифицировалось по совокупности преступлений: как разбой и убийство по данному квалифицирующему признаку. Аналогичное разъяснение содержалось в одноименном постановлении от 27 июня 1975 года.

Эта проблема не решена и после принятия новых уголовных кодексов, а также принятых новых постановлений Пленума Верховного Суда РФ. Если раньше спорили о том, как отграничить корыстные убийства от убийства при разбое, то в современных услови-

ях спор, с одной стороны, ведется о том, когда совершенное из корыстных побуждений убийство следует квалифицировать только по п. 8 ч. 2 ст. 104 УК, а с другой, - по совокупности с разбоем.

В науке уголовного права нет разногласия по поводу того, что умышленное убийство не охватывается составом разбоя. Однако дискуссионным является вопрос о том, как квалифицировать содеянное в таких случаях.

Существуют две основные точки зрения.

1) Одни ученые считают, что в таком случае деяние следует квалифицировать по совокупности преступлений - по п. «в» ч. 4 ст. 162 и п. «з» ч. 2 ст. 105 УК РФ¹⁵. На такой же позиции стоит и Верховный Суд РФ (п. 21 ППВС РФ от 27.12.2002 г. «О судебной практике по делам о краже, грабеже и разбое», п. 11 ППВС РФ от 27.01.1999 г. № 1 «О судебной практике по делам об убийстве (ст. 105 УК РФ)»). В одноименных постановлениях Пленума Верховного Суда РФ, принятых до 1996 года, т.е. когда в ч. 2 ст. 105 УК не было такого квалифицированного состава убийства, как отмечалось, относительно квалификации преступления давалась такая же рекомендация, с чем можно было согласиться.

2) Другие ученые¹⁶ считают, что квалификация содеянного по правилам совокупности является ошибочной и противоречит принципу «Никто не может нести уголовную ответственность дважды за одно и то же преступление» (ч. 2 ст. 6 УК РФ), мотивируя, что квалифицированный вид убийства, предусмотренный п. «з» ч. 2 ст. 105 УК РФ по конструкции является составным деянием, в котором разбойное нападение является способом соверше-

Уголовное право

ния более тяжкого и опасного преступления - умышленного убийства. Поэтому привлечение к ответственности одновременно по двум статьям противоречит указанному и другим принципам уголовного права. В связи с этим ряд ученых предлагают содеянное квалифицировать только по п. «з» ч. 2 ст. 105 УК, другие же, - по поводу уголовно-правовой оценки содеянного, конкретных правил не предлагают.

Сторонники первой точки зрения, а также Верховный Суд РФ исходят из того, что каждое преступление, если оно совершено, должно получить соответствующую юридическую оценку.

С.В. Бородин, критикуя практических работников, квалифицирующих действия виновного в умышленном убийстве и разбое лишь по п. «з» ч. 2 ст. 105 УК, отмечает, что «при этом разбойное нападение ошибочно рассматривается как обстоятельство, отягчающее убийство, а не как самостоятельное преступление»¹⁷.

В качестве дополнительных доводов обращается внимание на то, что по УК РФ 1996г. корыстное убийство может быть сопряжено с разбоем, вымогательством или бандитизмом, а также на то, что пожизненное заключение в составе разбоя не предусмотрено.

С приведенными доводами трудно согласиться. Названные ученые не учитывают существование составных преступлений, к числу которых, бесспорно, относится и п. «з» ч. 2 ст. 105 УК РФ (п. 8 ч. 2 ст. 104 УК РА). Никто не отрицает того, что в данном случае совершаются два самостоятельных преступления. Но ведь суть составных преступлений и состоит в том, что законодатель в одном составе объединяет два разных самостоятельных преступления, подчеркивая, тем самым, повышенную общественную опасность такого деяния. Конструирование сос-

тавных составов преступлений - один из способов криминализации новых общественно опасных деяний, за которые устанавливается более строгая ответственность, чем за любое преступление, входящее в состав составного деяния. В противном случае теряется уголовно-правовой смысл составных преступлений, как учтенной законодателем реальной или идеальной совокупности преступлений.

Мнения ученых, как раз, расходятся по поводу квалификации составных деликтов. В специальной уголовно-правовой литературе данный вопрос освещен достаточно подробно. Здесь лишь отметим, что в теории уголовного права доминирующим является позиция, согласно которой, как отмечалось, по правилам конкуренции части и целого, содеянное квалифицируется по целой норме, т.е. по норме, предусматривающей ответственность за составное преступление. При этом непонятно одно: почему ряд ученых, в том числе Армении¹⁸, а также высшая судебная инстанция по делам о разбое, сопряженном с умышленным убийством, и некоторым другим составным преступлениям, делают исключение.

Основной довод ученых, считающих, что в рассматриваемом случае содеянное следует квалифицировать по совокупности преступлений, а также Верховного Суда РФ по этому вопросу состоит в том, что за квалифицированные виды умышленного убийства наряду с лишением свободы, предусматривается также пожизненное лишение свободы.

В связи с этим, следует отметить, что методологическая уголовно-правовая ошибка как раз состоит и в том, что наказание, являясь признаком противоправности, производно от преступления, поэтому нельзя решать проблему назначения наказания за счет неп-

равильной квалификации содеянного и, как следствие этого нарушения принципов уголовного права. Цели наказания, а также реализация принципов уголовного права могут быть осуществлены прежде всего посредством правильной уголовно-правовой оценки преступления.

В составных преступлениях важное значение имеет вопрос о санкциях. Если санкция за составное преступление, включающее насильственное деяние, превышает санкцию последнего, то это означает наличие норм о конкурирующих преступлениях, целого и части. Квалификация по совокупности преступлений не требуется.

А.В. Наумов обоснованно отмечает, что «конкуренции нет при совпадении пределов санкции уголовно-правовых норм об ответственности за составное преступление и преступление входящее в его состав»¹⁹. В этом случае, как и в ситуации, когда санкция за составное преступление меньше санкции за насильственное деяние, содеянное квалифицируется по совокупности преступлений. На основе этого, как отмечалось, ряд ученых предлагают в случае разбоя, сопряженного с убийством, квалифицировать только по статье об умышленном убийстве, сопряженного с данным признаком.

Жизнь человека - наивысшая социальная ценность, провозглашенная Конституциями наших государств. Однако это не означает, что надлежащая охрана жизни человека, его собственности, может осуществляться посредством нарушения принципов уголовного права, а также выработанных теорией уголовного права правил и принципов квалификации преступлений. Квалификацию преступления должен определять не характер и размер санкции, а составов преступления. Криминологические данные, неутешительное

состояние преступности - повод для совершенствования уголовного законодательства, а не нарушения его основополагающих принципов.

Рассматривая данную проблему, важно обратиться к изменениям, внесенным в ч. 1 ст. 17 УК РФ (Совокупность преступлений), которые были направлены на решение многих проблем, в том числе, отмеченного характера. Часть 1 ст. 17 УК была дополнена Федеральным законом от 21.07.2004г. № 73-ФЗ указанием на то, что «совокупность преступлений исключается, если совершение двух или более преступлений предусмотрено статьями Особенной части УК в качестве обстоятельства, влекущего более строгое наказание». Однако данное законодательное новшество, по справедливому замечанию многих ученых и практиков, вызвало еще больше вопросов и недоумений. Так, Н.А. Лопашенко отмечает, что проблема состоит в том, что остается неясным, имеет ли в виду новая редакция ч. 1 ст. 17 УК однородные разновидности преступных деяний (например, как совершение преступления в отношении двух или более лиц), разнородные преступления (квалифицирующие признаки «деяние, сопряженное с совершением другого преступления», деяние, повлекшее за собой причинение последствия, которое само выступает самостоятельным преступлением), или и те, и другие сразу²⁰.

Сопоставление ч.ч. 1 и 2 ст. 17 УК позволяет прийти к выводу, что и при реальной, и при идеальной совокупности преступлений, когда совершение двух или более преступлений предусмотрено статьями Особенной части УК в качестве обстоятельства, влекущего более строгое наказание, совокупность преступлений не образуется. В противном случае смысл законодательного изменения, внесенного в ч. 1 ст. 17 УК

непонятен.

Буквальное, логическое толкование новой редакции ч. 1 ст. 17 УК дает основание утверждать, что в составных преступлениях содеянное как единое преступление должно квалифицироваться только по целой норме. В рассматриваемом случае - по п. «з» ч. 2 ст. 105 УК РФ. Ученые, не поддерживающие данную точку зрения, отмечают, что в такой квалификации не учитывается направленность таких преступлений в первую очередь на собственность? В связи с этим, в качестве выхода из ситуации Б.В. Волженкин, Н.А. Лопашенко и др. ученые предлагают отказаться от таких квалифицирующих признаков, как преступление, «сопряженное с совершением другого преступления», «деяние, повлекшее за собой причинение последствий, которое само выступает самостоятельным преступлением». Такая позиция, безусловно, заслуживает внимания и всестороннего обсуждения. Однако, мы полагаем, что в приведенном случае авторы не учитывают то обстоятельство, что составное преступление - всегда двухобъектное. В данном случае отношения собственности, как самостоятельный объект уголовно-правовой охраны, не пренебрегаются, а учтены в квалифицированном виде умышленного убийства, как дополнительный объект составного преступления, а жизнь потерпевшего остается основным объектом.

Заслуживает особого внимания предложение Н.Г. Иванова, полагающего необходимым, дополнить УК специальной статьей: «Норма уголовного закона и состав преступления», в которой следует указать: «1. В одной норме уголовного закона может содержаться лишь один состав преступления. 2. Если конструкция нормы включает в себя несколько деяний, ответ-

ственность за совершение которых предусмотрена другими нормами Особенной части настоящего Кодекса, то такая норма устанавливает единое преступление и деяние не может квалифицироваться по совокупности»²¹.

Таким образом, есть все основания утверждать, что применение совокупности рассматриваемых преступлений противоречит принципу справедливости «никто не может нести уголовную ответственность дважды за одно и то же преступление, провозглашенному ч. 7 ст. 14 Международного Пакта о гражданских и политических правах 1966г., в других международно-правовых документах, а также в Конституциях Армении, России и новых Уголовных кодексах.

В качестве выхода из ситуации предлагаются два способа решения проблемы.

1. Разбойное нападение, сопряженное с умышленным убийством потерпевшего, квалифицировать по п. 8 ч. 2 ст. 104 УК РА и ст. 175 УК РА, но только в том случае, когда из данной нормы будет исключен квалифицирующий признак «сопряженности» убийства с похищением человека; с разбоем, вымогательством или бандитизмом; с изнасилованием или насильственными действиями сексуального характера.

В этом случае, квалификация содеянного по правилам идеальной совокупности преступлений, не нарушит принцип справедливости.

2. В ст. 175 УК РА рекомендуется ввести новые особо отягчающие обстоятельства:

1) Разбой, сопряженный с умышленным убийством одного лица.

2) Разбой, сопряженный с умышленным убийством двух или более лиц.

Соответственно, санкции этих ква-

лифицированных составов в части лишения свободы следует ужесточить, а также включить пожизненное лишение свободы.

В таком случае, содеянное будет квалифицироваться только по одной статье. Квалификация же деяния еще и по п. 8 ч. 2 ст. 104 УК РА, будет излишней. При такой квалификации будет учтено одновременное посягательство на два объекта: отношения собственности и жизнь человека.

В заключение следует отметить, что вопрос о квалификации составных преступлений, в том числе разбоя, является достаточно сложным и дискуссионным, поэтому нуждается как в законодательном урегулировании, так и в обобщении материалов судебной практики, и на основе этого даче соответствующих рекомендаций правоприменительным органам.

1. Обзор законодательства и судебной практики Верховного Суда РФ за 3-й квартал 2003 года (утв. пост. Президиума ВС РФ от 3 и 24 декабря 2003г.). Судебная практика по уголовным делам. П. 2 // СПС Консультант Плюс.

2. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации. М., Вердикт, 1996, с. 264.

3. **Кочои С.М.** Ответственность за корыстные преступления против собственности. 2-ое изд.; доп. и пер. М., 2000, с. 226; Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации / Отв. ред. проф. А.И. Рарог. М., Проспект, 2009, с. 290.

4. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации / Под общ. ред. Ю.И. Скуратова и В.М. Лебедева. М., Изд. группа ИНФРА. М - НОРМА, 1996, с. 367. Автор ст. 162 - Ю.И. Ляпунов.

5. Российское уголовное право. В 2-х т. Т. 2. Особенная часть / Под ред. проф. А.И. Рарога. М., 2004, с. 197.

6. **Лопашенко Н. А.** Преступление против собственности: теоретико-прикладное исследование. М., ЛексЭст, 2005, с. 84-85.

7. Уголовное право Республики Армения. Особенная часть. Ер.: Изд-во: Ереванского гос. ун-та. 2004, с. 361-362.

8. **Попов А.Н.** Убийства при отягчающих обстоятельствах. СПб, 2003, с. 798.

9. **Тамазян А.А.** Проблемы квалификации убийств, совершенных при отягчающих обстоятельствах. Монография. Ер.: Изд-во «Айрапет», 2010, с. 201.

10. **Кочои С.М.** Указ. соч., с. 233.

11. **Лопашенко Н.А.** Указ. соч., с. 208.

12. Там же, с. 208-209.

13. **Кочои С.М.** Указ. соч., с. 235. Уголовное право Республики Армения. Особенная часть / Под ред. проф. Г.С. Казиняна. Ереван: Изд-во «ЕГУ», 2004, с. 326.

14. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации: В 2 т. Т. 2 / Под ред. О.Ф. Шишова. М., 1998. С. 35. Автор комментария к гл. 21 УК - О.Ф. Шишов; Кочои С.М. Указ. соч., с. 233.

15. **Бородин С.В.** Ответственность за убийство: квалификация и наказание по российскому праву. М., 1994, с. 77-78; **Кочои С.М.** Указ. соч., с. 227; **Лопашенко Н.А.** Указ. соч., с. 113.

16. **Иванов Н.Г.** Модельный уголовный кодекс: Общая часть. Опус № 1. М., ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2003, с. 56. **Иногамова-Хегай Л.В.** Конкуренция уголовно-правовых норм при квалификации преступлений: Учебное пособие. М., ИНФРА - М, 2002, с. 142-144. **Корнеева А.В.** Теоретические основы квалификации преступлений: Учебное пособие / Под ред. А.И. Рарога. М., ТК Велби, Изд-во Проспект, 2006, с. 131.

17. **Бородин С.В.** Преступления против жизни. М., Юрист, 1999, с. 135.

18. **Тамазян А.А.** Указ. соч., с. 194-200.

19. Насильственная преступность / Под ред. В.Н. Кудрявцева, А.В. Наумова, с. 63-64.

20. **Лопашенко Н.А.** Указ. соч., с. 82.

21. **Иванов Н.Г.** Некоторые вопросы уголовного законодательства России. В сб.: Пять лет действия УК РФ: итоги и перспективы. М., 2003, с. 27.

Դավիթ ՀՈՒՆԱՆՅԱՆ

Հայ-ռուսական (Մլավոնական) համալսարանի ասպիրանտ

ԲՈՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

ՈՐՊԵՍ ՃԱՆԱՊՈՒԹՅԱՆ ՕԲՅԵԿՏ

ՔՐԵԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆԵՔԻ ՊԻՏՈՒԹՅԱՆ ՄԵԶ

Բռնությունը դարեր ի վեր հետապնդել է մարդկությանը: Բոլոր ժամանակների ակամավոր մտածողներն իրենց աշխատություններում ուղղակի կամ անուղղակի կերպով անդրադարձել են մարդկային վարքագծի դրսևորման այս եղանակին: Սակայն բռնությունը ներկայումս ևս պահպանում է իր կործանարար ազդեցությունը հասարակական կյանքի տարբեր ոլորտներում:

Մեր ուսումնասիրությունների համար առավել կարևոր նշանակություն ունի բռնության դեմ մղվող պայքարը քրեական իրավունքի մակարդակում: Այնուամենայնիվ, կարծում ենք, որ հասարակական հարաբերությունների ցանկացած դրվագ, որն իր կարգավորումն է ստանում իրավունքի նորմերի միջոցով, չի կարող ուսումնասիրվել իրավունքի գիտության մակարդակում՝ առանց հաշվի առնելու այն տեսանկյուններն ու ճանաչողական ուղղվածությունները, որոնք կողմնորոշված են իրավունքի մակարդակից դուրս տեղադրված հարթություններից: Ասվածն, իհարկե, առավել իրավա-ցի կարող է լինել այն հասկացությունների դեպքում, որոնք արտահայտում են հասարակական հարաբերությունների իրականության մեջ տեղ գտած որոշակի դրվագ և գոյություն ունեն իրավունքի կողմից հասարակական հարաբերությունների այդ դրվագը կարգավորելուց

անկախ, այլ ոչ թե ներդրվել են իրականության մեջ իրավական մշակույթի կողմից և հանդիսանում են իրավական մտքի ստեղծագործություն: Ասվածին պետք է ավելացնել նաև, որ «գիտության զարգացմանը զուգահեռ փոփոխվում է այս կամ այն եզրույթի բովանդակությունը, ինչն իր հերթին պահանջում է դրանց վերանայում»¹:

Այլ կերպ ասած՝ մեզ շրջապատող հասարակական հարաբերությունների իրականությունը մարդկային մտքերի աշխարհում կարելի է բաժանել առանձին դրվագների, որոնք արտահայտում են օբյեկտիվ իրականությունում գոյություն ունեցող իրավիճակներ, իսկ մեր մտածողության իդեալական հարթությունում արտահայտվում են եզրահանգումների տեսքով: Այդ դրվագներից յուրաքանչյուրն ունի իր հասկացությունը: Այսինքն՝ դրանցից յուրաքանչյուրն ունի իրեն բնորոշ էական հատկանիշներ: Այնպիսի հատկանիշներ, որոնցով այն ստանում է իր գաղափարական սահմանները մարդու իմացական պաշարում, և որոնց շնորհիվ մենք սահմանում ենք դրա հասկացությունը:

Կարծում ենք, որ հաշվի առնելով մարդկային ճանաչողության կանոնները և հնարավորությունները՝ անհրաժեշտ է պատասխանել մի շատ կարևոր հարցի՝ առհասարակ հնարավո՞ր է սահմանել բռնության հասկացությունը, թե ոչ, և եթե այո, ապա հնարավո՞ր է միասնական կարծիք բռնության հասկացության վերաբերյալ, թե ոչ: Խնդիրն այն է, որ մինչ այժմ և ներկայումս քրեական իրավունքի

ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 2010 12 (137)

ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

գիտության մեջ գոյություն չունի միասնական կարծիք այն հարցի շուրջ, թե ինչ է իրենից ներկայացնում բռնությունը:

Իրավիճակն ավելի է սրվում, երբ գործ ենք ունենում քրեաիրավական օրենսդրության հետ, որում «բռնություն» բառը կիրառված է բազում հոդվածներում: Սոցիալական իրականության երևույթներն իրենց համաձայնեցվածության, հակասության և զարգացման մեջ օրենքում արտահայտվում են հասկացությունների ձևով, «որոնք հանդես են գալիս ոչ ավել, քան համառոտագրումներ, որոնցում իրենց ընդհանուր հատկություններին համապատասխան մենք ընդգրկում ենք բազմազան զգայական ընկալելի առարկաներ»²: Բոլոր օրենսդրական-իրավաբանական, այդ թվում՝ քրեաիրավական տեքստերն ունեն իրենց անմիջական հասցեատերը՝ ի դեմս իրավակիրառի: Յուրաքանչյուր օրենք, ի վերջո, հասարակության յուրաքանչյուր անդամի առջև ներկայանում է որպես հրաման: Նման իրավիճակում հարց է առաջանում՝ արդյոք քրեական օրենքը բոլորի համար պարզ է և ընկալելի՝ դրանում պարունակվող բոլոր տեսակի՝ տեսական, միջոցառողային, այլ գիտություններից վերցված և, վերջապես, առօրեական բառերով՝ հասկացություններով և եզրույթներով: «Օրենքի լեզվին և ձևին պետք է առաջադրվեն ամենախիստ պահանջները»³: «Օրենսդիրը պարտավոր է այնպես ձևակերպել օրենքը, որ դրա իմաստը պարզ լինի, իսկ շարադրման ձևն ամբողջությամբ արտահայտի այն, ինչ պետք է դրանում արտահայտվի, որպեսզի օրենսդրի կամքն ամբողջությամբ հասնի օրենքն ընթերցողին և որպեսզի նա վստահ լինի, որ օրենքի տառը և ոգին նույնական են»⁴: Մակայն պետք է նշել, որ քրեական օրենքում կարելի է հանդիպել որոշ հասկացությունների, որոնց բովանդակությունը պահանջում է պարզաբանում: Օրինակ կարող են ծառայել հետևյալ հասկացությունները՝ «դաժան»,

«անմարդկային վերաբերմունք», «արժանապատվությունը նվաստացնող», «անբարեխիղճ», «բարոյական» և այլն: Քրեական օրենքն ընթերցողի մոտ, նման հասկացությունների հանդիպելիս, միշտ հարց է առաջանում, թե ինչն է կամ որն է հասարակական հարաբերությունների այն դրվագը, որն արտահայտում են այդ հասկացությունները: Օրինակ՝ «հանցանքն առանձին դաժանությամբ կատարելը» արտահայտությունն ընթերցելիս՝ միշտ հարց է առաջանում այն մասին, թե որն է տվյալ դեպքում առանձին դաժանությունը (ՀՀ քր. օր-ի 63-րդ հոդվածի 1-ին մասի 11-րդ կետ): Ընդ որում, նման հարցը ենթադրվում է, որ պետք է ստանա պատասխան քրեական կամ այլ բայց նորմատիվ իրավական ակտում: *Նմանօրինակ հասկացությունները քրեական իրավունքի գիտության մեջ հայտնի են որպես գնահատողական հասկացություններ:*

«Բռնություն» բառը ևս քրեական օրենքում հանդիպող այն հասկացություններից է, որ միշտ դժվարություններ է առաջացրել իրավակիրառի մոտ՝ կապված դրա բովանդակության հետ, առավել ևս, որ քրեական օրենքում բացակայում է բռնության հասկացության սահմանումը:

Կարծում ենք, որ քրեական օրենքում կիրառվող կոնկրետ հասկացության, այդ թվում նաև բռնության սահմանման հնարավորության կամ անհնարինության վերաբերյալ հարցը նպատակահարմար է քննարկել, այսպես կոչված, «գնահատողական» հասկացությունների հետ միաժամանակ:

Մասնագիտական գրականության մեջ առկա տարբեր կարծիքների⁵ ամփոփումը հնարավորություն է տալիս եզրակացնել, որ գնահատողական հասկացության բնութագրիչ հատկանիշն այն է, որ այն իր բովանդակությունն ստանում է կոնկրետ դեպքի համար և միայն կոնկրետ դեպքի հանգամանքներն ուսումնասիրելու արդյունքում, և նման սահմանու-

Քրեական իրավունք

մը կրում է տուբյեկտիվ բնույթ, քանի որ հիմնված է ուսումնասիրողի կողմից տվյալ դեպքի՝ հասարակական հարաբերությունների կոնկրետ դրվագի հանգամանքների յուրովի ընկալման վրա: Գնահատողական հասկացության շատ կարևոր հատկանիշ է նաև այն, որ հնարավոր չէ ձևակերպել նման հասկացության միասնական և բոլորի համար ընդունելի սահմանումը: Հետևաբար, եթե հնարավոր է ձևակերպել բռնության հասկացության միասնական և բոլորի համար ընդունելի սահմանումը, ապա «բռնությունը» միանշանակ գնահատողական հասկացություն չէ, իսկ եթե դա հնարավոր չէ, ապա հնարավոր է, որ բռնությունը գնահատողական հասկացություն է:

Նկատի ունենալով այս ամենը՝ փորձենք ներկայացնել բռնության՝ որպես հասարակական հարաբերության կոնկրետ դրվագի հասկացության սահմանման գործընթացը: Ընդ որում, կարծում ենք, որ մեր ուսումնասիրություններին տրամաբանորեն առավել համահունչ և պատկերավոր ճանաչողության այս գործընթացը կարելի է ներկայացնել Հեգելի «Տրամաբանության գիտության» տեսանկյունից:

Այսպես, տրամաբանության գիտությունը Հեգելը բաժանում է երեք ուսմունքների՝ կեցության մասին ուսմունք, էության մասին ուսմունք և հասկացության մասին ուսմունք: Էությունը, ըստ Հեգելի, գտնվում է կեցության ու հասկացության միջև և կազմում է նրանց կենտրոնը (մեջտեղը), իսկ էության շարժումը կազմում է նրա անցումը կեցությունից դեպի հասկացություն⁶: Էությունն ունի առկա կեցություն: Էության առկա կեցությունը հավասար է էության «ինքն իր մեջ կեցությանը»: Իսկ էությունը «ինքն իր մեջ և իր համար կեցություն է»: Իմացությունը ցանկանում է ճանաչել, թե ինչ է կեցությունն ինքն իր մեջ և իր համար, այսինքն՝ ճանաչել էությունը:

Այսինքն՝ կեցությունը, ըստ Հեգելի,

կարելի է տարանջատել երկու տեսակի՝
- անմիջական, որոշակի կեցություն.

- «ինքն իր մեջ և իր համար կեցություն», հենց այն է հանդիսանում ճշմարիտ կեցություն, հանդիսանում է էությունը:

Տվյալ պարագայում բռնությունը՝ որպես հասարակական հարաբերությունների որոշակի դրվագ, անմիջական կեցության դրսևորում է, որն ունի իր էությունը: Վերջինս ճշմարիտ կեցություն է՝ «ինքն իր մեջ և իր համար կեցություն»:

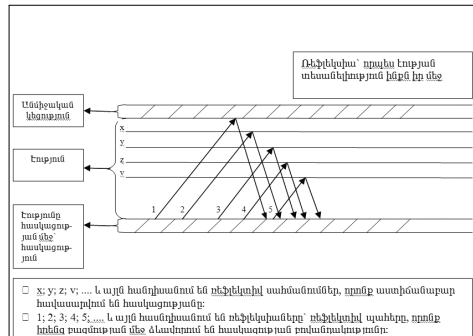
Կեցությունն իր բնության շնորհիվ խորանում և թափանցում է անմիջականությունից (անմիջական կեցությունից) դեպի ինքն իր մեջ և իր համար (դեպի «ինքն իր մեջ և իր համար կեցություն») և դառնում է էություն: Հետևաբար, բացարձակը էությունն է:

Այնուհետև, ըստ Հեգելի, էությունն այնպիսի կեցություն է (մաքուր կեցություն է), որը հերքում է ամեն որոշակիություն՝ սահմանվածություն, և վերջնականը: Այդպիսով էությունը որոշակիություն չունեցող հասարակ միություն է, որից արտաքին կերպով վերցված է ամեն որոշակիություն: Տվյալ պարագայում, կարծում ենք, որ հեղինակը հասարակ միության տակ նկատի ունի էական հատկանիշների հասարակ միություն, որում այդ հատկանիշները սահմանված չեն, այսինքն՝ ներառված չեն սահմանների մեջ: Եվ կարծում ենք, որ այդ սահմանները վերցնելն էլ հենց ճանաչողության գործընթացն է, քանի որ անմիջական կեցության միևնույն սեռի դրսևորումներն ունեն միևնույն էությունը, որը չի կարող ներառվել սահմանների մեջ, այն սահմանների, որոնցով առանձնանում են արտաքինապես անմիջական կեցության միևնույն սեռի դրսևորումները: Այսպես, տվյալ պարագայում բռնություն կարող է կիրառվել տարբեր վայրերում, տարբեր անձանց կողմից, և շարադրված արտահայտության մեջ «տարբեր» բառն արտահայտում է նշված «սահմանների» և որոշակիության իմաս-

տը, այսինքն՝ մենք բռնության ակտերը տարբերակեցինք նրա շնորհիվ, որ դրանք, օրինակ, կատարվել են տարբեր վայրերում, տարբեր անձանց կողմից: Սակայն բոլոր դեպքերում բռնությունն ունի միատեսակ էություն, որը չի կարող սահմանների մեջ ներառվել: Այսինքն՝ անմիջական որոշակի կեցության (բռնության եզակի ակտի կամ ակտերի) նկատմամբ վերցնելով այդ որոշակիությունը՝ ստանում ենք հասարակ միություն՝ էություն: Հետևաբար ճանաչողության տեսանկյունից էությունն ընդամենը արդյունք է, ինչ-որ արտադրանք:

Վերացությունը արտաքին հերքում է, այսինքն՝ հերքվում է որոշակիությունը և վերջնականը: Հենց դա է ճանաչողությունը:

Այժմ ներկայացնենք էության՝ դեպի հասկացություն անցման ընթացքը: «Անմիջական կեցությունը էության սեփական տեսանկյունից է»⁷: էության տեսանկյունից էությունն ինքն իր մեջ ռեֆլեկսիա է: Կարծում ենք, որ Հեգելի կողմից իր «Տրամաբանության գիտություն» աշխատության «էության մասին ուսմունք» վերնագրով երկրորդ գրքում, շարադրվածի համաձայն, կարելի է եզրակացնել այն, որ ռեֆլեկսիան տարանջատվում է առանձին պահերին՝ ռեֆլեկտիվ պահերին, որոնց առանձնացումը և դուրս բերումը ճանաչողության գործընթացում հանդիսանում է ռեֆլեկտիվ սահմանում: Տվյալ պարագայում «ռեֆլեկտիվ սահմանում» արտահայտության ներքո նկատի ունեն սահմանում իդեալական մակարդակում, որը կատարվում է՝ ի դեմս էության վերաբերյալ կարծիք հայտնելու, որոշակի հատկանիշի դուրսբերման: Ընդ որում, դրանցից միայն մի քանիսն են, որ էական հատկանիշներ են, որոնցով անմիջական կեցության այս կամ այն դրսևորումն ստանում է իր գաղափարական սահմանները մարդու իմացական պաշարում: Ասվածն առավել պատկերավոր ներկայացնենք հետևյալ գծապատկերի միջոցով.

Ինչպես նշել է Հեգելը. «Դեռևս Արիստոտելն ասել է, որ «կատեգորիան» այն է, ինչ ասում և պնդում են էության մասին»⁸:

Հեգելը նաև նշում է հետևյալը՝

- կեցությունը (անմիջական կեցության այս կամ այն դրսևորումը) որոշակի է (ունի սահմաններ) առհասարակ այլի (անմիջական կեցության այլ միատեսակ դրսևորումների) նկատմամբ.

- կեցությունը (ճշմարիտ կեցությունը՝ էությունը) իրեն սահմանում է (իդեալական մակարդակում) ինքն իր ներսում՝

- սահմանում որպես այդպիսին, որպես որակ.

- որպես վերցված՝ հանված որոշակիություն՝ քանակ, մեծություն.

- որպես որակապես սահմանված քանակություն:

Կեցությունը (ճշմարիտ կեցությունը՝ էությունը) այն վերացարկված անորոշությունը և անմիջականությունն է, որում այն պետք է ծառայի որպես սկիզբ, ակունք:

Դժվար չէ նկատել, որ մեր ուսումնասիրությունների ընթացքում որպես ելակետային դրույթ ընդունվում և ներկայացվում է այն միտքը, որ բռնությունը՝ որպես հասարակական հարաբերությունների որոշակի դրվագ, այսինքն՝ որպես անմիջական, որոշակի կեցության դրսևորում ունի էություն: Եթե դա այդպես է, ապա հնարավոր է դրանում առանձնացնել ռեֆլեկտիվ պահեր՝ ի դեմս բռնությանը բնորոշ հատկանիշների: Կախված նրանից, թե դա ինչպես է կատար-

Քրեական իրավունք

վում, հնարավոր է պարզել՝ արդյոք բռնությունը գնահատողական հասկացություն է, թե ոչ: Բռնության էության մեջ ռեֆլեկտիվ պահերի առանձնացման եղանակը վերլուծելու համար պետք է հաշվի առնել քրեական օրենքի մեջ կիրառված այս կամ այն գնահատողական հասկացությունն արտահայտում է հասարակական հարաբերությունների կոնկրետ դրվագ: Ընդ որում, ուսումնասիրողը՝ քննիչը կամ դատավորը, պարզելու համար՝ առկա է, օրինակ, դաժանություն անձի վարքագծում կամ առկա են, օրինակ, կյանքի ծանր հանգամանքներ կոնկրետ անձի նկատմամբ, վերլուծում է որոշակի դեպքի հանգամանքները՝ դրանք համեմատելով ոչ թե ընդհանուր սահմանման հետ (քանի որ մնան սահմանում չկա), այլ իր սեփական պատկերացումների հետ, որոնք կարող են լինել տարբեր այլ անձի դեպքում: Կարծում ենք՝ պատճառն այն է, որ իրականությունում տեղ գտած միևնույն իրադարձությունները այլ կերպ են անդրադարձվում տարբեր մարդկանց հայացքներում, քանի որ այդ իրադարձություններն իրականությունում տեղ գտած մարդկային հարաբերության կոնկրետ դրվագներ են: Այսինքն՝ հասարակության անդամները միմյանց հետ շփվելու ժամանակ ապրում են որոշակի պահեր, որոնք ժամանակի ընթացքում կարող են կրկնվել: Այն պահից սկսած, երբ մարդն արձանագրում է կրկնվելու փաստը, նա դուրս է բերում որոշակի հատկանիշներ, որոնց հիման վրա համեմատություն կատարելով՝ պարզում է՝ տվյալ դրվագը կրկնվում է, թե ոչ: Այսինքն՝ մարդը ճանաչում կամ փորձում է ճանաչել որոշակի դրվագի՝ որպես անմիջական կեցության որոշակի դրսևորման էությունը: Ընդ որում, դա կատարելու համար մարդը պատկերացնում է իրեն տվյալ իրավիճակում: Բռնության դեպքում մարդը պատկերացնում է այն իրավիճակը, երբ ինքը կամ իր նկատմամբ կիրառում են բռնություն կամ երբ նա հետևում է ուրիշի նկատմամբ կիրառ-

վող բռնության ակտին. մարդը վերապրում է բռնության ակտն իդեալական մակարդակում: Նման գործընթաց է կատարվում նաև գնահատողական հասկացությամբ արտահայտվող երևույթի՝ դաժանության, անմարդկային վերաբերմունքի, արժանապատվության նվաստացման և այլնի դեպքում: Տվյալ իրավիճակները մարդը կարող է վերապրել իր *զգայարանների և զգացմունքների միջոցով*: Այսինքն՝ մարդը վերհիշում է իր զգայարաններով և զգացմունքներով ապրածը: Բանն այն է, որ գնահատողական հասկացությամբ արտահայտվող հասարակական հարաբերության որոշակի դրվագի դեպքում մարդը վերհիշում է իր վերապրած պահերն առավելապես զգացմունքների միջոցով. որպես չափանիշ ծառայում են հենց կոնկրետ պահին ապրած զգացմունքները՝ որոշելու համար, թե արդյոք տվյալ իրավիճակը, օրինակ, անբարոյականություն է, դաժանություն, անմարդկային վերաբերմունք, թե ինչ-որ այլ բան: Իսկ յուրաքանչյուր ոք իր անհատականության շնորհիվ կարող է տարբեր զգացմունքային ապրումներ ունենալ, ինչի հետևանքով էլ յուրաքանչյուր ոք տարբեր պատկերացումներ է ունենում: Բռնության դեպքում իրավիճակն այլ է: Բռնության դրվագը մարդը վերապրում և պատկերացնում է իդեալական մակարդակում՝ ուշադրություն դարձնելով և վերհիշելով իր զգայարաններով, այլ ոչ թե զգացմունքներով ապրածը, քանի որ քաջ գիտակցում է, որ զգացմունքները կարող են տարբեր մարդկանց մոտ տարբեր լինել՝ կախված ինչպես անձից, այնպես էլ իրավիճակի հանգամանքներից: Եթե մեկը սղոցով կտրում է դիմացինի ձեռքը, ցանկացածը նկատում է, որ վարքագծի մնան դրսևորումը բռնություն է: Սակայն իրավիճակից կախված՝ դա կարող է որևիցե մեկի համար դաժանություն լինել, մյուսի համար՝ ոչ: Օրինակ՝ որոշ մուսուլմանական հասարակություններում գողության համար իրավախախտը ենթարկվում է պատասխանատվու-

Քրեական իրավունք

թյան, որի ընթացքում նրա ձեռքը կտրում են: Տվյալ ակտը նման հասարակության անդամի համար դիտվում է դեպքերի բնականոն զարգացում, սակայն օտարի աչքերում այդ ամենը կարող է դիտվել որպես բարոյականությանը հակասող, անմարդկային վերաբերմունք և դաժանություն: Այսինքն՝ ստացվում է, որ մարդու կողմից դրսևորած միևնույն վարքագիծը մի դեպքում կարող է որակվել, օրինակ, որպես դաժանություն կամ արդարություն, քանի որ տվյալ արարքի էական հատկանիշները փնտրում են ոչ միայն զգայարանների միջոցով ընկալված տվյալների, այլև զգացմունքների միջոցով ընկալված տեղեկատվության մեջ, իսկ մեկ այլ դեպքում՝ որակվել որպես բռնություն, քանի որ տվյալ արարքի էական հատկանիշները փնտրում են միայն զգայարանների միջոցով ընկալված տվյալների մեջ:

Գնահատողական հասկացությամբ արտահայտվող հասարակական հարաբերության կոնկրետ դրվագի էությունը՝ որպես հատկանիշների հասարակ միություն, յուրաքանչյուր անգամ լցվում է տարբեր բովանդակությամբ: Ընդ որում, խնդիրն այն է, որ այդ էական հատկանիշներից յուրաքանչյուրն էլ ունի գնահատողական բնույթ, այն առանձին գնահատողական հասկացությամբ արտահայտվող երևույթ է: Ինչը հետևանք է այն բանի, որ, ինչպես նշվեց, մարդը տվյալ պարագայում վերացարկում է կատարում՝ վերհիշելով իր զգացմունքները և զգայարանների միջոցով ապրածը, և դրանցում է փնտրում այն էական հատկանիշները, որոնք ընդունում է որպես չափանիշ տարբեր երևույթների միջև տարբերակում կատարելու համար: Իսկ բռնության դեպքում անձը վերացարկում է կատարում՝ վերհիշելով միայն իր զգայարանների միջոցով ապրածը, որպիսի ապրումների մեջ փնտրում է այն էական հատկանիշները, որոնց միջոցով տարբերում է բռնությունը մարդկային վարքագծի դրսևորման այլ եղանակներից: Եվ

ամենակարևորը՝ *մարդիկ իրենց շրջապատող իրականությունն իրենց զգայարանների միջոցով ընկալում են միատեսակ, իսկ զգացմունքների միջոցով՝ տարբեր կերպ:*

Այսպիսով, հաշվի առնելով վերոգրյալը՝ կարելի է առանձնացնել հետևյալը՝

- շրջապատող իրականությունը՝ որպես անմիջական կեցություն լի է առարկաներով և հասարակական հարաբերությունների որոշակի դրվագներով.

- դրանցից յուրաքանչյուրը որպես անմիջական կեցության որոշակի դրսևորում ունի իր էությունը.

- այդ էությունը իդեալական մակարդակում ճանաչվում է հասկացությունների տեսքով, որոնք ճանաչողության արդյունք են.

- այդ ճանաչողությունը կարող է կատարվել զգայարանների և զգացմունքների միջոցով շրջապատող իրականության ընկալման շնորհիվ.

- շրջապատող իրականությունը զգայարանների միջոցով բոլորի կողմից ընկալվում է միատեսակ.

- զգացմունքների միջոցով շրջապատող իրականությունը յուրաքանչյուրի կողմից ընկալվում է տարբեր կերպ.

- եթե հասկացությունը սահմանելու նպատակով ճանաչվող օբյեկտի էության մեջ ռեֆլեկտիվ պահերը՝ ուսումնասիրվող օբյեկտի էական հատկանիշներն առանձնացվում են նաև մարդկային զգացմունքների մեջ, ապա տվյալ հասկացությունը գնահատողական է, և ճանաչողության հնարավորությունների տեսանկյունից բոլորը չեն կարող ունենալ միատեսակ պատկերացում դրա բովանդակության վերաբերյալ.

- եթե հասկացությունը սահմանելու նպատակով ճանաչվող օբյեկտի էության մեջ ռեֆլեկտիվ պահերը՝ ուսումնասիրվող օբյեկտի էական հատկանիշները, առանձնացվում են միայն մարդկային զգայարանների միջոցով ընկալվածի մեջ, ապա տվյալ հասկացությունը չի կարող լինել գնահատողական, և ճանաչո-

Քրեական իրավունք

դության հնարավորությունների տեսանկյունից բոլորը կարող են ունենալ միատեսակ պատկերացում դրա բովանդակության վերաբերյալ.

- բռնության հասկացությունը սահմանելու նպատակով նրա էության մեջ ռեֆլեկտիվ պահերը՝ նրա էական հատկանիշներն առանձնացվում են զգայական տվյալների մեջ:

Վերագրյալը շատ կարևոր նշանակություն ունի քրեական իրավունքի գիտության բնագավառում գնահատողական և ոչ գնահատողական հասկացությունները միմյանցից տարբերելու համար: Միևնույն ժամանակ, կարծում ենք, որ բռնության հասկացության բովանդակության վերաբերյալ հեղինակների շրջանում տարակարծությունների առաջացման պատճառ է ինքնին ճանաչողության գործընթացը, որն ընթանում է զգայարանների միջոցով ընկալվածի շրջանակներում:

Այսպես, բռնության ճանաչումը էմպիրիկ ճանաչողության կանոնների վրա հիմնված ճանաչում է: Բռնության հասկացությունը էմպիրիկ գիտական գիտելիք է: Էմպիրիկ գիտելիքը միշտ զգայական գիտելիքի որոշակի հասկացութադիսկուրսային մոդել է. այն զգայարանների միջոցով ստացված տվյալների տրամաբանական մոդելավորում (ներկայացուցչություն) է կոնկրետ լեզվում⁹: Ընդ որում, մնան մոդելավորումն առավել պատկերավոր պատկերացնելու համար անհրաժեշտ է տարբերել առնվազն որակապես երեք տարբեր տեսակի առարկաներ՝ 1) առարկաներ իրենք իրենց համար («օբյեկտներ»), 2) նրանց պատկերացումը (ներկայացուցչությունը) զգայական տվյալներում («զգայական օբյեկտներ»), 3) էմպիրիկ (վերացական) օբյեկտներ¹⁰: Էմպիրիկ գիտական գիտելիքի օմնիպոտենտ հիմքը կազմում են հենց այդ էմպիրիկ վերացական օբյեկտները: Բռնության դեպքում դա կարելի է ներկայացնել այսպես: Օբյեկտիվ իրականությունում

առկա են (հնարավոր են) հասարակական հարաբերությունների որոշակի դրվագներ՝ ի դեմս բռնության, որոնք հանդիսանում են «օբյեկտներ»: Ինչպես նշվեց վերը, բռնությունը մարդն ընկալում է իր զգայարանների միջոցով: Դրա արդյունքում ձևավորվում են զգայական տվյալներ, ստեղծվում է «զգայական օբյեկտ»: Այս պահն առանձնացնելով՝ ներկայացնենք արարքի քրեաիրավական որակումը: Քննիչը կամ դատավորը կատարում են գործի քննություն՝ ուսումնասիրելով դեպքի հանգամանքներ: Ընդ որում, մնան ուսումնասիրության առանձնահատկությունը, ինչպես նշվում է մասնագիտական գրականության մեջ, այն է, որ այն կատարվում է դեպքը տեղի ունենալուց հետո անցյալի ուսումնասիրվող հատվածի վերաբերյալ, ինչն էլ և հայտնի դժվարությունների պատճառն է, որոնք ի հայտ են գալիս ապացուցման գործընթացում: Դեպքի հանգամանքներն ուսումնասիրելու արդյունքում հնարավոր է դառնում նաև պարզել՝ տեղի է ունեցել բռնության ակտ, թե ոչ: Ենթադրյալ բռնության ակտը պատկերացվում, ներկայացվում է զգայական տվյալներում, ստեղծվում է «զգայական օբյեկտ», որն ուսումնասիրողի մոտ ենթադրվում է որպես բռնություն: Նման ենթադրությունները կարող են վերանալ էմպիրիկ վերացական օբյեկտի հետ «զգայական օբյեկտը» համեմատելու և դրա արդյունքում դրանց նույնական կամ տարբեր լինելու հանգամանքն արձանագրելու շնորհիվ: Տվյալ դեպքում այդ էմպիրիկ վերացական օբյեկտը բռնության հասկացությունն է, որն արդեն գտնվում է քրեական իրավունքի գիտության հարթությունում, քանի որ գիտական գիտելիք է: Խնդիրն այն է, որ քրեական իրավունքի գիտության մեջ առկա չէ միասնական կարծիք բռնության հասկացության բովանդակության վերաբերյալ: Ընդ որում, քրեական օրենսդրության մեջ ևս բացակայում է բռնության հասկացության սահմանումը: Եվ լիովին անհասկանալի է, թե

ինչպես պետք է կատարվի բռնությամբ զուգորդված արարքների քրեաիրավական որակումը քննիչի կամ դատավորի կողմից:

Նշվածն առանձնացնելով՝ ընդգծենք մաս այն հանգամանքը, որ գնահատողական հասկացությունները երբևիցե չեն կարող համարվել գիտական գիտելիք, քանի որ զգացմունքային տվյալների վերլուծություն են: Ասվածը հիմնավորվում է մաս այն պարզ պատճառով, որ քրեական իրավունքի գիտության մեջ բացակայում են հետազոտություններ՝ ուղղված կոնկրետ գնահատողական հասկացության, օրինակ, «դաժանության», «անմարդկային վարքագծի» կամ այլ նմանօրինակ հասկացության բովանդակության բացահայտմանը, սահմանմանը: Գնահատողական հասկացությունները չեն գտնվում մաս գիտական գիտելիքի երկրորդ հիմնական հարթության մեջ և տեսական գիտելիք՝ իդեալական օբյեկտ չեն: Պետք է նշել, որ քրեական իրավունքի գիտության մեջ տեսական գիտելիքի օրինակ է ընդհանուր հանցակազմի հասկացությունը, որը՝ որպես իդեալական օբյեկտ օժտված է հատկություններով, որոնք արդեն սկզբունքորեն չեն կարող դիտարկվել (իրականությունում)¹¹: Մասնավորապես՝ այն ունի օբյեկտ, սուբյեկտ, օբյեկտիվ կողմ, սուբյեկտիվ կողմ (առանց որոշակի բովանդակության՝ ի դեմս կոնկրետ արարքի հատկանիշների): Ընդհանուր հանցակազմի հասկացության հիմնական առաքելությունն այն է, որ դրա շնորհիվ նախատեսվում է կոնկրետ հանցագործության հասկացությունը (կոնկրետ հանցակազմ): Այս ամենն ընդհանուր կերպով կարելի ներկայացնել այսպես. «Էմպիրիկ հետազոտության մեթոդները երբեք չեն իրացվում «կուրորեն», այլ միշտ «տեսականորեն ծանրաբեռնված են», ուղղորդվում են որոշակի հայեցակարգային գաղափարներով»¹²: Տվյալ պարագայում ընդհանուր հանցակազմի

հասկացությունը հենց այդ տեսական ծանրաբեռնվածությունն է, հայեցակարգային գաղափարը:

Զգայական օբյեկտների ձևավորման վրա մեծապես ազդում են ինչպես ճանաչող օբյեկտի բովանդակությունը, այնպես էլ այլ գործոններ: Մասնավորապես՝ մասն գործոն է ուսումնասիրության նպատակային ուղղվածությունը (գործնական կամ զուտ ճանաչողական), որը կատարում է գտիչի դեր, յուրահատուկ մեխանիզմ՝ ընտրելու այն տեղեկությունները, որոնք կարևոր են և նշանակություն ունեն ուսումնասիրողի համար, իսկ այդ տեղեկություններն ստացվում են օբյեկտների կողմից զգայական անալիզատորների վրա ազդելու ընթացքում: Այլ կերպ ասած՝ զգայական օբյեկտներն ստեղծվում են գիտակցության կողմից «իրենք իրենց մեջ առարկաները» տեսնելու, այլ ոչ թե դրանց ուղղակի նայելու արդյունքում: Նման գտիչների քանակությունը կտրուկ մեծանում է էմպիրիկ վերացական օբյեկտների ստեղծման ժամանակ: Գրականության մեջ էմպիրիկ հարթությունում առանձնացվում են այսպիսի գտիչներ՝ ա) ճանաչողական և գործնական կողմնորոշումը, բ) մտածողության (դատողության) գործառնական հնարավորությունները, գ) լեզվի պահանջները, դ) էմպիրիկ գիտելիքի կուտակված պաշարը, ը) գոյություն ունեցող գիտական տեսությունների մեկնաբանողական ներուժը:

Կարծում ենք, որ հենց այս գործոնների ազդեցությունն է, որ բռնության հասկացության բովանդակության վերաբերյալ տարակարծությունների պատճառ է: Այսպես, քրեական իրավունքի գիտության հարթությունում բռնության հասկացության սահմանման դեպքում ո՛չ էմպիրիկ գիտելիքի կուտակված պաշարը, ո՛չ էլ գոյություն ունեցող գիտական տեսությունների մեկնաբանողական ներուժն մասն գործոն չեն: Սուբյեկտիվության պատճառ են, կարծում ենք, նախևառաջ մտածողության (դատողության) գործառ-

Քրեական իրավունք

նական հնարավորությունները, որոնք յուրաքանչյուր հեղինակի դեպքում տարբեր են: Բացի այդ, իր դերակատարությունն ունի նաև ճանաչողական և գործնական կողմնորոշումը: Տվյալ դեպքում ճանաչողական կողմնորոշում է այն, որ ուսումնասիրության նպատակ է քրեական իրավունքի բնագավառում բռնության հասկացության սահմանումը, և մեծ կարևորություն ունի բռնության քրեաիրավական նշանակությունը: Գործնական կողմնորոշումն այն է, որ բռնությունը քրեական իրավունքում կոնկրետ հանցագործության հատկանիշ է ու իր ուրույն դերակատարությունն ունի արարքի քրեականացման և, առհասարակ, հանցագործությունների քրեաիրավական կանխարգելման գործընթացում: Այլ կերպ ասած՝ քրեական իրավունքին հետաքրքրում է միայն հանրային վտանգավորություն ունեցող բռնությունը: Ամենամեծ ազդեցությունը, կարծում ենք, ունեն լեզվի պահանջները: Տվյալ դեպքում նկատի է առնվում գիտական լեզուն՝ քրեական էմպիրիկ և տեսական գիտելիքը: Քրեական իրավունքի գիտությունն էմպիրիկ ճանաչողությանն առաջադրում է հետևյալ հիմնական պահանջը՝ ստեղծել այնպիսի էմպիրիկ օբյեկտներ, որոնք հնարավորինս արդյունավետ կարողանան ծառայել քրեական իրավունքի խնդիրներին, որոնք ներկայացված են, մասնավորապես, ՀՀ քրեական օրենսգրքի 2-րդ հոդվածում: Բռնության էմպիրիկ ուսումնասիրության համար մյուս ընդհանուր պահանջից կարելի է դուրս բերել հետևյալը՝ 1. քրեական օրենքի հոդվածները պետք է ձևակերպված լինեն հնարավորինս հստակ և չպետք է տարակարծությունների տեղիք տան, 2. կոնկրետ հոդվածներում տրված տարբեր հանցագործությունների հասկացության սահմանումները պետք է լինեն այնպիսին, որ յուրաքանչյուր դեպքում հնարավորություն ընձեռեն հնարավորինս հեշտությամբ ապացուցել տվյալ հանցագործության հատկանիշի առկայությունը կամ

բացակայությունն անձի արարքում:

Այժմ փորձենք ներկայացնել բռնության վերաբերյալ զգայական օբյեկտի ձևավորման վրա ազդող գործոններն առավել մանրամասն: Ինչպես նշվեց, որպես այդպիսին, հանդես է գալիս ուսումնասիրության նպատակային ուղղվածությունը (գործնական կամ զուտ ճանաչողական): Բռնության դեպքում, կարծում ենք, նման ուղղվածության հիմքում ընկած է *անձի կամ որոշակի սոցիալական միջավայրի կամ հասարակության աշխարհայացքը*: Եթե մի պահ պատկերացնենք բռնության վերաբերյալ զգայական տվյալների առավելագույն սահմանները, ապա բռնությունը կարելի է բնորոշել հետևյալ կերպ՝ *բռնությունը մարդու կողմից դրսևորված որոշակի վարքագիծ է*: Սակայն մարդը, հետևելով այլ անձի վարքագծին, բացի զգայական տեղեկատվությունից, ընկալում է նաև այդ վարքագծի վերաբերյալ զգացմունքային տվյալներ, քանի որ ուսումնասիրվող օբյեկտը՝ մարդկային վարքագիծը, միշտ ծանրաբեռնված է այդ երկու տեսակի տվյալներով: Նույնը կատարվում է նաև, երբ մարդը պատկերացնում կամ վերհիշում է ինչպես իր, այնպես էլ այլ անձի վարքագիծը: Նշենք, որ քրեական իրավունքի դեպքում առավել հաճախ տեղի է ունենում երկրորդը, քանի որ ուսումնասիրողը քննում է անցյալում տեղի ունեցածի վերաբերյալ փաստական տվյալներ: Կախված նրանից, թե մարդն ինչպիսի աշխարհայացքի ազդեցություն է կրում իր վրա (ինչպես անձնական, այնպես էլ որոշակի սոցիալական միջավայրի և ողջ հասարակության մակարդակներում)՝ օբյեկտի վերաբերյալ ստացված տեղեկատվության մեջ մարդն ավելի շատ ուշադրություն է դարձնում կամ զգայական, կամ զգացմունքային տվյալների վրա: Արդյունքում միևնույն օբյեկտի՝ կոնկրետ մարդկային վարքագծի վերաբերյալ տարբեր մարդիկ ունենում են տարբեր կարծիքներ. ուսումնասիրվող օբյեկտի՝ մարդկային վարքագծի վերա-

բերյալ հնարավոր է, որ զգայական օբյեկտ չստեղծվի կամ ստեղծվի ոչ լիարժեք, կամ լիարժեք ստեղծվելու դեպքում մասամբ կամ ամբողջությամբ մատնվի անուշադրության: Օրինակ՝ պատկերացնենք այն դեպքը, երբ մարդը դանակով կտրում է դիմացինի ձեռքը: Եթե դա տեղի ունենա որոշակի ծիսական արարողության ժամանակ, այդ ամենը դիտող հանրությունը, ինչպես նաև նա, ում ձեռքը կտրում են, տվյալ հասարակությունում առկա որոշակի աշխարհայացքի ազդեցության շնորհիվ այդ արարքը չեն ընկալի որպես բռնություն՝ ուշադրություն չեն դարձնի իրենց տեսողական զգայարանի միջոցով ստացված տվյալների վրա, այլ այն կորակեն որպես ծիսական արարողության մաս՝ շեշտը դնելով ձեռքը կտրվողի ապրած զգացմունքների վրա (պատկերացնելով իրենց նրա փոխարեն): Ընդ որում, մարդը կարող է ուշադրություն դարձնել միայն իր զգացմունքների վրա, կամ որոշակի ուսնագծության ենթարկվողի զգացմունքների վրա՝ պատկերացնելով իրեն նրա փոխարեն, քանի որ մարդը չի կարող պատկերացում կազմել, թե ինչ զգացմունքներ էր ապրում ուսնագողը: Դա պայմանավորված է նրանով, որ մարդը չի կարող պատկերացում կազմել, թե ինչն էր պատճառը, որ ուսնագողը գործեց նման կերպ: Այդ ամենը նա կարող է պարզել միայն կոնկրետ դեպքում, այլ ոչ թե առհասարակ, որը նա կատարում է դեպքի հանգամանքներն ուսումնասիրելուց հետո՝ դեկավարվելով փաստերով, որոնք նույնպես զգայականորեն ընկալելի տվյալներ են, և որոնք ընդամենը ենթադրվում է, որ պարունակում են ճշգրիտ տեղեկություն ուսնագողի զգացմունքների վերաբերյալ: Ուսումնասիրության նման ուղղվածություն է գործում նաև անձի արարքում դիտավորությունը կամ անզգուշությունը պարզելիս, որոնք ընդամենը քրեական իրավունքի կողմից մշակված վերացություններ են և ցույց են տալիս, թե ինչ փաստեր պետք է որոնել: Նույն տրամաբանությունն է

գործում նաև արարքը հանրորեն վտանգավոր կամ ոչ վտանգավոր լինելու հանգամանքը պարզելիս: Օրենսդիրն անձի դեմ ուղղված արարքների դեպքում, դրանք համարում է հանրորեն վտանգավոր՝ հաշվի առնելով հասարակության բոլոր անդամների հավաքական կարծիքն այն մասին, թե ինչ կզգային իրենք ուսնագողի դեմ, այլ ոչ թե ինչ կարող է զգալ ուսնագողը:

Բացի այդ, բռնությունը նաև մշակույթորեն պայմանավորված հասկացություն է: Նման կարծիք արտահայտվել է նաև արևմտյան գրականությունում¹³: Տվյալ դեպքում նկատի է առնվում «մշակույթ» հասկացության ընդհանուր իմաստը՝ որպես մարդու նպատակաուղղված հոգևոր և նյութական գործունեության արդյունքների ողջ համակցությունը՝ սկսած արտադրության գործիքներից, շինություններից, սոցիալական ինստիտուտներից և քաղաքական հաստատություններից մինչև լեզուն, արվեստի գործերը, կրոնական համակարգերը, գիտությունը, բարոյականության և իրավունքի նորմերը: Բռնության վերաբերյալ զգայական տվյալների ձեռք բերման, այլ կերպ ասած՝ զգայական օբյեկտների ստեղծման վրա ազդում է նաև այն, թե ինչ հարթությունում է կատարվում բռնության դեմ պայքարը, և արտահայտվում է նրանում, որ անհրաժեշտություն է առաջանում սահմանել, թե ինչ է իրենից ներկայացնում բռնությունը: Օրինակ՝ Առողջապահության միջազգային կազմակերպությունը պայքարում է բռնության դեմ, ինչի համար առաջին հերթին անհրաժեշտ է սահմանել, թե ինչ է բռնությունը: Նման մի սահմանում մախատեսված է «Բռնությունը և դրա ազդեցությունը առողջապահության վրա, աշխարհում առկա իրավիճակի վերաբերյալ զեկույց» վերնագրով հրատարակությունում, որի համաձայն՝ բռնությունը «ֆիզիկական ուժի կամ իշխանության կանխատեսված կիրառումն է, այդ թվում՝ սպառնալիքը, ուղղված անձի կողմից ինքն իր դեմ,

Քրեական իրավունք

այլ անձի, մարդկանց խմբի կամ համայնքի դեմ, որի արդյունք են (կամ առկա է դրանց վրա հասնելու հնարավորության մեծ աստիճան) մարմնական վնասվածքները, մահը, հոգեկան վնասվածքը, զարգացման մեջ շեղումները կամ տարբեր տեսակի վնասներ»¹⁴:

Հաշվի առնելով վերոգրյալը՝ կարելի է եզրակացնել՝

- քրեական իրավունքի գիտության համար հետաքրքրություն է ներկայացնում միայն հանրային վտանգավորություն ունեցող բռնությունը.

- քրեական իրավունքի շրջանակներում կատարվող բռնության էության ուսումնասիրությունը գիտական՝ էմպիրիկ ճանաչողություն է.

- բռնության վերաբերյալ զգայական տվյալների ստեղծման վրա ազդում են տարբեր գործոններ, մասնավորապես՝ ուսումնասիրության նպատակային ուղղվածությունը, այդ թվում՝ անձի, որոշակի սոցիալական միջավայրի կամ ողջ հասարակության մակարդակում առկա աշխարհայացքը.

- նման գործոններն իրենց հետքն են թողնում նաև բռնության հասկացության

սահմանման ժամանակ, երբ դրանց ավելանում են նաև էմպիրիկ օբյեկտների ստեղծման վրա ազդող գործոնները.

- նման գործոնները պատճառ են բռնության հասկացության վերաբերյալ տարբեր կարծիքներ ունենալու համար.

- բռնության հասկացությունը քրեական իրավունքի շրջանակներում սահմանվելուց հետո ստանում է իր քրեաիրավական արժևորումն ու իմաստավորումը, դուրս է բերվում բռնության քրեաիրավական նշանակությունը.

- բռնության հասկացությունը սահմանվելուց հետո պետք է հանդիսանա այն կադապարը, ինչի հետ համեմատելով դեպքի վերաբերյալ իր զգայական տվյալները՝ արարքի քրեաիրավական որակում իրագործողը, մասնավորապես՝ քննիչը կամ դատավորը պետք է պարզի՝ առկա է արդյոք բռնություն անձի վարքագծում, թե ոչ.

- բռնության հասկացության սահմանումը լիովին հնարավոր է, և դրա առկայությունը քրեական օրենսդրությունում ինչպես գիտական, այնպես էլ գործնական անհրաժեշտություն է:

1. *Авдеев М. И.* Преступления против личности и уголовно-правовая терминология // Правоведение. 1979, № 2, с. 89.

2. *Маркс К., Энгельс Ф.* Соч. Т. 20, с. 550.

3. *Фролов Е. А.* Стабильность закона и соотношение формально определенных оценочных понятий в уголовном праве // Проблемы советского уголовного права и криминологии. Свердловск, 1973. Вып. 28, с. 35.

4. *Ковалев М. И.* О технике уголовного законодательства // Правоведение. 1962. № 3, с. 142.

5. *Кудрявцев В. Н.* Общая теория квалификации преступлений. М., «Юридическая литература». 1972. с. 134-136; *Хабидулина Н.И.* Юридическая техника и язык закона: (монография) / Н.И. Хабидулина; С.-Петербург. ун-т. — СПб, 2000, с. 47; *Гаухман Л.Д.* О понятии оценочно-прогностического признака // Правоведение. 1983, №3, с. 86.

6. *Гегель, Георг Вильгельм Фридрих* Наука логики. В-3х т. Т. 2. М., «Мысль», 1971, с. 7-11.

7. Նույն տեղը, էջ 29, առավել մանրամասն տես «Видимость» և «Определенные сущности или рефлексивные определения» վերնագրերով համապատասխանարար 1-ին և 2-րդ գրույմերը:

8. Նույն տեղը, էջ 30:

9. *Философия Науки* / под ред. С.А. Лебедева: Учебное пособие для вузов. 3-е изд, перераб. и доп. М., Академический Проект, 2006, с. 136.

10. Նույն տեղը, էջ 136, առհասարակ առավել մանրամասն տես տվյալ աշխատության «Структура, методы и развитие научного знания» վերնագրով 2-րդ բաժինը:

11. Նույն տեղը, էջ 141-142:

12. *Кохановский В.П., Золотухина Е.В., Лешкевич Т.Г., Фатхи Т.Б.* Философия для аспирантов: Учебное пособие. Изд. 2-е - Ростов н/Д: «Феникс», 2003, с. 340. (Серия «Высшее образование»). Ответственный редактор: доктор философских наук, профессор В.П. Кохановский.

13. *Walters R.H., Parke R.D.* Social motivation, dependency, and susceptibility to social influence. In: Berkowitz L, ed. *Advances in experimental social psychology. Vol. 1.* New York, NY, Academic Press, 1964, p. 231-276.

14. *Насилие и его влияние на здоровье. Доклад о ситуации в мире* / Под ред. Этьенна Г. Круга и др. / Пер. с англ. М., Издательство «Весь Мир», 2003, с. 5.

НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ КВАЛИФИКАЦИИ СЛОЖНЫХ ПРЕСТУПЛЕНИЙ

С о с т а в ы п р е с т у п л е н и й имеют различную классификацию. Одна из них – подразделение на простые и сложные. Те и другие единичные, различаются по структуре. В простых единичных составах все элементы представлены в единственном числе – один объект, одно действие (бездействие), одно общественно опасное последствие, общий субъект и одна форма вины. Структура сложных преступлений выражается в умножении тех или иных элементов составов, что не лишает их свойства единого (единичного) преступления.

Составные преступления – единичные сложные преступления, слагаются из двух или более умышленных преступлений, которые при изолированном их рассмотрении являются самостоятельными преступлениями, но в силу их органичной взаимосвязи причиняют комплексный ущерб одному объекту. Именно единичность объекта делает их едиными, а не совокупными преступлениями, входящими в составные деяния.

УК для характеристики составных преступлений употребляет термины «сопряженное», «связанное». Приз-

нак сопряженности назван в ст. 104 ч. 2 п. 3 УК РА, (105, ч. 2, п. «в» УК РФ) – убийство, сопряженное с похищением человека либо захватом заложника; ст. 104 ч. 2 п. 8 УК РА, (105, ч. 2, п. «з» УК РФ) – убийство, сопряженное с разбоем, вымогательством, бандитизмом; ст. 104 ч. 2 п. 12 УК РА, (105, ч. 2, п. «к» УК РФ) – убийство, сопряженное с изнасилованием или насильственными действиями сексуального характера. Сопряженность указана в двух предпринимательских преступлениях: ч. 2 ст. 188 УК РА, (ст. 171, ч. 2 УК РФ) – незаконное предпринимательство, сопряженное с извлечением дохода в особо крупном размере и ст. 172, ч. 2 УК РФ – незаконная банковская деятельность, сопряженная с извлечением дохода в особо крупном размере, и одно в ст. 239 УК РФ, часть первая которой устанавливает наказуемость создания религиозного или общественного объединения, деятельность которого сопряжена с насилием над гражданами или иным причинением вреда их здоровью и т.д.

В трех составных преступлениях – терроризм ст. 217 УК РА (ст. 205 УК РФ), бандитизм ст. 222 УК РА (ст. 204 УК РФ) и массовые беспорядки ст. 225 УК РА (ст. 212 УК РФ) – законодатель формулирует состав-

ляющие их преступления посредством альтернативного перечня действий, либо одним обобщенным термином «вооруженное нападение».

Как видим, для характеристики составных преступлений законодатель использует три приема юридической техники: вводит слово «сопряженное», перечисляет преступления, образующие составное преступление, обозначает обобщенным термином ряд преступлений, которые входят в объективную сторону составного деяния.

Если законодатель неадекватно отражает признаки составного преступления, неизбежны квалификационные ошибки. Первый признак составного преступления – единый непосредственный объект посягательства всех входящих в составное преступление деяний. В убийствах – жизнь человека, в предпринимательских преступлениях – экономическая деятельность в соответствующих сферах хозяйствования, в терроризме, бандитизме, массовых беспорядках, организации насильственных объединений и групп – общественная безопасность¹. За пределы непосредственного объекта составные преступления, как и все иные преступления, не выходят. При этом умышленное убийство как с простым, так и с квалифицированным составом, исключая привилегированные, ввиду самой высокой ценности объекта, всегда лежит за границами любого составного преступления и требует самостоятельной квалификации по совокупности преступлений. Исключение из этого правила квалификации составляют лишь международные преступления, в частности геноцид и экоцид.

Единство объекта составных прес-

туплений, обеспечивающее им статус единичного сложного преступления, исключает их многообъектность². Объекты входящих в них преступлений теряют свою самостоятельность, входя компонентами в объект составного преступления. К примеру, терроризм включает взрывы, поджоги, иные действия, создающие опасность гибели людей, причинения значительного имущественного ущерба либо наступления иных общественно опасных последствий. Объекты, входящие в состав преступлений различны, – здоровье людей, собственность, общественный и международный порядок. Входя в составные преступления, посягательства на них утрачивают свойства самостоятельного объекта, а включаются (при терроризме) в объект – общественная безопасность. Когда объекты составляющих деяние сохраняют в конкретных случаях самостоятельное значение, требуется квалифицировать содеянное по правилам реальной совокупности преступлений. Например, член банды вне планов и целей банды «самоинициативно» поджигает автомашину своего родственника по мотивам личной неприязни. Такое нападение квалифицируют самостоятельно как уничтожение чужого имущества по ст. 185 УК РФ, (ст. 167 УК РФ). Если же угоны и поджоги автомобилей входили в цели бандитских нападений, то состав бандитизма налицо, совокупность отсутствует.

Так, Герасимов и Сапунков были признаны виновными в бандитизме, выразившемся в вооруженных разбойных нападениях с применением оружия, причинением тяжкого вреда здоровью потерпевших, в покушении на убийство и убийстве двух лиц, в

незаконном ношении огнестрельного оружия и боеприпасов. Подсудимые совершали нападения на водителей легковых автомашин, занимающихся частным извозом, с целью хищения чужого имущества путем убийств. Квалифицированы действия подсудимых были по ст. 209 УК РФ (бандитизм), разбой (пп. «а», «в» ч. 3 ст. 162 УК РФ), покушении на убийство и убийства по пп. «ж» (организованная группа), «з» (сопряженность с разбоем) ч. 2 ст. 105 УК РФ.

Квалификация по ст. 209 УК РФ как составного преступления не требовала дополнительной квалификации по статье о разбое. Двойная ответственность нарушила принцип *non bis in idem* (нельзя дважды наказывать за одно и то же). Квалификация по совокупности с бандитизмом убийства правильна. Однако вменение убийства, как сопряженного с разбоем и бандитизмом снова нарушала принцип запрета двойной ответственности за одно и то же преступление. Эта квалификационная ошибка произошла из погрешностей конструкции пп. «в», «з», «к» ч. 2 ст. 105 УК РФ. Законодатель нарушил в конструкции названных видов убийства оба квалификационных правила: однообъектность составного преступления и то, что входящие в составное преступление преступления не должны быть по категории более тяжкими или равными, нежели само составное преступление. Бандитизм относится к четвертой категории особо тяжких преступлений, как и квалифицированное убийство. В связи с этим он не может служить компонентом убийства³. То же относится к квалифицированному разбою по пп. «а» (организованная группа) и «в» (причинение тяжкого

вреда здоровью). Квалифицированные же составы убийства, как отмечалось, всегда требуют самостоятельной квалификации, и не с какими другими преступлениями не сопрягаются.

Другой вид сложных составов - составы с двумя общественно опасными последствиями - основным и другим, более тяжким. Особенности конструкции данных составов: а) наличие второго общественно опасного последствия (ущерба, вреда, иных тяжких последствий); б) второе последствие - более тяжкое, нежели основное; в) второе последствие наступает после и вследствие основного последствия; г) в преступлениях, квалифицированных другими более тяжкими последствиями, двойная форма вины (см. ст. 32 УК РФ, ст. 27 УК РФ): умысел в отношении основного последствия и только неосторожность в отношении другого, более тяжкого последствия. При наличии самостоятельной умышленной вины за причинение второго более тяжкого последствия квалификация происходит по совокупности преступлений.

К таким составам Уголовный кодекс относит, например, составы умышленного причинения тяжкого вреда здоровью, повлекшего по неосторожности смерть потерпевшего п. 14 ч. 2 ст. 112 УК РФ, (ч. 4 ст. 111 УК РФ); аборт, повлекший по неосторожности смерть потерпевшей либо причинение тяжкого вреда ее здоровью ч. 3 ст. 122 УК РФ, (ч. 3 ст. 123 УК РФ); умышленное уничтожение или повреждение чужого имущества, повлекшее по неосторожности смерть человека или иные тяжкие последствия п. 2 ч. 3 ст. 185 УК РФ, (ч. 2 ст. 167 УК РФ); терроризм, повлекший по неосторожности смерть человека или иные тяжкие послед-

Уголовное право

ствия п. 3 ч. 3 ст. 217 УК РФ, (ч. 3 ст. 205 УК РФ); захват заложника, повлекший по неосторожности смерть человека или иные тяжкие последствия п. 2 ч. 3 ст. 218 УК РФ, (ч. 3 ст. 206 УК РФ); пиратство, повлекшее по неосторожности смерть человека или иные тяжкие последствия ч. 2 ст. 220 УК РФ, (ч. 3 ст. 227 УК РФ).

Законодательная формулировка в таких составах принята как “повлекшее по неосторожности смерть человека либо иные тяжкие последствия”. Однако в трех случаях, а именно в ч. 3 ст. 301 УК РФ, ч. 2 ст. 305 УК РФ, ч. 2 ст. 320 УК РФ (в УК РФ иначе), указание на неосторожность отсутствует. Что это? Пробелы или законодатель допускает в этих составах умышленное причинение тяжких последствий? Употребление оценочного выражения “тяжкие последствия” осложняет квалификацию и разрушает конструкцию сложных составов, квалифицированных вторым тяжким последствием - только по неосторожности. Так, в ч. 3 ст. 301 УК РФ предусмотрен состав заведомо незаконного задержания, заключения под стражу или содержания под стражей, “повлекших тяжкие последствия”. Относится данный состав к третьей категории - к тяжкому преступлению. Следовательно, умышленное убийство по ст. 105 УК РФ исключается, однако другие виды умышленных убийств - в состоянии аффекта, с превышением пределов необходимой обороны или задержания лица, совершившего преступление, а также причинение тяжкого и средней тяжести вреда здоровью, доведение до самоубийства вполне могут иметь место, не говоря уже о неосторожных причинении смерти и повреждениях здоровья. В

таких случаях надо руководствоваться ч. 2 ст. 28 УК РФ, (ч. 2 ст. 24 УК РФ), в которую законодатель ввел признак неосторожной вины (“лишь в случае”). В иных случаях указание на неосторожность в диспозиции уголовно-правовой нормы отсутствует. Предпочтительнее было бы в этих случаях сказать: “Повлекшее по неосторожности смерть или иные тяжкие последствия”⁴. Но коль скоро этого не сделано, правильнее не считать составами, квалифицированными вторыми тяжкими последствиями, деяния, предусмотренные в ст. 301, 305 и 320 УК РФ.

Сложные составы, квалифицированные вторым более тяжким последствием, надо отличать от составов со сходной конструкцией, но в которых общественно опасные последствия наступают вследствие нарушения тех или иных специальных правил. Как ранее отмечалось, эти составы предусмотрены в бланкетных нормах. В них употребляются такие формулировки: нарушение специальных правил, повлекшее те или иные последствия, или ненадлежащее исполнение обязанностей, если это повлекло тяжкие последствия. Более всего таких норм в гл. 27 УК РФ- “Преступления против безопасности движения и эксплуатации транспорта”, гл. 32 УК РФ, гл. 33 УК РФ- “Преступления против военной службы”.

В таких составах - одно действие (бездействие): нарушение специальных правил (самых нарушений может быть больше) и одно последствие (их тоже может быть больше). В данных случаях налицо простые, а не сложные составы преступлений. Правильная конструкция таких составов - четкое указание в УК на неосторожную

форму вины в отношении последствий. При отсутствии этого указания причинение тяжких последствий не выше категории соответствующего состава преступления допускается и с умыслом, прежде всего косвенным и прямым неконкретизированным.

Так, ч. 2 ст. 227 УК РА, (ч. 2 ст. 215 УК РФ) предусматривает от четырех до десяти лет лишения свободы за нарушение правил безопасности на объектах атомной энергетики, повлекшее по неосторожности смерть человека, радиоактивное заражение окружающей среды или иные тяжкие последствия. Неосторожность распространяется на все альтернативные тяжкие последствия.

Четко сконструированы форма вины и общественно опасные последствия в ст. 230 УК РА, (ст. 216 УК РФ). В диспозиции ч. 1 указывается: “Нарушение правил безопасности при ведении горных, строительных или иных работ, если это повлекло по неосторожности причинение тяжкого или средней тяжести вреда здоровью человека”.

В свое время в теории и на практике дискутировался вопрос о формах вины в составах с нарушениями специальных правил, повлекшими те или иные последствия. Бытовало даже понятие “смешанная вина”. Согласно этому понятию в составах преступлений с нарушением специальных правил имеется две вины: одна в отношении нарушений правил, а другая - в отношении их вредных последствий. Дискуссия велась довольно долго и в острой форме. Споры носили отнюдь не академический характер. Признание смешанной вины с умыслом на нарушение правил и неосторожностью в отношении последствий превращала типично неосторожные

преступления в умышленные с вытекающими отсюда последствиями. В частности, к лицам, совершающим неосторожные автотранспортные преступления, не применялась амнистия, так как при злостном нарушении правил они оценивались судами как умышленные.

Третий вид сложного состава со спецификой квалификации - это состав с альтернативными элементами. Как правило, законодатель, следуя криминологическим обоснованиям, конструирует составы не с одними действиями или бездействием, способом их совершения, а с двумя и более альтернативными предметами, мотивами, целями. Также сформулированы и многие квалифицирующие элементы составов. Чаще всего в статьях Уголовного кодекса альтернативно представлены предметы преступлений, действия, способы деяний, квалифицирующие элементы. Для обозначения альтернативности используются слова: “или”, “либо”, “равно”, “а также”. Например, в квалифицированном составе убийства из 13 буквенных обозначений ч. 2 ст. 105 УК РФ (ч. 2 ст. 104 УК РА) только две неальтернативные. Остальные описывают два и более признакаотягчающих элементов. Одни относятся к потерпевшим - п. “а”, “б”, “в”, “г” (например, двух и более лиц, женщины, заведомо беременной); другие - к мотивам и целям убийства - п. “з”, “и”, “к”, “л”, “м” - из хулиганских побуждений, расовой ненависти и др.; третьи сопряжены с иными тяжкими преступлениями - п. “в”, “з” - с похищением человека либо с захватом заложника, с разбоем, вымогательством или бандитизмом.

В преступлениях с двумя или более последствиями составы также

Уголовное право

описываются альтернативно. Чаще всего с неосторожным причинением смерти альтернативно указываются “иные тяжкие последствия”. В составах с альтернативными последствиями могут быть разные формы вины. Не вызывает сложностей квалификация составов с альтернативными элементами, сформулированными конкретно, а не оценочно.

Основные правила квалификации составов с альтернативными элементами таковы:

а) для наличия состава достаточно одного из альтернативных элементов. Если в деянии их два и более, то это имеет значение для ужесточения наказания, но не для квалификации деяния;

б) форма вины, названная в диспозиции уголовно-правовой нормы, в равной мере распространяется на каждый из альтернативных элементов состава;

в) если форма вины не определена, то закон допускает и умысел, и неосторожность в отношении различных альтернативных общественно опасных последствий;

г) формулировка о сопряженности одного состава преступления с другими означает, что один состав преступления выполнен в процессе совершения другого. В зависимости от категорий сопряженных преступлений квалификация производится либо по совокупности, либо как единое преступление с квалифицированным составом;

д) альтернативность элементов состава означает однородность характера и близкую степень их общественной опасности. Это прямо следует из грамматического толкования союзов “или”, “либо”, “а равно”, “а также”.

Итак, можно сделать выводы:

1. Правила квалификации составных преступлений сводятся к основной проблеме размежевания единых составных преступлений и совокупности преступлений;

2. Составные преступления состоят из двух или более умышленных преступлений, взаимосвязанных и однородных, посягающих на единый сложно-составной объект (например, общественная безопасность). Входящие в составное преступление деяния всегда меньшей категории опасности, чем составное преступление. Совокупность входящих в составное преступление деяний и самого составного преступления исключается;

3. Менее тяжкие по категории преступления тогда только выступают компонентами составного деяния, если они направлены на единый объект и однородны с другими преступлениями-компонентами. Если член банды или террористической группы уклоняется от службы в армии, то ввиду различия объектов – общественная безопасность и интересы службы в армии, за это преступление он несет ответственность как за реальную совокупность бандитизма и уклонения от службы в армии;

4. Изменения в институте совокупности преступлений федеральными законами РФ 2003 и 2004гг. не упорядочили квалификацию убийств, сопряженных с другими тяжкими и особо тяжкими преступлениями, а внесли еще большую путаницу. Правильно, хотя и в отступление от новаций в ст. 17 УК РФ (ст. 20 УК РА), поступают те правоприменители и суды, которые отказываются от признака «сопряженности» в ч. 2 ст. 105 УК РФ (ч. 2 ст. 104 УК РА) и квалифицируют убийства и перечисленные в

пп. «в», «з» и «к» преступления по совокупности, руководствуясь постановлениями Пленума ВС РФ. Данная проблема в Армении также нуждается в законодательном уточнении.

5. При дальнейшем совершенствовании УК РФ обосновано сокращение количества сложных составных преступлений с переходом на конструкции единых простых составов и квалификации их по правилам совокупности преступлений. Так, законодатель поступил с таким видом множественности, как неоднократность. Он исключил из УК неоднократность,

предложив квалификацию по эпизодам совершенных преступлений как единых и предусмотренных разными статьями и их частями по правилам совокупности деяний. Такие законодательные решения в целом способствуют сокращению квалификационных ошибок.

По вопросам выработки единых правил квалификации составных преступлений Советом председателей судов РА, на основе обобщения материалов судебной практики, могут даваться разъяснения.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. **Агапов П.** Уголовно-правовая характеристика нападения при бандитизме // Уголовное право, 2005, №2.

2. **Зинченко И. А.** Составные преступления в советском уголовном праве (понятие, некоторые проблемы квалификации и построения санкций). Автореф. дисс. канд. юр. наук. Харьков, 1990

3. **Шишко И.В., Хлюпина Г.Н.** Квалификация составных преступлений в практике Верховного Суда РФ // Современные проблемы уголовного права и процесса: Материалы междунар. науч.-практ. конф.: В 2 т. Т. 1. Красноярск, 2003.

4. **Борзенков Г.Н.** Квалификация преступлений против жизни и здоровья. М., 2005.

5. **Кузнецова Н. Ф.** Проблема квалификации преступлений. М., 2007.

6. Энциклопедия уголовного права в 35 томах, том 3. Понятие преступления. Издание профессора Малинина. СПб, 2005.

7. **Устищенко В.В.** Идеальная совокупность и сложные составные преступления со специальным субъектом // Проблемы совершенствования советского законодательства. М., 1990.

1. **Агапов П.** Уголовно-правовая характеристика нападения при бандитизме // Уголовное право, 2005, №2, с. 4-7.

2. Иного мнения придерживается И.А. Зинченко: «...Первый признак составного преступления – это его многообъектность (полиобъектность)». **Зинченко И. А.** Составные преступления в советском уголовном праве (понятие, некоторые проблемы квалификации и построения санкций). Автореф. дисс. канд. юр. наук. Харьков, 1990).

3. **Шишко И.В., Хлюпина Г.Н.** Квалификация составных преступлений в практике Верховного Суда РФ // Современные проблемы уголовного права и процесса: Материалы междунар. науч.-практ. конф.: В 2 т. Т. 1. Красноярск, 2003, с. 125-126.

4. **Плаксина Т.А.** Социальные основания квалифицирующих убийство обстоятельств и их юридическое выражение в признаках состава преступления. Барнаул, 2006, с. 192-201.

Վրեժ ՕՀԱՆՅԱՆ

ՀՀ ԳԱԱ «Փորձաքննությունների ազգային բյուրո»

ՊՈԱԿ-ի վարչական բաժնի պետ

ԳՈՐԾԻ ՔՆՆՈՒԹՅԱՆ ԸՆԹԱՃՔՈՒՄ ՀԱՅՏՆԱԲԵՐՎԱԾ ԻՐԵՐԻ ՓԱԹԵԹԱՎՈՐՄԱՆ, ՁԵՎԱԿԵՐՊՄԱՆ ԵՎ ՀԱՆՁՆՄԱՆ ՈՐՈՇ ՀԱՐՅԵՐ

Քրեական դատավարության օրենսգրքի 104-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ քրեական գործով ապացույցներ են ցանկացած փաստական տվյալներ, որոնց հիման վրա օրենքով որոշված կարգով հետաքննության մարմինը, քննիչը, դատախազը, դատարանը պարզում են օրենքով նախատեսված արարքի առկայությունը կամ բացակայությունը, այդ արարքը կասկածյալի կամ մեղադրյալի կողմից կատարելը կամ չկատարելը և մեղադրյալի մեղավորությունը կամ անմեղությունը, ինչպես նաև գործի ճիշտ լուծման համար նշանակություն ունեցող այլ հանգամանքները: Քրեական գործով ապացույցման ենթակա հանգամանքները կարող են բացահայտվել՝ օգտագործելով ապացույցների տարբեր տեսակներ: Քրեական դատավարությունում օգտագործվող ապացույցների թվին են պատկանում նաև փորձագետի եզրակացությունը և իրեղեն ապացույցները:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքով սահմանված ապացույցների տեսակների մեջ դրանց ձեռք բերման, ամրագրման, ձևակերպման և փաթեթավորման առանձնահատ-

կություններով հատկապես առանձնանում են իրեղեն ապացույցները:

Առարկան իրեղեն ապացույց է ճանաչվում քրեական վարույթն իրականացնող մարմնի որոշմամբ: Իրեղեն ապացույցներ են այն առարկաները, որոնք հանցագործության գործիք են ծառայել կամ իրենց վրա հանցագործության հետքեր են պահպանել, կամ հանցավոր գործողությունների օբյեկտ են եղել, ինչպես նաև հանցավոր ճանապարհով ձեռք բերված դրամը, այլ արժեքները և մյուս բոլոր առարկաները, որոնք կարող են հանցագործությունը հայտնաբերելու, գործի փաստական հանգամանքը պարզելու, մեղավորներին ի հայտ բերելու, մեղադրանքը հերքելու կամ պատասխանատվությունը մեղմացնելու միջոցներ ծառայել: Գործով ձեռք բերված նյութերը, իրերն ու առարկաները, որպես կանոն, պահանջում են փորձագիտական հետազոտություն: Այդ նպատակով նյութերը փորձագիտական հիմնարկին հանձնելու համար ձևակերպվում ու փաթեթավորվում են քրեադատավարական օրենսդրությամբ սահմանված կարգով՝ դատաքննչական և փորձագիտական պրակտիկայում կիրառելի կանոններին համաձայն:

ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 2010 12 (137)

ՊԱՏԱԿԱՆ
ԻՋՆԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Այսպես՝ դեպքի վայրի զննության ընթացքում քննիչը կամ հետաքննիչը հայտնաբերված իրերը փաթեթավորում են համապատասխան տարայի մեջ: Փաթեթավորումը կատարվում է ընթերակաների, իսկ անհրաժեշտության դեպքում՝ նաև մասնակիցների ներկայությամբ: Իրը փաթեթավորելուց հետո նրա վրա դրվում է քննիչի կամ հետաքննիչի, ընթերակաների ստորագրություններն ու ազգանունները, նյութի կամ քրեական գործի համարը և ամսաթիվը: Փաթեթավորման այդ գործընթացը ձևակերպվում է համապատասխան արձանագրությամբ, որի տակ ստորագրում են քննիչը և ընթերակաները:

Գործում են հայտնաբերված իրերի փաթեթավորման տարբեր եղանակներ (ձևեր): Մատնադրոշմները ֆիքսվում են համապատասխան ժապավենի վրա և ծրարավորվում: Մատնադրոշմներ կարող են հայտնաբերվել տարբեր տեղերից: Դրանք փաթեթավորվում են տարբեր եղանակներով: Մատնադրոշմներ կարող են հայտնաբերվել բաժակի, շշի, գանազան ապակյա տարաների վրայից: Ապակյա տարաների կամ օպերատիվ հետաքրքրություն ներկայացնող առարկաների վրայից մատնադրոշմները ժապավենի վրա դրոշմելուց հետո նպատակահարմար է այդ առարկաները ևս առգրավել ու փաթեթավորել¹:

Բերենք մեկ օրինակ՝ Խաբարովսկ քաղաքի «Երկաթուղայիններ» ներքին գործերի բաժնում 1984թ. հունիսի 25-ին հաղորդում է ստացվում այն մասին, որ Խաբարովսկի կենտրոնական հիվանդանոց է տեղափոխվել քաղ. Պ-ն որովայնի շրջանում

ծակող-կտրող վերքով: Նախաքննության ընթացքում Պ-ի կինը հայտարարեց, թե ամուսինն է խոհանոցային դանակով իրեն նման վնասվածք պատճառել: Կատարված տեղազննության ժամանակ խոհանոցի մի անկյունում հայտնաբերվեց 40սմ երկարության շեղբով խոհանոցային դանակ, որի վրա կային արնանման հետքեր: Արնանման հետքեր հայտնաբերվեցին նաև Պ-ի կնոջ հագուստների վրա: Վերջինս հայտարարեց, թե իր վրայի հետքերն առաջացել են, երբ ինքը ցանկացել է ամուսնուն առաջին օգնություն ցույց տալ: Դանակի բռնակի վրա շատ ցայտուն ձևով երևում էին մատնահետքեր, որոնց չափերը խոսում էին, որ դրանք Պ-ի մատնահետքերը չեն: Զննիչը մասնագետի օգնությամբ վերցնում է դանակի բռնակի վրայի մատնահետքերը, սպա առգրավում ու փաթեթավորում դանակը: Վերցվում են նաև Պ-ի կնոջ մատնադրոշմները:

Փորձաքննության ժամանակ պարզվեց, որ դանակի բռնակի վրայի մատնահետքերը պատկանում են Պ-ի կնոջը և բացի նրա մատնահետքերից այլ մատնահետքեր, այսինքն՝ Պ-ի մատնահետքերը դանակի բռնակի վրա չկային: Փորձագետի կողմից տրված եզրակացությանը ծանոթանալուց հետո Պ-ի կինը խոստովանեց, որ ինքն է խոհանոցային դանակով մարմնական վնասվածք պատճառել ամուսնուն²:

Այսպիսով՝ ճիշտ կատարված քննչական գործողությունը՝ դանակի վրայի հետքերի առգրավումը, դանակի փաթեթավորումը հիմք ծառայեցին հանցագործության բացահայտ-

Կրիմինալիստիկա

մանր:

«Փորձաքննությունների ազգային բյուրո» ՊՈԱԿ-ի 5-ամյա գործունեության ընթացքում բավականին մեծ աշխատանք է կատարվել հանրապետության իրավապահ մարմիններում ամրապնդելու Զր. դատ-ով նախատեսված հայտնաբերված ու առգրավված իրերի ձևակերպման ու փաթեթավորման աշխատանքները համակարգելու ուղղությամբ: ՓԱԲ-ի վարչական բաժնի կողմից այդ ուղղությամբ բազմաթիվ դասախոսություններ են կազմակերպվել հանրապետության իրավապահ մարմինների, Պաշտպանության նախարարության աշխատակիցների և բուհերի ուսանողների համար:

Այդ աշխատանքները տվել են իրենց դրական արդյունքը: Եղել են դեպքեր, երբ նկատվել են փաթեթների կնիքների բացակայություն և կամ էլ խախտված են եղել կնիքները: Այդ դեպքում վարչական բաժին են հրավիրվել փորձաքննության նշանակման նախաձեռնողը, և կազմվել է համապատասխան արձանագրություն:

ՓԱԲ-ի Վարչական բաժնին ապահովում է իր պահառությանը հանձնված ապացույցների ամբողջականությունը: Դա արվում է ապացույցների փոխադրման, ստացման, օգտագործման, պաշտպանության, պահման և վերադարձման կանոնների սահմաններում և պահառության շղթայի փաստաթղթավորման միջոցով, որը թույլ է տալիս օրենքին համապատասխան կազմել պահառության գրանցումների շղթա³: Կախված ներկայացված իրերի ծավալից, բաղադրությունից, քանակից, վտանգավորության աստիճանից՝ փաթեթավորման եղանակները և պարա-

գաները լինում են տարբեր: Այն պետք է գերծ լինի բոլոր հնարավոր աղտոտումից և վնասվածքներից: Փաթեթավորման համար օգտագործվում են պոլիէթիլենային կամ թղթե տոպրակներ, ծրարներ, արկղեր, սրվակներ, հերմետիկ տարաներ և այլն: Օրինակ՝ զենքի փաթեթավորման ժամանակ օգտագործվում է պարկ կամ արկղ: Նախօրոք ստուգվում է, թե զենքի փամփուշտակալում և պահունակում փամփուշտ կա, թե ոչ, եթե դրանք առանձնացված չեն զենքից: Այնուհետև զենքը փաթեթավորվում է մեծ մաքուր թղթով և դրվում է կոշտ արկղի կամ փափուկ պարկի մեջ: Եթե զենքն արկղի մեջ է դրվելու, ապա արկղի և զենքի միջև եղած տարածությունում տեղադրվում է, մի քանի շերտ սովորաբար կամ փափուկ կտոր, որպեսզի տեղաշարժ չլինի արկղում և չվնասի զենքի արտաքին մասը: Արկղի մեջ եղած ազատ տարածությունը լցնում են փաթեթավորման համար նախատեսված տաշեղներով, տեխնիկական բամբակով և փափուկ կտորով: Իսկ եթե զենքը դրվելու է փափուկ տարայի մեջ, ապա այն պետք է պատվի թղթի հաստ շերտով կամ փափուկ կտորով, կապվի պարանով և տեղավորվի կտորե պարկի մեջ: Խորհուրդ է տրվում, որ պարկի և փաթեթի միջև եղած ազատ տարածությունն էլ լցված լինի տաշեղներով:

Փորձագետի կողմից ուսումնասիրված և հետ վերադարձվող իրերը պետք է լինեն ամրակնքված և համապատասխան ձևով փաթեթավորված: Փաթեթի վրա պետք նշվի եզրակացության համարը, կատարող փորձագետի անվան սկզբնատառը և ազգանունը, կնքման ամսաթիվը, ինչպես

նաև քրեական գործի կամ նյութերի համարը և նախաձեռնող մարմնի անվանումը: Այն դեպքերում, երբ մի փորձաքննության ժամանակ ներկայացնում են մի քանի օբյեկտներ, ապա համարակալվում են փաթեթներն առանձին-առանձին: Հնարավոր աղտոտումից խուսափելու համար շատ կարևոր է, որ նյութերը (օբյեկտները) փաթեթավորեն առանձին: Փորձագետի անձնական պահառության ենթակա իրերը, որոնք պահվում են նրա անձնական պահոցում կամ սահմանափակ մուտքի հնարավորությամբ սենյակում, ենթակա են կարճաժամկետ պահպանման: Սահմանափակ մուտքի հնարավորությամբ սենյակում պահվող նյութերն անպայման չէ, որ պետք է ամրակնքվեն: Ցանկացած իր, օբյեկտ, որը տվյալ պահին չի ենթարկվում փորձաքննության, պետք է տեղադրվի

տարայի մեջ՝ փոխադարձ փոխանցումից կամ աղտոտումից այն պաշտպանելու նպատակով: Եթե օբյեկտը չի ենթարկվում ակտիվ փորձաքննության, ապա այն պետք է ամրակնքվի:

Քանի որ «Փորձաքննությունների ազգային բյուրոն» հայ-ամերիկյան համագործակցության արդյունք է, ուստի անհրաժեշտ է նշել, որ փորձաքննության ներկայացվող օբյեկտների ընդունման և դրանք հետազոտում փորձագիտական եզրակացությամբ վերադարձնելու գործընթացը կազմակերպվել է ամերիկյան կողմից մշակված ձեռնարկի շրջանակներում, այդ ձեռնարկը տեղայնացնելու, մեր օրենսդրությանը հարմարեցնելու միջոցով:

1. **Օհանյան Լ. Պ.** Կրիմինալիստիկա, Երևան, 2010, 2-հրատ., էջ 262-264:

2. Вестник Дальнего Востока, N10, 1984г.

3. «Փորձաքննությունների ազգային բյուրո» ներկայացված օբյեկտների և նյութերի ձեռնարկ, 2008թ., Երևան:

ԳԵՐԻՇԽՈՂ ԴԻՐՔԸ ԵՎ ԴՐԱ ՕՐԻՆԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԽՆԴԻՐԸ ՏՆՏԵՍՎԱՐՈՂ ՍՈՒՔՅԵԿՏՆԵՐԻ ՀԱՄԱԿԵՆՏՐՈՆԱՅՄԱՆ ԴԵՊՔՈՒՄ

Մրցակցությունը շուկայական տնտեսության կենտրոնական տարրերից մեկն է, որի հիման վրա իրականացվում է տնտեսական զարգացումը:

Հետևաբար մրցակցության պաշտպանությունը կարևորագույն խնդիրներից մեկն է: Մրցակցության խնդիրներին նվիրված՝ ԵՄ Հանձնաժողովի զեկույցներից մեկում նշվել է, որ մրցակցությունը տնտեսական աճի ամենաուժեղ խթանն է, որը ստիպում է ձեռնարկությանն անընդհատ բարձրացնել արտադրության արդյունավետությունը և դրանով իսկ նպաստել քաղաքացիների բարեկեցության բարձրացմանը, հասարակական և անհատական պահանջմունքների առավելագույն բավարարմանը:

Ընդհանուր շուկայի շրջանակներում «մրցակցային դաշտը» պահպանելու ամհրաժեշտությունը պայմանավորված է նրանով, որ մրցակցությունը շուկայական տնտեսության արդյունավետ գործունեության անհրաժեշտ տարրերից է: Հետևաբար այսօր առավել քան անհրաժեշտ է ստեղծել շուկայում մրցակցության նորմերի խախտումները կանխարգելող համակարգ:

ՀՀ-ում այս հարաբերությունները կարգավորվում են «Տնտեսական մրցակցության պաշտպանության մասին» ՀՀ օրենքով (այսուհետ՝ Օրենք), ՀՀ Տնտեսական մրցակցության պաշտպանության պետական Հանձնաժողովի կողմից ընդունված նորմատիվ իրավական ակտերով և պարզաբանումներով, ինչպես նաև այլ իրավական ակտերով:

Օրենսդրական դաշտը լիարժեք կարգավորված չէ, և առկա են բացեր, որոնք կամ բոլոր կամ տալիս խախտել մրցակցության

կանոնները կամ վեր են ածվում գործիքի, որը խոչընդոտում է տնտեսական հարաբերությունների զարգացմանը:

Սույն հոդվածի շրջանակներում քննարկման առարկա է գերիշխող դիրքի օրինականության խնդիրը, ինչպես նաև այն հարցը, թե արդյոք այն կարող է հիմք հանդիսանալ տնտեսվարող սուբյեկտների համակենտրոնացումն արգելելու համար: Վերջիններիս կփորձենք լուծում տալ՝ օգտագործելով ԵՄ հարուստ փորձն այս ոլորտում:

«Տնտեսական մրցակցության պաշտպանության մասին» ՀՀ օրենքի 8-րդ հոդվածի համաձայն. «Տնտեսվարող սուբյեկտների համակենտրոնացում է համարվում՝

ա) տնտեսվարող սուբյեկտների միացումը կամ միաձուլումը.

բ) տնտեսվարող սուբյեկտի կողմից այլ տնտեսվարող սուբյեկտի ակտիվների կամ փայաբաժնի ձեռքբերումը, եթե դա ինքնին կամ ձեռքբերողին արդեն պատկանող ակտիվների կամ փայաբաժնի հետ միասին կազմում է այդ տնտեսվարող սուբյեկտի ակտիվների կամ փայաբաժնի 20 տոկոսը.

գ) անձանց ցանկացած միավորում, որի շնորհիվ մեկ տնտեսվարող սուբյեկտը կարող է ուղղակիորեն կամ անուղղակիորեն ազդել մեկ ուրիշի որոշումների կայացման կամ մրցունակության վրա»:

Օրենքի 6-րդ հոդվածի 2-րդ կետի համաձայն. «Տնտեսվարող սուբյեկտն ապրանքային շուկայում համարվում է գերիշխող դիրք ունեցող, եթե որպես իրացնող (ձեռքբերող) իրացման (ձեռքբերման) ծավալներով գրավում է տվյալ շուկայի առնվազն մեկ երրորդը»:

ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 2010 12 (137)

ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Որպես այդպիսին, Օրենքը թույլ է տալիս գերիշխող դիրքի առկայությունը և պատասխանատվություն է նախատեսում գերիշխող դիրքը չարաշահելու համար:

Սակայն Օրենքի 10-րդ հոդվածն արգելում է այն համակենտրոնացումը, որը կարող է հանգեցնել գերիշխող դիրքի, բացառությամբ այն դեպքի, երբ այն նպաստում է սպառողների շահերին և (կամ) տվյալ ապրանքային շուկայի մրցակցային միջավայրի զարգացմանը:

Համանման մոտեցում ամրագրված է նաև ԵՄ իրավունքում, սակայն այստեղ բացառապես միայն գերիշխող դիրքի հանգեցնելու փաստը բավարար չէ համակենտրոնացումն արգելելու համար:

1989թ. դեկտեմբերի 12-ին ԵՄ Խորհրդի կողմից ընդունվեց թիվ 4064/89 Կանոնակարգը (այսուհետև՝ Կանոնակարգ), որը կարգավորում է համակենտրոնացման հետ կապված հարաբերությունները:

Կանոնակարգի 2-րդ հոդվածի 2-րդ և 3-րդ մասերի համաձայն՝ համակենտրոնացումը, որը չի հանգեցնում գերիշխող դիրքի, հայտարարվում է ԵՄ ընդհանուր շուկայի հետ համատեղելի: Իսկ այն համակենտրոնացումը, որի արդյունքում ձեռնարկությունը կարող է ձեռք բերել կամ ձեռք է բերում գերիշխող դիրք, անհամատեղելի է ընդհանուր շուկայի հետ և կարող է մերժվել Հանձնաժողովի կողմից:

Սակայն, ի տարբերություն ՀՀ Օրենքի՝ Կանոնակարգն ուղղակիորեն չի արգելում գերիշխող դիրքի հանգեցնող համակենտրոնացումը: Նույն հոդվածում սահմանվում է նաև, **թե որ գերիշխող դիրքի դեպքում է Հանձնաժողովը մերժում է համակենտրոնացման գրանցումը:**

Եթե գերիշխող դիրքի առկայությունն ինքնին չի խոչընդոտում ընդհանուր շուկայում կամ դրա զգալի մասում արդյունավետ մրցակցությանը, ապա չի կարող համակենտրոնացումը համարվել ընդհանուր շուկայի հետ անհամատեղելի:

Առաջնային Հանձնաժողովը համակենտրոնացումը զննատու է՝ ելնելով հետևյալ հանգամանքներից, սահմանելով արդյոք այն համատեղելի է ընդհանուր շու-

կայի հետ, թե ոչ:

ա) ընդհանուր շուկայում արդյունավետ մրցակցությունը պահպանելու և զարգացնելու անհրաժեշտությունը՝ հաշվի առնելով բոլոր մնացած գործոնները՝ շահագրգիռ շուկաների կառուցվածքը և առկա կամ հնարավոր մրցակցությունը Միության ներսում կամ դրա սահմաններից դուրս գործող ձեռնարկությունների միջև:

բ) շահագրգիռ ձեռնարկությունների դիրքը շուկայում, նրանց ֆինանսական և տնտեսական ուժը, մատակարարների և սպառողների համար այլընտրանքային տարբերակների առկայությունը, սպառողների հնարավորությունը դիմել մատակարարներին կամ այլ շուկաներ, նմանատիպ ապրանքներ կամ ծառայություններ ներմուծելու, մատակարարելու ցանկացած օրինական կամ այլ խոչընդոտների առկայությունը, տեխնիկական և տնտեսական պրոգրեսիվ զարգացումը՝ պայմանով, որ այն բխում է սպառողների շահերից, և խոչընդոտ չէ մրցակցության համար:

Այսինքն՝ համակենտրոնացման դեպքում Հանձնաժողովը դիտարկում է բոլոր վերը նշված հանգամանքները, և եթե վերջիններից ոչ մեկը վտանգի տակ չէ, համատեղելի է համարում համակենտրոնացումն ընդհանուր շուկայի, Եվրոպական միության նպատակների հետ:

Ցանկացած գերիշխող դիրք ունեցող ձեռնարկության գործունեության արդյունքում, եթե խախտվում են վերը նշված պայմանները, Հանձնաժողովն այն որակում է գերիշխող դիրքի չարաշահում, հետևաբար, եթե համակենտրոնացման արդյունքում ձեռնարկությունը ձեռք բերի գերիշխող դիրք և խախտվեն վերը նշված պայմանները, Հանձնաժողովի մերժման հիմք հանդիսանալու է ոչ թե գերիշխող դիրքը՝ որպես այդպիսին, այլ այդ դիրքի չարաշահումը:

Պետք է նշենք, սակայն, որ որոշ դեպքերում ձեռնարկությունը կարող է հասնել այնպիսի գերիշխող դիրքի, որն ինքնին կարող է բացառել վերը նշված բ) կետով սահմանված հնարավորությունները, հետևաբար այն կհամարվի անհամատեղելի ընդհանուր շուկայի հետ:

Կորպորատիվ իրավունք

Բազմիցս քննարկման առարկա է հանդիսացել գերիշխող դիրքի օրինականության խնդիրը: Գերիշխող դիրքի առկայությունը դեռ չի նշանակում, որ ձեռնարկությունը վտանգ է ներկայացնում մրցակցային շուկային: Գերիշխող դիրք ունեցող ձեռնարկություններն այդ դիրքին հասել են ազատ շուկայի պայմաններում՝ բավական հաջող բիզնես-մոդելի հաշվին: Այդ պատճառով պատժել ձեռնարկությանը գերիշխող դիրքին հասնելու համար կնշանակի զրկել նրանց արտադրապես ջանալու ներուժից և շուկայում իր մասնագրավման ընդլայնումից:

Այս մեկնաբանությունից էլ ելնելով՝ Եվրոպական միության հիմնադիր պայմանագրում և Եվրոպական միության մասին պայմանագրում Լիսաբոնյան փոփոխությունների՝ 82-րդ հոդվածի կիրառման համար արգելումը ձևակերպված է «չարաշահել գերիշխող դիրքը», այսինքն՝ 82-րդ հոդվածից բխում է, որ չի արգելվում գերիշխող դիրք զբաղեցնելը, այլ արգելվում է այդ դիրքի ցանկացած չարաշահում:

Սակայն, ինչպես նշվեց, այս չարաշահում ասվածը կարող է արտահայտվել տարբեր ձևերով և նույնիսկ հնարավոր է, որ ինքնին գերիշխող դիրքը հանդիսանա չարաշահում:

Այս առումով հատկանշական է Եվրոպական միության արդարադատության դատարանի գործերից Continental Can գործը: Սա առաջին գործերից էր, որտեղ հաստատվեց, որ շուկայի կառուցվածքի վրա ազդող յուրաքանչյուր վարքագիծ կարող է հանդիսանալ գերիշխող դիրքի չարաշահում, և որ հնարավոր է դեպք, երբ գերիշխող դիրքն արդեն իսկ հանդիսանա չարաշահում: Այսպես.

Continental Can-ը ամերիկյան ընկերություն էր, որը զբաղվում էր մետաղյա փաթեթավորմամբ: Նա ձեռք էր բերել Գերմանիայում մետաղյա պահածո արտադրողների՝ SLW-ի 85.8 տոկոսը: Այնուհետև Բելգիայում բացել էր իր սեփական մասնաճյուղը՝ Europemballage, որի միջոցով նա պլանավորել էր ձեռք բերել վերահսկողություն այլ եվրոպական պահածոներ արտադրողների

նկատմամբ: Նրա վերջնական նպատակն էր ձեռք բերել հոլանդական TDV ընկերությունը:

Հանձնաժողովը գտավ, որ դա հակասում է 82-րդ հոդվածին, քանի որ SLW-ի միջոցով Continental Can-ը արդեն իսկ պահածոյացված մսի, ձկան փաթեթավորման և սպակյա տարաների մետաղե կափարիչների շուկայում զբաղեցնում է զգալի մաս և որ Europemballage-ի միջոցով TDV-ի վախճանի մեծամասնությունը ձեռք բերելուց հետո Continental Can-ը խախտել է գերիշխող դիրքը՝ **փաստացի բացառելով մրցակցությունը համապատասխան շուկայում:**

Դատարանը վերացրեց Հանձնաժողովի որոշումն այն պատճառաբանությամբ, որ նա ապրանքային շուկան նեղ է որոշել, հաշվի չի առել փոխարինիչների առկայությունը: Այնուամենայնիվ նշեց, որ գոյություն ունեն գերիշխող դիրք և որ համաձուլման (համակենտրոնացման) միջոցով ձեռնարկությունն ունակ էր խախտել 82-րդ հոդվածը: Դիմողները պնդում էին, որ Հանձնաժողովի որոշումը չի բխում Պայմանագրի բուն էությունից, քանի որ վերջինս չի արգելում գերիշխող դիրք ձեռք բերելը կամ այդ դիրքն ուժեղացնելը համաձուլումների միջոցով, այլ արգելում է այդ դիրքի չարաշահումը, խախտումը: Այսինքն՝ ձեռնարկությունների ոչ թե կառուցվածքային միջոցառումներն են հանգեցնում 82-րդ հոդվածի կիրառմանը, այլ նրանց այնպիսի տնտեսական գործունեությունը կամ վարքագիծը, որը կազդի անդամ երկրների միջև առևտրի վրա:

Ձեռնարկության՝ շուկայի վրա ազդող կառուցվածքային և գործունեության հետ կապված միջոցառումների միջև տարբերությունը չի կարող հստակ որոշիչ լինել, քանի որ որոշ կառուցվածքային միջոցառումներ կարող են ազդել շուկայական պայմանների վրա, եթե դա մեծացնում է ընկերության չափը և տնտեսական ուժը: Այս հարցին պատասխանելու համար անհրաժեշտ է անդրադառնալ 82-րդ հոդվածի նշանակությանը, ինչպես նաև Պայմանագրի ողջ համակարգին և նպատակներին: 82-րդ հոդվածն ընկերակցության մրցակցային քաղաքականության կարգավորմանը նվիրված ընդ-

Կորպորատիվ իրավունք

հանուր կանոնների մի մասն է կազմում: Այս քաղաքականությունը հիմնված է Պայմանագրի 3-րդ հոդվածի «ց» կետի վրա, համաձայն որի՝ Ընկերակցության գործունեությունը պետք է ներառի ներքին շուկայում մրցակցության նորմերի խախտումները կանխարգելող համակարգ: Գիմոդների փաստարկն առ այն, որ նշված նորմն ընդհանուր դրույթ է՝ գրկված որևէ իրավական նշանակությունից, հերքվում է այն փաստարկով, որ 3-րդ հոդվածն ուղղված է ծառայելու այն նպատակների իրականացմանը, որոնց հասնելը Միության գերխնդիր, սկզբունքն է: Հաշվի առնելով, մասնավորապես, նշված դրույթի նպատակը՝ Պայմանագրի մի քանի դրույթներ ավելի մանրամասն են կարգավորում ու մեկնաբանում այդ նպատակը, որի հետևանքով այն ավելի որոշակի է դառնում: 3-րդ հոդվածը, բացի վերը նշված պահանջից, պահանջում է նաև, որ մրցակցությունը չպետք է բացառվի: Այս պահանջն այնքան էական է, որ առանց դրա Պայմանագրի մյուս դրույթները կիմաստազրկվեն: Այն համապատասխանում է Պայմանագրի 2-րդ հոդվածի պահանջին, որի համաձայն՝ Պայմանագրի սկզբունքներից մեկն է՝ նպաստել Միության տարածքում տնտեսական գործունեության ներդաշնակ, հավասարակշռված և կայուն զարգացմանը: Այսպիսով՝ մրցակցության սահմանափակումն արգելվում է Պայմանագրի 2-րդ և 3-րդ հոդվածների ուժով: Ավելին, այդ արգելքն իր մեջ ներառում է ռիսկը, որ մրցակցության թուլացումը կարող է բախվել Ընդհանուր շուկայի նպատակներին: Պայմանագրի 82-րդ հոդվածը թույլ չի տալիս ձեռնարկությունների նման միաձուլումը (համակենտրոնացումը), որի հետևանքով ձեռք կբերեն այնպիսի գերիշխող դիրք, որի պայմաններում որևէ լուրջ մրցակցության հնարավորությունը գործնականում կդառնա անհնարին: Պետք է նշել նաև, որ 82-րդ հոդվածը չի պարունակում վերը նշված արգելքից որևէ բացառություն:

82-րդ հոդվածի «c» և «d» կետերից հասկանալի է, որ այս դրույթը վերաբերում է ոչ միայն գործունեությանը, որը կարող է ուղղակիորեն վնասել սպառողներին, այլ նաև

այնպիսի դեպքերին, որոնց միջոցով կարող է վնասվել արդյունավետ մրցակցության կառուցվածքը: Խախտում կարող է հանդիսանալ նաև ձեռնարկության այնպիսի հզոր գերիշխող դիրքի հասնելը, որի դեպքում գերիշխողության աստիճանով կարող է զգալիորեն սահմանափակել մրցակցությունը, և շուկայում մյուս ձեռնարկությունների վարքագիծը կախված կլինի գերիշխող ձեռնարկության վարքագծից:

Այսպիսով՝ վերը նշված դեպքում ձեռնարկության գերիշխող դիրքը կարող է դիտվել արդեն իսկ որպես խախտում և 82-րդ հոդվածի իմաստով արգելվել:

Continental Can-ի գործով առաջին անգամ Դատարանի կողմից հաստատվեց, որ գերիշխող ձեռնարկության կողմից 82-րդ հոդվածում թվարկված խախտումները սպառիչ չեն, և որ այն կարող է արգելել ձեռնարկությունների միաձուլումը:

Դատարանը հաստատեց նաև, որ վարքագիծը կարող է արգելվել անկախ այն հանգամանքից, որ գերիշխող ձեռնարկությունը որևէ կերպ չի չարաշահել իր շուկայական ուժը: Այդ հակամրցակցային վարքագիծը բացառում էր մրցակիցների մասնակցությունը, ուժեղացնելով իր դիրքերը, թուլացնում էր մրցակցությունը շուկայում, և այդ իսկ պատճառով արգելվում է: Դատարանը հայտնեց այն դիրքորոշումը, որ 82-րդ հոդվածը ոչ միայն պաշտպանում է սպառողներին գերիշխող ձեռնարկությունների կողմից իրենց շուկայական ուժի չարաշահումից, այլև պաշտպանում է նաև մրցակցային գործընթացն ամբողջությամբ:

Այսինքն՝ այն, որ համակենտրոնացումը կարող է արգելվել գերիշխող դիրքի հանգեցնելու պատճառաբանությամբ, օրինաչափ է, սակայն յուրաքանչյուր դեպքում իրավասու մարմինը պետք է անդրադառնա բազմաթիվ հանգամանքների, ինչպես ԵՄ Հանձնաժողովը:

ՀՀ Օրենքի 10-րդ հոդվածի ներկայիս ձևակերպումը հնարավորություն չի տալիս իրավասու մարմնին գնահատել իրադրությունն իր ողջ ասպեկտներով և թույլ տալ այնպիսի համակենտրոնացումներ, որոնք, իհարկե, կարող են հանգեցնել գերիշխող

Կորպորատիվ իրավունք

դիրքի, սակայն այդ դիրքը չի կարող օգտագործվել և չարաշահվել:

Օրինակ, եթե նույնիսկ ձեռնարկությունն իր գործունեության ոլորտում ձեռք է բերում գերիշխող դիրք, սակայն առկա է նաև այլընտրանքային շուկայի առկայություն, նմանատիպ ապրանքներ կամ ծառայություններ ներմուծելու, մատակարարելու հնարավորություն, ապա ԵՄ Հանձնաժողովը կարող է այս համակենտրոնացումը համարել Միության ընդհանուր շուկայի հետ համատեղելի: Ի տարբերություն վերջինիս՝ ՀՀ օրենսդրության համաձայն՝ նման համակենտրոնացումը կարգելի: Բերված օրինակը ոչ կարող է մեկնաբանվել սպառողների շահերին նպաստելու, ոչ էլ տվյալ ապրանքային շուկայի մրցակցային միջավայրի զարգացման լուսի ներքո:

Այսինքն՝ անհավասար պայմաններ է ստեղծվում շուկայի մասնակիցների համար, հետևաբար սահմանափակվում է մրցակցությունը, իսկ Օրենքն ուղղված է մրցակցության պաշտպանմանը, կայուն մրցակցային դաշտ ստեղծելուն:

Հարկ ենք համարում անդրադառնալ նաև հարցի մեկ այլ ասպեկտին: Քանի որ օրենքն արգելում է ընկերությունների համակենտրոնացումը միացումների կամ միաձուլումների միջոցով, որը կարող է հանգեցնել գերիշխող դիրքի, ընկերությունները կարող են չմիանալ կամ չմիաձուլվել, սակայն միասին հասնել գերիշխող դիրքի:

ԵՄ Հանձնաժողովի և Արդարադատության դատարանի տրված մեկնաբանությունների համաձայն՝ գերիշխող դիրք կարող է զբաղեցնել ինչպես միայն մեկ ձեռնարկություն, այնպես էլ մի քանի ձեռնարկություններ միասին: *Այսինքն՝ ձեռնարկություններին թույլ չտալ միավորվել գերիշխող դիրքի չհասնելու համար, դա դեռ չի նշանակում, որ նրանք չեն կարող ձեռք բերել գերիշխող դիրք առանց միավորվելու:*

Ընդ որում, Օրենքի 6-րդ հոդվածն էլ նախատեսում է մի քանի ձեռնարկությունների գերիշխող դիրքի հնարավորությունը:

Այդ իսկ պատճառով պետք է ուշադրություն դարձնել «թաքնված» գերիշխող դիրք ունեցող ձեռնարկությունների վրա: Որպես

օրինակ կարող է ծառայել Alsatel-ի գործը², որով ԵՄ Հանձնաժողովը բացահայտել էր մի քանի ձեռնարկություն, որոնք օժտված էին հեռահաղորդակցության սպառազինում հաստատելու բացառիկ իրավունքներով և միանման վարքագիծ էին դրսևորում՝ կապված առևտրային պայմանների և գնի հետ: Այդժամ Հանձնաժողովը եկավ այն եզրահանգման, որ միմյանց հետ չկապված ձեռնարկությունների վարքագծի ակնհայտ համընկումը հիմք է 82-րդ հոդվածի կիրառման համար³:

Այսինքն՝ հարցի լուծում չէ ընկերությունների միաձուլումը կամ միացումն արգելելը՝ պատճառաբանելով, որ դրա արդյունքում նոր ստեղծված ընկերությունը ձեռք կբերի գերիշխող դիրք: Իրավասու մարմինը Օրենքի պահանջով կարգելի նման համակենտրոնացումը, իսկ ընկերություններն առանց միաձուլվելու կամ միանալու կշարունակեն իրենց գործունեությունը Alsatel-ի նմանությամբ՝ շուկայում փաստացի զբաղեցնելով գերիշխող դիրք:

ԵՄ Հանձնաժողովի պրակտիկան թույլ է տալիս եզրահանգելու, որ ձեռնարկության կոլեկտիվ գերիշխողությունը հաստատվում է հետևյալ գործոնների առկայության պարագայում. ձեռնարկության խումբն օժտված է իր մրցակիցներից և սպառողներից իրեն զգալի աստիճան անկախ պահելու հնարավորությամբ, որը խոսում է արդյունավետ մրցակցության մեխանիզմների բացակայության մասին, բացի այդ, բացակայում է նաև ձեռնարկությունների խմբի մեջ իրական մրցակցությունը:

Վերջին սահմանումը թույլ է տալիս ձեռնարկության կոլեկտիվ գերիշխողությունը չվիճել համաձայնեցված գործողությունների հետ, չնայած, եթե դիտարկենք «Տնտեսական մրցակցության պաշտպանության մասին» ՀՀ օրենքի համաձայնեցված գործողությունների և գերիշխող դիրքը չարաշահելու վերաբերյալ հոդվածները, ապա կնկատենք, որ օրենսդիրը գրեթե չի տարբերակում համաձայնեցված գործողությունները և գերիշխող դիրքը չարաշահելու միջոցները, այնինչ, դրանք օբյեկտիվորեն տարբեր են և

հնարավոր է տարբերակ, երբ երեք ընկերություն միասին գերիշխող դիրք զբաղեցնեն սակայն նրանց գործողությունները չհամարվեն համաձայնեցված կամ էլ գործեն այնպես, որ խրթին լինի ապացուցել համաձայնեցված գործողությունների առկայությունը:

Այստեղից հետևություն, որ ավելի հեշտ է հսկողություն իրականացնել գրանցված գերիշխող դիրք զբաղեցնող ձեռնարկությունների նկատմամբ: Իհարկե, սա այն պայմաններում, երբ ընդունում ենք, որ գերիշխող դիրքն ինքնին արգելված չէ:

Ինչ վերաբերում է գերիշխող դիրքի չարաշահման գաղափարին, ապա այն ԵՄ Արդարադատության դատարանի կողմից քննարկվել է Hoffmann-La Roche-ի գործում⁴ և նկարագրվել է որպես գերիշխող դիրք զբաղեցնող ձեռնարկության հետ կապված օբյեկտիվ (իրական) հայեցակարգ, որն ազդում է շուկայի կառուցվածքի վրա որպես այդ ձեռնարկության ակտիվ ներկայության հետևանք, որը խոչընդոտ է շուկայում մինչ այդ առկա մրցակցության մակարդակի պահպանման կամ նրա հետագա զարգացման համար, քանի որ այն իր մեջ ներառում է այնպիսի գործողություններ, ինչպիսիք են շուկայական համակարգի վրա ազդեցություն գործելը: Վերջինիս հետևանքով նվազում է մրցակցության մակարդակը: Ուստի գերիշխող դիրքի չարաշահումն իրենից ներկայացնում է ավելի մեծ վտանգավորություն տնտեսության բնականոն զարգացման, սպառողների շահերի պաշտպանության համար:

Մինչդեռ ՀՀ օրենսդիրը սահմանել է միևնույն պատասխանատվության չափը և՛ համաձայնեցված գործողությունների, և՛ գերիշխող դիրքը չարաշահելու համար: Գերիշխող դիրք ունեցող ձեռնարկությունը կամ ձեռնարկությունները շատ ավելի գորեղ են և

կարող են հեշտությամբ ազդել մրցակցության վրա, քան սովորական մի քանի ձեռնարկություններ՝ իրենց համաձայնեցված գործողություններով:

Գերիշխող դիրք ունեցող ձեռնարկության շահույթը կարող է երկու անգամ ավելին լինել, քան համաձայնեցված գործողությունների արդյունքում ստացված շահույթը: Չպետք է մոռանալ, որ գերիշխող դիրք ունեցող ձեռնարկությունն իր դիրքը չարաշահելու դեպքում ազատ է. թելադրում է իր կանոնները, հաշվի չի նստում շուկայի մյուս մասնակիցների հետ: Հետևաբար պատիժը մման արարքի համար պետք է լինի ավելի խիստ:

Այսպիսով, վերլուծելով վերոգրյալները, հանգում ենք այն եզրակացության, որ նախ՝ չպետք է արգելվեն այն համակենտրոնացումները, որոնք հանգեցնում են գերիշխող դիրքի, սակայն ինքնին չեն խոչընդոտում ընդհանուր շուկայում կամ դրա զգալի մասում արդյունավետ մրցակցությանը:

Եվ երկրորդ՝ խստացնել պատասխանատվությունը գերիշխող դիրքը չարաշահելու համար, քանզի սա հանդիսանում է ամենավտանգավոր գործոնը մրցակցության, հետևաբար տնտեսության համար:

Նման բարեփոխումների արդյունքում, կարծում ենք, կարելի է ապահովել կայուն մրցակցային դաշտ, հավասար պայմաններ ստեղծել շուկայի բոլոր մասնակիցների համար: Տնտեսության բարդ կառուցվածքում բոլոր ձեռնարկություններն էլ փոխկապակցված են իրար հետ, ինչի հետևանքով ցանկացած ոլորտում առաջացած փոփոխություն իր հետևանքն է թողնում տնտեսության վրա: Թույլ տալ մեկ ձեռնարկությանը գործել շուկայում՝ զբաղեցնելով գերիշխող դիրք, մյուսին արգելել ընդլայնել իր գործունեության ծավալները, կնշանակի անուղղակիորեն խախտել մրցակցության կանոնները:

1. Ստորագրված է Լիսաբոնում 2007թ-ի դեկտեմբերի 13-ին:
2. Case 6/72, Europemballage Corp and Continental Can Co Inc v. Commission (1973) ECR 215, (1973) CMLR 199.
3. Case 6/72, Europemballage Corp and Continental Can Co Inc v. Commission (1973), p. 19-

27.
4. Alsatel v SA Novasam (1988) ECR 5987.
5. Alsatel v SA Novasam (1988) ECR 5987. p. 6011 (para 21).
6. Hoffmann-La Roche, Case 85/76(1979) 461, 541: 3 CMLR 211, 290.

Դատական պրակտիկա

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ

ՎՃՈՒՐԵԿ ԳՅԱՍՐԱՆ

ՈՐՈՇՈՒՄ

ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՎՃՈՒՐԵԿ ԳՅԱՍՐԱՆԻ ԲԱԳԱՔԱՅԻՍՎԱՆ ԵՎ ՎԱՐՉԱՎԱՆ ԴԱՍԱՏ (ԱՅՍՈՒՅԵՏ՝ ՎՃՈՒՐԵԿ ԳՅԱՍՐԱՆ)

2010 թվականի հոկտեմբերի 29-ին դռնբաց դատական նիստում, քննելով Ալվարդ Յարալյանի վճռաբեկ բողոքը ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի 13.02.2009 թվականի որոշման դեմ՝ ըստ հայցի Հրայր Ներկարարյանի, Դավիթ Ավդալյանի, Հայկանուշ Ղազարյանի, Կարինե Վարդանյանի, Ալվարդ Ավագյանի, Սուսաննա Գրիգորյանի, Տիգրան Սարգսյանի, Ժենյա Սարգսյանի, Սուրեն Լալայանի, Լուսինե Մանուկյանի, Արմեն Ազիզխանյանի, Սուսաննա Չիբուխչյանի, Անահիտ Ավետիսյանի, Աբել Աբրահամյանի, Վաչագան Թորոսյանի, Հեկտոր Եփրեմյանի, Լազար Ծատուրյանի, Նազար Մեսելջյանի, Սահակ Սարգսյանի, Ալվարդ Շախկուլյանի, Դերենիկ Լոբյանի, Սարգիս Թորոսյանի, Լուիզա Լոբյանի, Լուսինե Լոբյանի, Շուշանիկ Լոբյանի, Արմինե Լալայանի, Իվետա Ռուշանյանի, Աննա Առուստամյանի, Ջորիկ Մեհրաբյանի, Համլետ Հարությունյանի, Մարտին Բալայանի, Հասմիկ Աբրահամյանի, Սուսաննա Սարգսյանի, Նարգիզ Հովհաննիսյանի, Խաչատուր Հովհաննիսյանի, Մարինե Ստեփանյանի, Շողեր Սահակյանի, Կարապետ Սահակյանի, Ռաֆայել Հովսեփյանի, Անահիտ Սարգսյանի, Գուրգեն Ավդալյանի, Հարություն Հարությունյանի, Մարիետա Առաքելյանի, Աիդա Վարդանյանի, Արարատ Լալայանի, Ժենյա Չիլինգարյանի, Մելսիկ Ստեփանյանի, Մարիամ Դանիելյանի, Կարինե Հովսեփյանի, Լենդրուշ Հովսեփյանի և Լեննա Սարգսյանի (այսուհետ՝ Հայցվորներ) ընդդեմ Ռաիսա Գիլովյանի, Ալվարդ Յարալյանի, Մարինե Հարությունյանի, Մալաթիա Մեբաստիա թաղապետարանի, երրորդ անձ ՀՀ կառավարությանն առընթեր անշարժ գույքի կադաստրի պետական կոմիտեի «Շենգավիթ» տարածքային ստորաբաժանման՝ անշարժ գույքի նկատմամբ կատարված գործարքները և պետական գրանցումներն անվավեր ճանաչելու, տարածքի նկատմամբ բազմաբնակարան շենքի համասեփականատերերի՝ հայցվորների ընդհանուր սեփականության իրավունքը ճանաչելու պահանջների մասին,

ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 2010 12 (137)

ՊԱՐԶԵՑ

1. Գործի դատավարական մախապատմությունը

Գիմելով դատարան՝ հայցվորները պահանջել են անվավեր ճանաչել 21.02.2006 թվականին Ռաիսա Գիլովյանի անվամբ Երևանի Անդրանիկի 131 շենքի թիվ 1ա հասցեի 142.6քմ մակերեսով տարածքի նկատմամբ իրավունքի պետական գրանցումը, Ռաիսա Գիլովյանի և Ալվարդ Յարալյանի միջև 04.08.2006 թվականին կնքված առուվաճառքի պայմանագիրը և դրա հիման վրա 31.08.2006 թվականին Ալվարդ Յարալյանի անվամբ կատարված անշարժ գույքի սեփականության իրավունքի պետական գրանցումը, Ալվարդ Յարալյանի և Մարինե Հարությունյանի միջև 23.03.2007 թվականին կնքված անշարժ գույքի առուվաճառքի պայմանագիրը և դրա հիման վրա 27.03.2007 թվականին Մարինե Հարությունյանի անվամբ կատարված անշարժ գույ-

ԴԱՍԱՎԱՆ
Իշխանություն

քի սեփականության իրավունքի պետական գրանցումը, Երևանի Անդրանիկի 131 շենքի թիվ 1ա հասցեի 142.6քմ մակերեսով տարածքի նկատմամբ ճանաչել Երևանի Անդրանիկի փողոցի թիվ 131 բազմաբնակարան շենքի համասեփականատերերի՝ հայցվորների ընդհանուր սեփականության իրավունքը:

Երևանի քաղաքացիական դատարանի (այսուհետ՝ Դատարան) 30.10.2008 թվականի վճռով հայցը բավարարվել է մասնակիորեն՝ անվավեր են ճանաչվել Երևանի Անդրանիկի փողոցի թիվ 131 շենքի նկուղային հարկի 142.6 մակերեսով տարածքի նկատմամբ Ռաիսա Գիլովյանի անվամբ 21.02.2006 թվականին կատարված սեփականության իրավունքի պետական գրանցումը, 04.08.2006 թվականին կնքված թիվ 5168 առուվաճառքի պայմանագիրը և դրա հիման վրա Ալվարդ Յարայանի անվամբ 31.08.2006 թվականին կատարված իրավունքների պետական գրանցումը, 23.03.2007 թվականին կնքված տարածքի առուվաճառքի պայմանագիրը և նշված պայմանագրի հիման վրա Մարինե Հարությունյանի անվամբ 27.03.2007 թվականին կատարված իրավունքների պետական գրանցումը: Որպես գործարքների անվավերության հետևանքներ Ալվարդ Յարայանը պարտավորեցվել է վերադարձնել Մարինե Հարությունյանին առուվաճառքի պայմանագրով վիճելի տարածքի դիմաց ստացած 10.680.000 ՀՀ դրամը, իսկ Ռաիսա Գիլովյանը պարտավորեցվել է վերադարձնել Ալվարդ Յարայանին առուվաճառքի պայմանագրով վիճելի տարածքի դիմաց ստացած 3.000.000 ՀՀ դրամը: Հայցը մնացած մասով մերժվել է:

ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի (այսուհետ՝ Վերաքննիչ դատարան) 13.02.2009 թվականի որոշմամբ Մարինե Հարությունյանի և Ալվարդ Յարայանի վերաքննիչ բողոքները մերժվել են:

Սույն գործով Վերաքննիչ դատարանի 13.02.2009 թվականի որոշման դեմ նոր երևան եկած հանգամանքով վերանայելու հիմքով վճռաբեկ բողոք է ներկայացրել Ալվարդ Յարայանը:

Վճռաբեկ բողոքի պատասխան են ներկայացրել հայցվորները:

2. Վճռաբեկ բողոքի հիմքերը, հիմնավորումները և պահանջը

Սույն գործով առկա է ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 204.32-րդ հոդվածի 1-ին կետի հիմքով նոր երևան եկած հանգամանք:

Բողոք բերած անձը նշված պնդումը պատճառաբանում է հետևյալ փաստարկներով՝

Արաբկիր և Քանաքեռ-Զեյթուն վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության դատարանի՝ 26.05.2010 թվականի օրինական ուժի մեջ մտած դատավճռով հաստատվել է, որ Ալվարդ Յարայանը 19.09.2008 թվականին Դատարանում թիվ ԵՔԳ/0611/02/08 քաղաքացիական գործի քննության ժամանակ որպես պատասխանող սուտ ցուցմունք է տվել այն մասին, որ 04.08.2006 թվականին 3.000.000 ՀՀ դրամ վճարելով՝ Ռաիսա Գիլովյանից գնել է Երևանի Անդրանիկի փողոցի 131-րդ շենքի նկուղային տարածքը, որը 2007 թվականին վաճառել է Մարինե Հարությունյանին և նրանից անձամբ ստացել է վաճառքի գումարը՝ 10.680.000 ՀՀ դրամը, որի համար մեղավոր է ճանաչվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 338-րդ հոդվածի 1-ին մասով: Հետևաբար Արաբկիր և Քանաքեռ-Զեյթուն վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության դատարանի՝ 26.05.2010 թվականի օրինական ուժի մեջ մտած դատավճիռը նոր երևան եկած հանգամանք է, որը հիմք է վերաքննիչ դատարանի որոշումը վերանայելու համար, քանի որ որպես գործարքի անվավերության հետևանք սխալ է կիրառվել 10.680.000 ՀՀ դրամի վերադարձը Ալվարդ Յարայանից:

Վերոգրյալի հիման վրա բողոք բերած անձը պահանջել է բեկանել Վերաքննիչ դատարանի՝ 13.02.2009 թվականի որոշումը և գործն ուղարկել նոր քննության:

Դատական պրակտիկա

2.1. Վճռաբեկ բողոքի պատասխանի հիմնավորումները

Արաբկիր և Քանաքեռ-Զեյթուն վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության դատարանի 26.05.2010 թվականի օրինական ուժի մեջ մտած դատավճիռը սույն գործի քննության համար ոչ մի էական նշանակություն չունի, հետևաբար Վերաքննիչ դատարանի որոշումը բեկանելու և ամբողջ ծավալով նոր քննություն իրականացնելու անհրաժեշտություն չկա:

3. Վճռաբեկ բողոքի քննության համար նշանակություն ունեցող փաստերը

Վճռաբեկ բողոքի քննության համար նշանակություն ունեն հետևյալ փաստերը.

1) 2006թ. օգոստոսի 4-ին կնքված թիվ 5168 առուվաճառքի պայմանագրով Ռախսա Գիլովյանը 3.000.000 ՀՀ դրամով Երևանի Անդրանիկի փողոցի 131-րդ շենքի թիվ 1ա հասցեի տարածքը վաճառել է Ալվարդ Յարայանին, որի իրավունքների պետական գրանցումը կատարվել է 31.08.2006 թվականին:

2) 23.03.2007 թվականի տարածքի առուվաճառքի պայմանագրով Ալվարդ Յարայանը 10.680.000 ՀՀ դրամով Երևանի Անդրանիկի փողոցի 131-րդ շենքի թիվ 1ա հասցեի տարածքը վաճառել է Մարինե Հարությունյանին, որի իրավունքների պետական գրանցումը կատարվել է 27.03.2007 թվականին (հատոր առաջին գ.թ 52, 49-51):

3) Արաբկիր և Քանաքեռ-Զեյթուն վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության դատարանի՝ 26.05.2010 թվականի օրինական ուժի մեջ մտած դատավճռով հաստատվել է, որ Ալվարդ Յարայանը 19.09.2008 թվականին Երևան քաղաքի Թրիլիսյան խճուղում գտնվող Երևանի քաղաքացիական դատարանում թիվ ԵԶԳ/0611/02/08 քաղաքացիական գործի քննության ժամանակ, որպես պատասխանող սուտ ցուցմունք է տվել այն մասին, որ 2006 թվականի օգոստոսի 4-ին ինքը 3.000.000 ՀՀ դրամ վճարելով Ռախսա Գիլովյանից գնել է Երևան քաղաքի Անդրանիկի փողոցի 131-րդ շենքի նկուղային տարածքը, որը 2007 թվականին վաճառել է Մարինե Հարությունյանին և նրանից անձամբ ստացել վաճառքի գումարը՝ 10.680.000 ՀՀ դրամը (Դատավճիռը կցված է վճռաբեկ բողոքին):

4. Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումը

Քննելով վճռաբեկ բողոքը նշված հիմքի սահմաններում՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ այն հիմնավոր է մասնակիորեն հետևյալ պատճառաբանությամբ.

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 204.32-րդ հոդվածի առաջին կետի 3-րդ ենթակետի համաձայն՝ նոր երևան եկած հանգամանքները հիմք են դատական ակտի վերանայման համար, եթե դատարանի՝ օրինական ուժի մեջ մտած դատավճռով հաստատվել է, որ գործին մասնակցող անձինք կամ նրանց ներկայացուցիչները կամ դատավորը, գործի քննության հետ կապված, կատարել են հանցավոր արարք:

Դատարանի 30.10.2008 թվականի վճռով հայրը բավարարվել է մասնակիորեն՝ անվավեր են ճանաչվել Երևանի Անդրանիկի փողոցի թիվ 131 շենքի նկուղային հարկի 142.6 մակերեսով տարածքի նկատմամբ Ռախսա Գիլովյանի անվամբ 21.02.2006 թվականին կատարված սեփականության իրավունքի պետական գրանցումը, 04.08.2006 թվականին կնքված թիվ 5168 առուվաճառքի պայմանագիրը և դրա հիման վրա Ալվարդ Յարայանի անվամբ 31.08.2006 թվականին կատարված իրավունքների պետական գրանցումը, 23.03.2007 թվականին կնքված տարածքի առուվաճառքի պայմանագիրը և նշված պայմանագրի հիման վրա Մարինե Հարությունյանի անվամբ 27.03.2007 թվականին կատարված իրավունքների պետական գրանցումը: Որպես գործարքների անվավերության հետևանքներ Ալվարդ Յարայանը պարտավորեցվել է վերադարձնել Մարինե Հարությունյանին առուվաճառքի պայմանագրով վիճելի տարածքի դիմաց ստացած 10.680.000 ՀՀ դրամը, իսկ Ռախսա Գիլովյանը պարտա-

վորեցվել է վերադարձնել Ալվարդ Յարայանին առուվաճառքի պայմանագրով վիճելի տարածքի դիմաց ստացած 3.000.000 ՀՀ դրամը:

Բողոք բերած անձը վճռաբեկ բողոքին կից ներկայացրել է Արաբկիր և Քանաքեռ-Զեյթուն վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության դատարանի՝ 26.05.2010 թվականի օրինական ուժի մեջ մտած դատավճիռը, որով հաստատված է համարվել, որ Ալվարդ Յարայանը 19.09.2008 թվականին Երևան քաղաքի Թբիլիսյան խճուղում գտնվող Երևանի քաղաքացիական դատարանում թիվ Ե-ԲԳ/0611/02/08 քաղաքացիական գործի քննության ժամանակ որպես պատասխանող սուտ ցուցմունք է տվել այն մասին, որ 2006 թվականի օգոստոսի 4-ին 3.000.000 ՀՀ դրամ վճարելով՝ Ռախսա Գիլովյանից գնել է Երևան քաղաքի Անդրանիկի փողոցի 131-րդ շենքի նկուղային տարածքը, որը 2007 թվականին վաճառել է Սարինե Հարությունյանին և նրանից անձամբ ստացել վաճառքի գումարը՝ 10.680.000 ՀՀ դրամը:

Վերոգրյալի հիման վրա Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ սույն գործով առկա է նոր երևան եկած հանգամանք, որը Վերաքննիչ դատարանի 13.02.2009 թվականի որոշումը գործարքների անվավերության հետևանքներ կիրառելու մասով վերանայելու հիմք է:

Այսպիսով, վճռաբեկ բողոքի նշված հիմքի առկայությունը բավարար է՝ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 204.32-րդ հոդվածի 1-ին կետի 3-րդ ենթակետի հիմքով Վերաքննիչ դատարանի որոշումը մասնակիորեն բեկանելու համար:

Ելնելով վերոգրյալից և ղեկավարվելով ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 240-2412-րդ հոդվածներով՝ Վճռաբեկ դատարանը

ՈՐՈՇԵՑ

1. Վճռաբեկ բողոքը բավարարել մասնակիորեն: Բեկանել ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի 13.02.2009 թվականի որոշման՝ գործարքների անվավերության հետևանքներ կիրառելու մասը և գործն այդ մասով ուղարկել Երևանի Մալաթիա-Սեբաստիա վարչական շրջանի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարան՝ նոր քննության: Որոշման մնացած մասը թողնել օրինական ուժի մեջ:

2. Պետական տուրքի բաշխման հարցին անդրադառնալ գործի նոր քննության ընթացքում:

3. Որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում հրապարակման պահից, վերջնական է և ենթակա չէ բողոքարկման:

Դատական պրակտիկա

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ ՈՐՈՇՈՄ ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՔԱՂԱՔԱԳԻԱԿԱՆ ԵՎ ՎԱՐՉԱՎԱՏ ԴԱՍԱՏԸ (ԱՅՍՈՒԽԵՏ՝ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ)

2010 թվականի հոկտեմբերի 29-ին դռնբաց դատական նիստում, քննելով Համբարձում Մանուկյանի վճռաբեկ բողոքը ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի 30.04.2010 թվականի որոշման դեմ՝ ըստ հայցի Համբարձում Մանուկյանի ընդդեմ Երևանի քաղաքապետարանի, երրորդ անձ ՀՀ կառավարությանն առընթեր անշարժ գույքի կադաստրի պետական կոմիտեի «Մարաշ» տարածքային ստորաբաժանման (այսուհետ՝ Կադաստր)՝ ժառանգությունն ընդունած ժառանգ ճանաչելու և հողամասի նկատմամբ սեփականության իրավունքը ճանաչելու պահանջների մասին,

ՊԱՐԶԵՑ

1. Գործի դատավարական նախապատմությունը

Դիմելով դատարան՝ Համբարձում Մանուկյանը պահանջել է ճանաչել Երևանի Նորքի 17-րդ փողոցի 1-ին նրբանցքի ըստ գլխավոր հատակագծի թիվ 55 համարի տակ գրանցված 713քմ մակերեսով հողամասը ժառանգությամբ ընդունած ժառանգ և այդ հողամասի նկատմամբ ճանաչել իր սեփականության իրավունքը:

Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանի (այսուհետ՝ Դատարան) 12.02.2010 թվականի վճռով Համբարձում Մանուկյանի հայցը մերժվել է:

ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի (այսուհետ՝ Վերաքննիչ դատարան) 30.04.2010 թվականի որոշմամբ Համբարձում Մանուկյանի վերաքննիչ բողոքը մերժվել է, և Դատարանի 12.02.2010 թվականի վճիռը թողնվել է օրինական ուժի մեջ:

Սույն գործով վճռաբեկ բողոք է ներկայացրել Համբարձում Մանուկյանը:

Վճռաբեկ բողոքի պատասխան է ներկայացրել Երևանի քաղաքապետարանը:

2. Վճռաբեկ բողոքի հիմքերը, հիմնավորումները և պահանջը

Վերաքննիչ դատարանը խախտել է ՀՀ Սահմանադրության 8-րդ հոդվածը, «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի թիվ 1 արձանագրության 1-ին հոդվածը, սխալ է կիրառել ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 168-րդ և 188-րդ հոդվածները, ՀՀ հողային օրենսգրքի 55-րդ հոդվածը և ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 18.05.2007 թվականի թիվ 3-410 (ՎԳ) որոշումը, որոնք չպետք է կիրառեր, սխալ է մեկնաբանել 1991 թվականին ընդունված ՀՀ հողային օրենսգրքի 9-րդ հոդվածը, որի արդյունքում խախտել է ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 53-րդ, 219-րդ հոդվածները:

Բողոք բերած անձը նշված պնդումը պատճառաբանում է հետևյալ փաստարկներով՝

Վերաքննիչ դատարանը պատշաճ չի գնահատել Հայկական ԽՍ Երևանի Միկոյանի ռայտովետի գործկոմի 1951 թվականի մարտի 25-ի որոշումը և Հայկական ՍՍՌ-Աշխատավորների դեպուտատների Երևանի Կիրովյան Ռայոնական Սովետի Գոր-

ծաղիր Կոմիտեի 1959 թվականի նոյեմբերի 27-ի որոշումը: Վերը նշված որոշումները պատշաճ գնահատելու դեպքում Դատարանը կհանգներ այն եզրահանգման, որ Արամ Մանուկյանին և Վանգետ Արամի Մանուկյանին թիվ 55 հողամասը հատկացվել է օրինական հիմքով:

Վերաքննիչ դատարանն անտեսել է այն հանգամանքը, որ Վանգետ Մանուկյանը վիճելի հողամասը 1959 թվականից մինչև 2006 թվականն օգտագործել է և 15.03.1991 թվականից գործողության մեջ դրված ՀՀ հողային օրենսգրքի 9-րդ հոդվածի ուժով դարձել է այդ գույքի սեփականատերը, իսկ նրա մահից հետո ինքը վիճելի հողամասը փաստացի տիրապետման եղանակով ընդունել է և համարվում է ժառանգությունն ընդունած ժառանգ:

Ինչպես նաև վիճարկվող դատական ակտն առերևույթ հակասում է ՀՀ վճռաբեկ դատարանի՝ նախկինում ընդունված 26.12.2008 թվականի թիվ ԿԳ-3/0026/02/08, 24.07.2009 թվականի թիվ ԱՎԳ-1/0090/020/08, 22.04.2010 թվականի ԵԱՆԳ/3148/02/09 որոշումներին:

Վերոգրյալի հիման վրա բողոք բերած անձը պահանջել է բեկանել Վերաքննիչ դատարանի 30.04.2010 թվականի որոշումը և այն փոփոխել՝ հայցը բավարարել:

2.1. Վճռաբեկ բողոքի պատասխանի հիմնավորումները

Վերաքննիչ դատարանը որոշում կայացնելիս բազմակողմանի և օբյեկտիվ հետազոտությամբ գնահատել է գործում առկա բոլոր ապացույցները և հանգամանորեն նշել այն նորմերը և ապացույցները, որոնց վրա հիմնվել է որոշում կայացնելիս: Ինչպես նաև վիճելի հողամասի վերաբերյալ առկա չեն իրավունքը հաստատող փաստաթղթեր, և հողամասի վրա առկա են ինքնակամ, կարգավիճակը չորոշված շինություններ, ուստի հողամասը և դրա վրա առկա շինությունները պետական սեփականություն են:

3. Վճռաբեկ բողոքի քննության համար նշանակություն ունեցող փաստերը

Վճռաբեկ բողոքի քննության համար նշանակություն ունեն հետևյալ փաստերը.

1) Հայկական ԽՍ Երևանի Միկոյանի ռայսովետի գործկոմի 1951 թվականի մարտի 25-ի նիստի թիվ 10 արձանագրության արխիվային քաղվածքի համաձայն՝ Նորքի ջրանցքից վերև 25կվ թիվ 42, 51, 53, 54, 55, 57, 59 հողամասերը 4.100քմ մակերեսով հատկացվել են Արամ Մանուկյանին որպես անհատական կարգով բնակարան կառուցելու և փորձնական դաշտ դարձնելու համար (հատոր առաջին, գ.թ. 10):

2) Հայկական ՍՍՌ Աշխատավորների դեպուտատների Երևան քաղաքի Կիրովյան Ռայոնական Սովետի Գործադիր Կոմիտեն, քննարկելով Վանգետ Արամի Մանուկյանի դիմումն անհատական կարգով բնակարան կառուցելու համար հողամաս հատկացնելու հարցը, 1959 թվականի նոյեմբերի 27-ի նիստի թիվ 23 արձանագրության քաղվածքի համաձայն՝ Արամ Մանուկյանը տվել է իր համաձայնությունը 25.03.1951 թվականի որոշմամբ իրեն հատկացված թիվ 55 հողամասում որդու՝ Վանգետ Արամի Մանուկյանի կողմից բնակարան կառուցելու համար, և Գործադիր կոմիտեն հարգել է Վանգետ Մանուկյանի դիմումը և հատկացրել է հողամասը՝ բնակարան կառուցելու նպատակով (հատոր առաջին, գ.թ. 9):

3) Կադաստրը 19.04.2006 թվականին Երևանի Նորքի 17 փողոց 1-ին նրբանցքի թիվ 53 տան նկատմամբ Վանգետ Արամի Մանուկյանին 30.12.1986 թվականի ըստ կտակի ժառանգության իրավունքի վկայագրի, հողի բաժանման 17.04.2006 թվականի պայմանագրի հիման վրա տվել է սեփականության իրավունքի գրանցման վկայական (հատոր առաջին, գ.թ. 19-21):

4) Երևանի քաղաքապետի 28.08.2007 թվականի թիվ 3166-Ա որոշմամբ նախկին հասցեի՝ Երևանի Նորքի 17 փողոց 1-ին նրբանցքի թիվ 53 տանը տրամադրվել է նոր

Դատական պրակտիկա

հասցե՝ Նորքի 17-րդ փողոց 1-ին նրբանցքի թիվ 2-րդ տուն (հատոր առաջին, գ.թ. 18):

5) Վանցեա Մանուկյանի մահից հետո՝ 02.07.2007 թվականի ըստ օրենքի ժառանգության իրավունքի վկայագրի և Երևանի քաղաքապետի 28.08.2007 թվականի թիվ 3166-Ա որոշման քաղվածքի 14-րդ տողի հիման վրա, Երևանի Նորք-Մարաշ համայնքի Նորքի 17-րդ փողոցի 1-ին նրբանցքի թիվ 2 տան Էմմիկ Թադևոսի Մանուկյանի 1/5-րդ բաժնի, Խաչատուր Վանցեաի Մանուկյանի 1/5-րդ բաժնի, Համբարձում Վանցեաի Մանուկյանի 1/5-րդ բաժնի, Անահիտ Վանցեաի Մանուկյանի 1/5-րդ բաժնի և Շուշան Վանցեաի Եղիազարյանի 1/5-րդ բաժնի նկատմամբ 10.09.2007 թվականին Կադաստրում կատարվել է սեփականության իրավունքի գրանցում (հատոր առաջին, գ.թ. 22-24):

6) Կադաստրի 01.04.2008 թվականի թիվ 18761ա գրության համաձայն՝ «Նորքի 17 փ. 1 նրբ. թիվ 2 հասցեում գտնվող 709,6քմ մակերեսով հողամասի կարգավիճակի վերաբերյալ հայտնել է, որ նշված հողամասի և նրա վրա գտնվող բնակելի տան նկատմամբ (որպես ընդհանուր բաժնային սեփականություն) 10.09.2007 թվականին կատարվել է իրավունքների պետական գրանցում Էմմիկ Թադևոսի Մանուկյանի 1/5, Խաչատուր Վանցեաի Մանուկյանի 1/5, Համբարձում Վանցեաի Մանուկյանի 1/5, Անահիտ Վանցեաի Մանուկյանի 1/5 և Շուշան Վանցեաի Եղիազարյանի 1/5 անվամբ (հիմք 02.07.07թ. թիվ 4545 ըստ օրենքի ժառանգության իրավունքի վկայագիր, Երևանի քաղաքապետի 28.08.2007 թվականի թիվ 3166-Ա որոշման քաղվածքի 14 տող): 43-53 հողատարածքների նկատմամբ կատարվել է իրավունքների պետական գրանցում: Համբարձում Մանուկյանի կողմից օգտագործվող հողամասը համընկնում է գլխավոր հատակագծում նշված թիվ 55 հողակտորի հետ, սակայն հայտնել տվյալներ հատկացված հողամասի չափի վերաբերյալ հնարավոր չէ, քանի որ բացակայում են նշված հողամասի վերաբերյալ իրավահաստատող փաստաթղթերը: Փաստացի չափագրվել է 713քմ հողամաս, որի վրա գտնվում է 56,9քմ կարգավիճակը չորոշված մեկ հարկանի շինություն, որին կից առկա է 7,5քմ ինքնակամ օժանդակ շինություն» (հատոր առաջին, գ.թ. 11):

7) 11.01.1956 թվականի թիվ 863540 ծննդյան վկայականի համաձայն՝ Համբարձում Մանուկյանը ծնվել է 22.12.1955 թվականին, հայրը Վանցեա Արամի Մանուկյանն է, մայրը՝ Էմմիկ Թադևոսի Մանուկյանը (հատոր առաջին, գ.թ. 93):

8) Ջավահիր Հարությունյանի, Գաբրիել Բոյախչյանի, Վիգեն Միմոնյանի և Հովհաննես Հարությունյանի 13.06.2008 թվականի հայտարարության համաձայն՝ Համբարձում Մանուկյանը Երևանի Նորքի 17-րդ փողոցի թիվ 2 տան 713քմ մակերեսով հողամասը բացահայտ և բարեխիղճ օգտագործում է որպես սեփական գույք (հատոր առաջին, գ.թ. 98):

4. Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումը

Քննելով վճռաբեկ բողոքը նշված հիմքի սահմաններում՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ այն հիմնավոր է մասնակիորեն հետևյալ պատճառաբանությամբ.

Գործող ՀՀ հողային օրենսգրքի 118-րդ հոդվածի առաջին կետի համաձայն՝ մինչև օրենսգիրքն ուժի մեջ մտնելը Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությամբ սահմանված կարգով ձեռք բերված հողամասի նկատմամբ իրավունքներն ունեն իրավաբանական ուժ և ենթակա չեն վերագրանցման:

29.01.1991 թվականին ընդունված ՀՀ հողային օրենսգրքի 9-րդ հոդվածի 5-րդ մասի համաձայն՝ տնամերձ հողամասերը, ինչպես նաև այգեգործական (ամառանոցի) և բնակելի տան շինարարության սպասարկման համար Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիների ունեցած հողամասերն անհատույց կարգով թողնվում են նրանց որպես սեփականություն:

Վերոնշյալ հոդվածների վերլուծությունից հետևում է, որ տնամերձ, ինչպես նաև այգեգործական (ամառանոցի) և բնակելի տան շինարարության սպասարկման համար հատկացված այն հողամասերը, որոնք մինչ 29.01.1991 թվականին ընդունված ՀՀ հողային օրենսգրքի ուժի մեջ մտնելը (15.03.1991 թվականը) գտնվել են քաղաքացիների օգտագործման ներքո, նրանց փոխանցվում են ի սեփականություն՝ անհատույց կարգով (տես ըստ հայցի Դիանա Գևորգյանի ընդդեմ ՀՀ կառավարությանն առընթեր անշարժ գույքի կադաստրի պետական կոմիտեի Կենտրոն տարածքային ստորաբաժանման, Սոնա Ասլանյանի, Սեդա Գասպարյանի, Մելսիդա Մխիթարյանի, Արկադի Խեչումյանի, Նաիրա Գյունաշյանի, Վարդգես Կովկասյանի, վեճի առարկայի նկատմամբ ինքնուրույն պահանջներ չներկայացնող երրորդ անձինք Սոֆյա Անիսոնյանի, Հայկ Միմոնյանի, Վարյա և Գագիկ Բուռնազյանների, «Էյ Էս Բի Սի Բանկ Հայաստան» ՓԲԸ-ի, «Մալաթիա» ՈւՎԿ ՓԲԸ-ի՝ պետական գրանցման միասնական մատյանում և սեփականության իրավունքի թիվ 0271091, թիվ 1561523, թիվ Ա 026383, թիվ 0143872, թիվ 2557709 վկայականներում, թիվ 236 տեխնիկական անձնագրում կատարված գրառումը՝ 753,0քմ մակերեսով ընդհանուր համատեղ սեփականություն հանդիսացող հողամասի մասով, մասնակի անվավեր ճանաչելու, Երևանի Նալբանդյան փողոցի 15-րդ շենքի բակում գտնվող 147,75 քմ մակերեսով սեփական շինությամբ ծանրաբեռնված հողամասի նկատմամբ Դիանա Գևորգյանի սեփականության իրավունքը ճանաչելու, ընդհանուր համատեղ սեփականություն հանդիսացող հողամասից Երևանի Նալբանդյան փողոցի 15-րդ շենքի թիվ 1 բնակարանի հատակագծային չափերի համապատասխան ծանրաբեռնված 178,28 քմ ընդհանուր մակերեսով հողամասն առանձնացնելու պահանջների մասին թիվ ԵԿԳ/2035/02/08 քաղաքացիական գործով Վճռաբեկ դատարանի 27.05.2009 թվականի որոշումը):

Սույն գործի փաստերի համաձայն՝ Համբարձում Մանուկյանի պապին՝ Արամ Մանուկյանին, Հայկական ԽՍ Երևանի Միկոյանի ռայսովետի գործկոմի 23.03.1951 թվականի նիստի, թիվ 10 արձանագրության արխիվային քաղվածքի համաձայն, հատկացվել է Նորքի ջրանցքից վերև 25կվ թիվ 42, 51, 53, 54, 55, 57, 59 հողամասերը 4.100քմ մակերեսով՝ անհատական կարգով բնակարան կառուցելու և փորձնական դաշտ դարձնելու համար: Հայկական ՍՍՌ Աշխատավորների դեպուտատների Երևան քաղաքի Կիրովյան Ռայոնական Սովետի Գործադիր Կոմիտեի 27.11.1959 թվականի նիստի թիվ 23 արձանագրության քաղվածքի համաձայն՝ Արամ Մանուկյանը տվել է իր համաձայնությունը 25.03.1951 թվականի որոշմամբ իրեն հատկացված թիվ 55 հողամասում Վանցես Արամի Մանուկյանի կողմից բնակարան կառուցելու համար, իսկ Գործադիր Կոմիտեն հարգել է Վանցես Մանուկյանի դիմումը և նրան հատկացրել է այդ հողամասը՝ բնակարան կառուցելու նպատակով:

Վերաբնիչ դատարանը որոշում կայացնելիս պատճառաբանել է, որ «Կադաստրի 01.04.2008 թվականի թիվ 18761ա գրությունից հետում է, որ Համբարձում Մանուկյանի կողմից օգտագործվող հողամասը համընկնում է գլխավոր հատակագծում նշված թիվ 55 հողակտորի հետ, սակայն հատկացված հողամասի չափի վերաբերյալ հնարավոր չէ հայտնել տվյալներ՝ նշված հողամասի վերաբերյալ իրավահաստատող փաստաթղթերի բացակայության պատճառով: Միաժամանակ հայտնվել է, որ փաստացի չափագրվել է 713,0քմ հողամաս, որի վրա գտնվում է 56,9քմ կարգավիճակը չորոշված մեկ հարկանի շինություն, որին կից առկա է 7,5քմ ինքնակամ օժանդակ շինություն: Նշված գրությունից հետևում է, որ վիճելի հողակտորի վերաբերյալ Կադաստրում առկա չեն իրավահաստատող փաստաթղթեր: Բացի այդ, առկա է նաև կարգավիճակը չորոշված շինություն, ինչպես նաև ինքնակամ օժանդակ շինություն: Հայցվորն իր հերթին չի ներկայացրել որևէ թույլատրելի և վերաբերելի ապացույց այն մա-

Դատական պրակտիկա

սին, որ վիճելի հողամասը որևէ փաստաթղթով հատկացված և ժառանգության իրավունքով փոխանցվել է իր հորը, հետագայում միայն իրեն, ուստի որպես հայցի իրավական հիմնավորում 1991 թվականի ՀՀ հողային օրենսգրքի 9-րդ հոդվածի դրույթները տվյալ դեպքում կիրառելի չեն»:

Մինչդեռ Վերաքննիչ դատարանը հաշվի չի առել այն հանգամանքը, որ Հայկական ԽՍ Երևանի Միկոյանի ռայտովետի գործկոմի 1951 թվականի մարտի 25-ի նիստի թիվ 10 արձանագրության արխիվային քաղվածքի համաձայն՝ Արամ Մանուկյանին հատկացվել է Նորքի ջրանցքից վերև 25կվ թիվ 55 հողամասը, իսկ Հայկական ՍՍՌ- Աշխատավորների դեպուտատների Երևան քաղաքի Կիրովյան Ռայոնական Սովետի Գործադիր Կոմիտեի 1959 թվականի նոյեմբերի 27-ի նիստի թիվ 23 արձանագրության քաղվածքի համաձայն՝ Արամ Մանուկյանը տվել է իր համաձայնությունն այդ հողամասում որդու՝ Վանգետ Արամի Մանուկյանի կողմից բնակարան կառուցելու համար, և Գործադիր Կոմիտեն հարգել է Վանգետ Մանուկյանի դիմումը և նրան հատկացրել է հողամասը՝ բնակարան կառուցելու նպատակով: Այսինքն՝ տվյալ դեպքում առկա են Վանգետ Մանուկյանին հողամաս հատկացնելու օրինական հիմքերը:

Սույն գործի փաստերի համաձայն՝ Երևանի Նորքի ջրանցքից վերև 25կվ թիվ 55 հողամասը 15.03.1991 թվականի ՀՀ հողային օրենսգրքի ուժի մեջ մտնելուց առաջ և դրանից հետո մինչև 2006 թվականն օգտագործել է Վանգետ Մանուկյանը, իսկ նրա մահվանից հետո մինչ օրս այն օգտագործում է նրա որդին՝ Համբարձում Մանուկյանը:

Տվյալ դեպքում Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ հիմնավոր է վճռաբեկ բողոքի փաստարկն այն մասին, որ Վերաքննիչ դատարանը խախտել է ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 53-րդ հոդվածի պահանջը և բազմակողմանի, օբյեկտիվ չի գնահատել գործում գտնվող ապացույցները, մասնավորապես՝ Հայկական ԽՍ Երևանի Միկոյանի ռայտովետի գործկոմի 1951 թվականի մարտի 25-ի նիստի թիվ 10 արձանագրության արխիվային քաղվածքը, որով Արամ Մանուկյանին հատկացվել է Նորքի ջրանցքից վերև 25կվ թիվ 55 հողամասը, Հայկական ՍՍՌ- Աշխատավորների դեպուտատների Երևան քաղաքի Կիրովյան Ռայոնական Սովետի Գործադիր Կոմիտեի 1959 թվականի նոյեմբերի 27-ի նիստի թիվ 23 արձանագրության քաղվածքը, որով Արամ Մանուկյանը տվել է իր համաձայնությունն այդ հողամասում որդու՝ Վանգետ Արամի Մանուկյանի կողմից բնակարան կառուցելու համար:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 1225-րդ հոդվածի 3-րդ կետի համաձայն՝ ժառանգի կողմից ժառանգության մի մասի ընդունումը նշանակում է իրեն հասանելիք ամբողջ ժառանգության ընդունում, անկախ այն բանից, թե ինչ է այն իրենից ներկայացնում:

Նույն օրենսգրքի 1226-րդ հոդվածի 3-րդ կետի համաձայն՝ եթե այլ բան ապացուցված չէ, ապա ժառանգությունը ժառանգի կողմից ընդունված է համարվում, երբ նա սկսում է փաստացի տիրապետել կամ կառավարել ժառանգական գույքը՝ ներառյալ, երբ ժառանգը՝ միջոցներ է ձեռնարկել գույքը պահպանելու և այն երրորդ անձանց ոտնձգություններից կամ հավակնություններից պաշտպանելու համար. իր հաշվին կատարել է գույքը պահպանելու ծախսեր. իր հաշվից վճարել է ժառանգատուի պարտքերը կամ երրորդ անձանցից ստացել է ժառանգատուին հասանելիք գումարները:

Վերոնշյալ հոդվածների համադրումից հետևում է, որ օրենսդիրը նախատեսել է ժառանգության ընդունման երկու եղանակ՝ ժառանգությունն ընդունելու կամ ժառանգական իրավունքի վկայագիր ստանալու մասին դիմումը ժառանգության բացման

վայրի նոտարին հանձնելը և ժառանգի կողմից ժառանգությունը փաստացի տիրապետելը կամ կառավարելը: Ժառանգությունը ժառանգի կողմից ընդունված է համարվում, երբ նա սկսում է փաստացի տիրապետել այդ գույքը, ինչը հանդիսանում է ժառանգական գույքի նկատմամբ ժառանգի սեփականության իրավունքի ծագման նախապայման (տես Հրիտա Հակոբյանի իրավահաջորդ Հասմիկ Հարությունյանի հայցի ընդդեմ Հենրիկ և Սյուզաննա Հովհաննեսի Հարությունյանների, Կենտրոն նոտարական տարածքի նոտարի՝ Հենրիկ Հովհաննեսի Հարությունյանին 07.12.2007 թվականին տրված թիվ 9038 ըստ կտակի ու Հենրիկ և Սյուզաննա Հովհաննեսի Հարությունյաններին 07.12.2007 թվականին տրված թիվ 9039 ըստ օրենքի ժառանգության իրավունքի վկայագրերն անվավեր ճանաչելու, Հրիտա Հակոբյանին փաստացի տիրապետման ուժով Հենրիկ Համագասայի Հարությունյանի ժառանգությունն ընդունած ժառանգ ճանաչելու և Հասմիկ Հարությունյանին կտակով ու փաստացի տիրապետման ուժով Հրիտա Հակոբյանի ժառանգությունն ընդունած ժառանգ ճանաչելու պահանջների մասին, ինչպես նաև ըստ Հենրիկ և Սյուզաննա Հովհաննեսի Հարությունյանների հակընդդեմ հայցի ընդդեմ Հասմիկ Հարությունյանի՝ Հասմիկ Հարությունյանի սեփականության իրավունքի պետական գրանցումներն անվավեր ճանաչելու և օրենքի ուժով Հենրիկ և Սյուզաննա Հովհաննեսի Հարությունյաններին ժառանգությունն ընդունած ժառանգներ ճանաչելու պահանջների մասին թիվ ԵԷԳ/0272/02/08 քաղաքացիական գործով Վճռաբեկ դատարանի 12.03.2007 թվականի որոշումը):

Սույն գործի փաստերի համաձայն՝ Վանցեստ Մանուկյանի մահից հետո Համբարձում Մանուկյանը, 02.07.2007 թվականի ըստ օրենքի ժառանգության իրավունքի վկայագրի համաձայն, ընդունել է ժառանգական գույքը՝ Վանցեստ Մանուկյանին պատկանող Երևանի Նորք-Մարաշ համայնքի Նորքի 17-րդ փողոցի 1-ին նրբանցքի թիվ 2 տան 1/5-րդ բաժինը: Կադաստրի 01.04.2008 թվականի թիվ 18761ա գրության համաձայն՝ Երևանի Նորքի ջրանցքից վերև 25կվ թիվ 55՝ 713քմ մակերեսով հողամասը համընկնում է Համբարձում Մանուկյանի կողմից օգտագործվող գլխավոր հատակագծում նշված թիվ 55 հողակտորի հետ: Այսինքն՝ Վանցեստ Մանուկյանի մահից հետո Համբարձում Մանուկյանը փաստացի տիրապետել է գլխավոր հատակագծում նշված թիվ 55 հողակտորը:

Վճռաբեկ բողոքի պատասխանում առկա փաստարկները հերքվում են վերոնշյալ պատճառաբանություններով:

Այսպիսով, վերը նշված հիմքերի առկայությունը Վճռաբեկ դատարանը դիտում է բավարար՝ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 227-րդ և 228-րդ հոդվածների ուժով Վերաքննիչ դատարանի 30.04.2010 թվականի որոշումը բեկանելու համար:

Ելնելով վերոգրյալից և ղեկավարվելով ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 240-2412-րդ հոդվածներով՝ Վճռաբեկ դատարանը

ՈՐՈՇԵՑ

1. Վճռաբեկ բողոքը բավարարել մասնակիորեն: Բեկանել ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի 30.04.2010 թվականի որոշումը և գործն ուղարկել Երևանի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարան՝ նոր քննության:

2. Վճռաբեկ բողոքի համար չվճարված պետական տուրքի բաշխման հարցին անդրադառնալ գործի նոր քննության ընթացքում:

3. Որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում հրապարակման պահից, վերջնական է և ենթակա չէ բողոքարկման:

Դատական պրակտիկա

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՎՃՈՒՔԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ
ՈՐՈՇՈՄ
ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՎՃՈՒՔԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ԲԱՐԱՔԱՅԻՍՎԱՆ
ԵՎ ՎԱՐՉԱՎԱՆ ԴԱՍԼԱՏԸ (ԱՅՍՈՒՅԵՏ՝ ՎՃՈՒՔԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ)**

2010 թվականի օգոստոսի 27-ին

ք. Երևանում

դռնբաց դատական նիստում, քննելով ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի 2009թ. հոկտեմբերի 5-ի որոշման դեմ ամբաստանյալ Նիկոլայ Խանդամիրի Հովսեփյանի պաշտպան Ա.Մանթաշյանի վճռաբեկ բողոքը,

ՊԱՐԶԵՑ

Գործի դատավարական նախապատմությունը.

1. Քրեական գործը հարուցվել է 2009թ. մայիսի 15-ին:

2009թ. հունիսի 4-ին վարույթն իրականացնող մարմնի որոշմամբ Ն.Հովսեփյանը ներգրավվել է որպես մեղադրյալ, և նրան մեղադրանք է առաջադրվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 177-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 3-րդ կետով:

2. 2009թ. հուլիսի 14-ին քրեական գործը մեղադրական եզրակացությամբ ուղարկվել է Տավուշի մարզի ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարան:

Տավուշի մարզի ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի 2009թ. օգոստոսի 13-ի դատավճռով ամբաստանյալ Նիկոլայ Հովսեփյանը մեղավոր է ճանաչվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 177-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 3-րդ կետով և ՀՀ քրեական օրենսգրքի 64-րդ հոդվածի կիրառմամբ դատապարտվել է կալանքի 2 ամիս ժամկետով՝ առանց գույքի բռնագրավման:

3. Նշված դատավճռի դեմ վերաքննիչ բողոք է բերել Տավուշի մարզի դատախազության դատախազ Ա.Չիլինգարյանը:

ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանը 2009թ. հոկտեմբերի 5-ի որոշմամբ բավարարել է դատախազի վերաքննիչ բողոքը և բեկանել է Տավուշի մարզի ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի 2009թ. օգոստոսի 13-ի դատավճիռը: ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանը Ն.Հովսեփյանին ՀՀ քրեական օրենսգրքի 177-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 3-րդ կետով դատապարտել է ազատազրկման 4 տարի ժամկետով՝ առանց գույքի բռնագրավման:

4. ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի 2009թ. հոկտեմբերի 5-ի որոշման դեմ վճռաբեկ բողոքներ են բերել ամբաստանյալ Ն.Հովսեփյանը և նրա պաշտպան Ա.Մանթաշյանը:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը, նկատի ունենալով, որ ներկայացված բողոքները չեն բովանդակում ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 414.2-րդ հոդվածի 1-ին մասի որևէ կետի հիմնավորում, 2009թ. նոյեմբերի 30-ի որոշմամբ վճռաբեկ բողոքները վերադարձրել է թերությունները վերացնելու համար՝ սահմանելով բողոքները կրկին ներկայացնելու մեկամսյա ժամկետ:

5. Ն.Հովսեփյանի պաշտպան Ա.Մանթաշյանը վճռաբեկ բողոքի թերությունները վերացնելուց հետո 2009թ. դեկտեմբերի 17-ին կրկին բողոք է ներկայացրել Վճռաբեկ դատարան:

2010թ. հունվարի 12-ի որոշմամբ Վճռաբեկ դատարանը բողոքն ընդունել է վարույթ:

ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 2010 12 (137)

ԴԱՏԱՎԱՆ
Իշխանություն

6. Մեղադրողի կողմից ներկայացվել է վճռաբեկ բողոքի պատասխան, որտեղ վերջինս, արտահայտելով իր դիրքորոշումն այն մասին, որ Ն.Հովսեփյանի վերաբերյալ ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի 2009թ. հոկտեմբերի 5-ի որոշումն օրինական է, հիմնավորված և պատճառաբանված, նյութական կամ դատավարական իրավունքի նորմերի խախտումներ թույլ չեն տրվել, խնդրել է վճռաբեկ բողոքը մերժել:

7. Պաշտպան Ա.Մանթաշյանի վճռաբեկ բողոքի կապակցությամբ Վճռաբեկ դատարան է դիմել նաև տուժողի ներկայացուցիչ Աշոտ Հակոբյանը՝ նշելով, որ ինքը որևէ պահանջ չունի, հիշյալ խողովակները օգտագործման համար պիտանի չեն, և եթե Ն.Հովսեփյանն իրեն դիմեր, ինքն այդ խողովակներն անհատույց կտար նրան: Ա.Հակոբյանը Վճռաբեկ դատարանին խնդրել է ցուցաբերել մարդասիրական մոտեցում և Ն.Հովսեփյանի նկատմամբ չկիրառել խիստ միջոցներ:

8. Վճռաբեկ դատարանը, գտնելով, որ սույն գործով իր կողմից կիրառման ենթակա ՀՀ քրեական օրենսգրքի 177-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 3-րդ կետը հակասում է ՀՀ Սահմանադրության 22-րդ հոդվածի 7-րդ մասին, 2010թ. փետրվարի 22-ին որոշում է կայացրել գործի վարույթը կասեցնելու և ՀՀ Սահմանադրության 22-րդ հոդվածի 7-րդ մասի դրույթին ՀՀ քրեական օրենսգրքի 177-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 3-րդ կետի համապատասխանությունը որոշելու խնդրանքով ՀՀ սահմանադրական դատարան դիմելու մասին:

ՀՀ սահմանադրական դատարանը 2010թ. մայիսի 11-ի ՍԳ-Ո-882 որոշմամբ գտել է, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 177-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 3-րդ կետը համապատասխանում է ՀՀ Սահմանադրությանը:

Բողոքի քննության համար էական նշանակություն ունեցող փաստական հանգամանքները.

9. Նիկոլայ Հովսեփյանը, նախկինում երկու անգամ դատապարտված լինելով գողություններ կատարելու համար, դատվածությունը չմարված, 2008թ. ամռանը Դիլիջան քաղաքի հարակից անտառում՝ «Կոմսոլոգիտորների տուն» հանգստյան տան մոտ, նկատել է հողի տակ առկա և «Արարատ» հանգստյան տանը պատկանող ջրատար չգործող խողովակներ, որոշել է ապամոնտաժել դրանցից մեկ հատված և օգտագործել անձնական կարիքների համար: Հաջորդ օրը, առանց որևէ մեկից թույլտվություն ստանալու և այդ մասին որևէ մեկին տեղյակ պահելու, իր հետ վերցնելով հողի փորելու գործիք, մենակ գնացել է վերոհիշյալ տեղանք, քանդելով հողից հանել է 3 հատ 6 մետր երկարությամբ 13 մմ տրամագծով երկաթյա խողովակներ, դրանք թողել խողովակների տեղից որոշակի հեռավորության վրա՝ հետագայում հարմար պահի տեղափոխելու նպատակով: Մյուս օրը Դիլիջան քաղաքի գլխավոր ճանապարհի վրա պատահական նկատել է մետաղի ջարդոնով բեռնված «ԶԻԼ-157» մակնիշի ավտոմեքենա, դրա վարորդից տեղեկացել, որ մետաղի ջարդոն է գնում և առաջարկել է գնել նախորդ օրը իր հանած և տեղանքում թողած խողովակները: «ԶԻԼ-157» ավտոմեքենայի վարորդը համաձայնվել է գնել խողովակները, նրանք ավտոմեքենայով գնացել են խողովակների մոտ, որտեղ Ն.Հովսեփյանը դրանք բարձել է ավտոմեքենայի մեջ ու դրանց դիմաց վերցրել 18.000 ՀՀ դրամ՝ գնորդից թաքցնելով խողովակների գողացված լինելը:

10. Տավուշի մարզի ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանն ամբաստանյալ Նիկոլայ Խանդամիրի Հովսեփյանի նկատմամբ պատիժ նշանակելիս, որպես պատասխանատվությունը և պատիժը մեղմացնող հանգամանքներ հաշվի է առել այն, որ նա խոստովանել է մեղքը, գոջում է կատարածի համար, խնամքին ունի 2 անչափահաս երեխա, չաշխատող կին, թոշակառու ծնողներ, ինքը վատառողջ է, բնութագրվում է դրական, հանցագործությամբ պատճառել է 27.000 (քսանյոթ հազար) ՀՀ դրամի նյութական վնաս, որը վերականգնել է, տուժողի ներկայացուցիչը նրանից պահանջ չունի և խնդրել է նրա նկատմամբ մեղմ վերաբերվել:

Դատական պրակտիկա

Դատարանը պատասխանատվությունը և պատիժը ծանրացնող հանգամանք է դիտել վտանգավոր ռեցիդիվը: Դատարանը նշել է, որ կատարված հանցագործության և նշանակվող պատժի միջև համաչափություն ապահովելու և սոցիալական արդարությունը պաշտպանելու նպատակը դատարանը դիտում է որպես ՀՀ քրեական օրենսգրքի 64-րդ հոդվածի կիրառման հիմք և վերը շարադրված հանգամանքների գնահատման արդյունքում դատարանը հանգել է հետևության, որ Ն.Հովսեփյանի նկատմամբ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 64-րդ հոդվածի կիրառմամբ օրենքով նախատեսվածից ավելի մեղմ պատժատեսակ նշանակելու միջոցով կարելի է հասնել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 48-րդ հոդվածով սահմանված պատժի նպատակներին:

Բացի այդ, հաշվի առնելով ամբաստանյալ Ն.Հովսեփյանի գույքային դրությունը, սոցիալական անապահով վիճակը՝ դատարանը նպատակահարմար չի գտել նրա նկատմամբ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 177-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 3-րդ կետով որպես լրացուցիչ պատժի տեսակ գույքի բռնագրավման կիրառումը:

11. Զննության առնելով մեղադրողի վերաքննիչ բողոքը, ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանը գտել է, որ Տավուշի մարզի ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանը Ն.Հովսեփյանի նկատմամբ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 64-րդ հոդվածի կիրառմամբ նշանակել է պատիժ, որն անարդարացի է ակնհայտ մեղմ լինելու պատճառով և չի համապատասխանում նրա կատարած հանցագործության ծանրությանը և ամբաստանյալի անձին, որը ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 395-րդ հոդվածով նախատեսված դատավճռի բեկանման հիմք է:

Վերաքննիչ դատարանը նշել է, որ Ն.Հովսեփյանի նկատմամբ օրենքով նախատեսվածից ավելի մեղմ պատիժ նշանակելու օրյեկտիվ հիմքեր չկան, «առավել ևս երբ առկա է ամբաստանյալի պատասխանատվությունը և պատիժը ծանրացնող այնպիսի հանգամանք, ինչպիսին է հանցանքի վտանգավոր ռեցիդիվը»:

Վճռաբեկ բողոքի հիմքը, հիմնավորումները և պահանջը.

12. Վճռաբեկ բողոք բերած անձը գտնում է, որ Ն.Հովսեփյանի վերաբերյալ 2009թ. հոկտեմբերի 5-ին կայացված դատական ակտով ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանը խախտել է ՀՀ Սահմանադրության, «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի դրույթները, թույլ է տվել նյութական և դատավարական իրավունքի նորմերի էական խախտումներ:

Բողոքի հեղինակը փաստարկել է, որ Ն.Հովսեփյանի կողմից նախկինում հանցանք կատարելու և դրա համար պատիժ կրած լինելու փաստը չէր կարող նրա հետագա վարքագծի քրեաիրավական գնահատականի հիմք հանդիսանալ, ՀՀ քրեական օրենսգրքում դատվածության հետ կապված կրկնակիությունը որպես որոշ հանցակազմերի ծանրացնող հանգամանք դիտելը հակասում է non bis in idem սկզբունքին:

13. Բողոքի հեղինակը նշել է նաև, որ Տավուշի մարզի ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանը եկել է ճիշտ եզրահանգման և Ն.Հովսեփյանի նկատմամբ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 64-րդ հոդվածի հիման վրա նշանակել է օրենքով նախատեսվածից ավելի մեղմ պատիժ: Մինչդեռ ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանը, բեկանելով դատավճիռը, ՀՀ քրեական օրենսգրքի 177-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 3-րդ կետով իր պաշտպանյալին դատապարտելով 4 տարի ժամկետով ազատազրկման և չկիրառելով ՀՀ քրեական օրենսգրքի 64-րդ հոդվածը, թույլ է տվել նույն օրենսգրքի 48-րդ հոդվածի պահանջի խախտում:

Բողոքաբերը նշել է, որ առաջին ատյանի դատարանը պատիժ նշանակելիս հաշվի է առել, իսկ վերաքննիչ դատարանն անտեսել է, որ Ն.Հովսեփյանը տվել է ինքնախոստովանական ցուցմունքներ, անկեղծորեն զոջացել է կատարվածի համար, տառապում է ուղեղի ծանր հիվանդությամբ, նրա խնամքին են 2 մանկահասակ երեխաները, ունի զա-

ռանյալ ծնողներ, հայրը ծանր հիվանդ է, Ն.Հովսեփյանը հանցանքը կատարել է նյութական ծանր պայմաններից ելնելով, մա գողացել է հողի մեջ գտնվող կիսաքայքայված, չօգտագործվող խողովակներ, որոնք, փորձագիտական եզրակացության համաձայն, գնահատվել են ընդամենը 27.000 ՀՀ դրամ, տուժողի ներկայացուցիչը դատարանում խնդրել է ամբաստանյալին ազատել պատժից և հայտարարել է, որ պատրաստ է այդ խողովակները անհատույց նվիրել Ն.Հովսեփյանին, քանի որ իրագել է նրա ծայրահեղ վատ նյութական պայմանների մասին:

14. Ելնելով վերոգրյալից՝ բողոքաբերը եզրահանգում է, որ Տավուշի մարզի ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանը, իր պաշտպանյալի նկատմամբ կիրառելով ՀՀ քրեական օրենսգրքի 64-րդ հոդվածը՝ պահպանել է սոցիալական արդարության սկզբունքը, որը հետագայում խախտվել է ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի կողմից՝ մեղադրողի վերաքննիչ բողոքը բավարարելու արդյունքում:

Վերոգրյալի հիման վրա բողոքի հեղինակը խնդրում է քեկանել և փոփոխել ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի 2009թ. հոկտեմբերի 5-ի որոշումը և Տավուշի մարզի ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի 2009թ. օգոստոսի 13-ի դատավճիռը:

Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումը.

15. Սույն գործով Վճռաբեկ դատարանի առջև բարձրացված իրավական հարցը հետևյալն է. Ն.Հովսեփյանի նկատմամբ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 64-րդ հոդվածի կիրառմամբ օրենքով նախատեսվածից ավելի մեղմ պատժատեսակ նշանակելու միջոցով կարելի՞ է, արդյոք, հասնել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 48-րդ հոդվածի 2-րդ մասով սահմանված պատժի նպատակներին՝ սոցիալական արդարության վերականգնմանը, պատժի ենթարկված անձի ուղղմանը և հանցագործությունների կանխմանը:

16. ՀՀ քրեական օրենսգրքի 10-րդ և 61-րդ հոդվածներով սահմանված՝ պատիժ նշանակելու ընդհանուր սկզբունքների լույսի ներքո վերլուծելով ՀՀ քրեական օրենսգրքի 48-րդ հոդվածի 2-րդ մասում ամրագրված պատժի նպատակները՝ Վճռաբեկ դատարանը իրավական դիրքորոշում է հայտնել այն մասին, որ «(...) Պատիժ նշանակելիս հանցավորի նկատմամբ անհատական մոտեցումն անհրաժեշտ է, որպեսզի դատարանը պատժի տեսակն ու չափը ընտրելիս համոզվի, որ դրանով կհասնի պատժի նպատակներին: (...)» (Վճռաբեկ դատարանի մի շարք որոշումների թվում տե՛ս, օրինակ, Հարություն Հաբեշյանի վերաբերյալ Վճռաբեկ դատարանի 2007 թվականի օոստոս 30-ի թիվ ՎԲ-145/07 որոշումը, Վաչիկ Մնացականյանի վերաբերյալ Վճռաբեկ դատարանի 2008 թվականի մայիսի 23-ի թիվ ՎԲ-25/08 որոշումը և ՀՀ վճռաբեկ դատարանի մի շարք այլ որոշումներ):

17. Վերլուծելով ՀՀ քրեական օրենսգրքի 64-րդ հոդվածի բովանդակությունը՝ Վճռաբեկ դատարանը դիրքորոշում է հայտնել այն մասին, որ «(...) օրենքով նախատեսվածից ավելի մեղմ պատժի նշանակելու համար անհրաժեշտ է հետևյալ երկու պայմաններից առնվազն մեկը՝

1. գործի բացառիկ հանգամանքները.

2. խմբակային հանցագործության մասնակցի կողմից խմբի կատարած հանցանքը բացահայտելուն ակտիվորեն աջակցելը:

Ինչպես նշված է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 64-րդ հոդվածում, բացառիկ հանգամանքները կապված են հանցանքի շարժառիթների ու նպատակների, հանցավորի դերի, հանցանքը կատարելիս ու դրանից հետո նրա վարքագծի հետ: Այդպիսիք կարող են լինել նաև այլ հանգամանքներ, որոնք էականորեն նվազեցնում են հանցանքի՝ հանրության համար վտանգավորության աստիճանը: Ընդ որում, կարևորը ոչ թե պատիժը մեղմացնող տվյալների քանակն է, այլ այն, թե ինչքանով են դրանք էականորեն ազդել պատժի՝ հանրության համար վտանգավորության աստիճանի նվազեցման վրա: (...)» (տե՛ս

Դատական պրակտիկա

Սամվել Հունիկյանի վերաբերյալ Վճռաբեկ դատարանի 2008 թվականի փետրվարի 29-ի թիվ ՎԲ-11/08 որոշման 18-րդ կետը):

18. Սույն գործի նյութերի ուսումնասիրությունից երևում է, որ ամբաստանյալ Նիկոլայ Խանդամիրի Հովսեփյանի նկատմամբ պատիժ նշանակելիս Տավուշի մարզի ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանը, պատասխանատվությունը և պատիժը մեղմացնող և ծանրացնող հանգամանքների գնահատման արդյունքում հանգել է հետևության, որ Ն.Հովսեփյանի նկատմամբ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 64-րդ հոդվածի կիրառմամբ օրենքով նախատեսվածից ավելի մեղմ պատժատեսակ նշանակելու միջոցով կարելի է հասնել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 48-րդ հոդվածով սահմանված պատժի նպատակներին (տե՛ս սույն որոշման 10-րդ կետը):

Քննության առնելով մեղադրողի վերաքննիչ բողոքը՝ ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանը գտել է, որ Տավուշի մարզի ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանը Ն.Հովսեփյանի նկատմամբ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 64-րդ հոդվածի կիրառմամբ նշանակել է պատիժ, որն անարդարացի է ակնհայտ մեղմ լինելու պատճառով և չի համապատասխանում նրա կատարած հանցագործության ծանրությանը և ամբաստանյալի անձին, որը ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 395-րդ հոդվածով նախատեսված դատավճռի բեկանման հիմք է (տե՛ս սույն որոշման 11-րդ կետը):

19. Հիմք ընդունելով սույն որոշման 16-րդ և 17-րդ կետերում վկայակոչված՝ Վճռաբեկ դատարանի նախադեպային որոշումներում առկա վերլուծությունը, ինչպես նաև սույն որոշման 18-րդ կետում շարադրված փաստական հանգամանքները՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ պատճառաբանված չէ ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի հետևությունն այն մասին, թե Ն.Հովսեփյանի նկատմամբ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 64-րդ հոդվածի կիրառման հիմքեր չկան:

20. Վերոգրյալից բացի, Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանը թույլ է տվել նյութական իրավունքի խախտում՝ գտնելով, որ առկա է Ն.Հովսեփյանի պատասխանատվությունը և պատիժը ծանրացնող այնպիսի հանգամանք, ինչպիսին է հանցանքը կատարելու վտանգավոր ռեցիդիվը:

Այսպես, ՀՀ քրեական օրենսգրքի 63-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետի համաձայն՝ հանցանքը կատարելու ռեցիդիվը հանդիսանում է պատասխանատվությունը և պատիժը ծանրացնող հանգամանք: Նույն հոդվածի 4-րդ մասում ամրագրված է, որ «Եթե սույն հոդվածի առաջին մասում նշված որևէ հանգամանք սույն օրենսգրքի Հատուկ մասի համապատասխան հոդվածով նախատեսված է որպես հանցագործության հատկանիշ, ապա դա չի կարող կրկին հաշվի առնվել որպես պատասխանատվությունը և պատիժը ծանրացնող հանգամանք»: Միևնույն ժամանակ, ՀՀ քրեական օրենսգրքի 177-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 3-րդ կետը պատասխանատվություն է սահմանում գողության համար, որը կատարվել է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 175-182-րդ և մի շարք այլ հոդվածներով նախատեսված հանցանքների համար երկու կամ ավելի դատվածություն ունեցող անձի կողմից:

ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի որոշման ուսումնասիրությունից երևում է, որ վերջինս, անտեսելով մեջբերված իրավանորմերի պահանջները, ՀՀ քրեական օրենսգրքի 177-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 3-րդ կետով մեղադրվող Ն.Հովսեփյանի պատասխանատվությունը և պատիժը ծանրացնող հանգամանք է դիտել հանցանքը կատարելու վտանգավոր ռեցիդիվը, մինչդեռ դա արդեն իսկ նախատեսված էր որպես նրան մեղսագրվող հանցագործության հատկանիշ:

21. Հիմք ընդունելով սույն որոշման 16-20-րդ կետերում առկա դատողությունները՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ Տավուշի մարզի ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանը ՀՀ քրեական օրենսգրքի 64-րդ հոդվածի կիրառման անիրաժեշտության մասին հետևության է հանգել օբյեկտիվորեն գոյություն ունեցող տվյալներով:

րի վերլուծության հիման վրա, որոնք բնութագրում են արարքը, հանցավորի անձը և վկայում են օրենքով նախատեսվածից ավելի մեղմ պատիժ նշանակելու հիմքերի առկայության մասին:

Ուստի, Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ սույն գործով առկա են բացառիկ հանգամանքներ, որոնք էականորեն նվազեցնում են Ն.Հովսեփյանի կատարած հանցանքի՝ հանրության համար վտանգավորության աստիճանը, հետևաբար նրա նկատմամբ կարող է նշանակվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի Հատուկ մասի համապատասխան հոդվածով նախատեսված պատժի նվազագույն չափից ավելի ցածր պատիժ:

Վերոգրյալի հիման վրա Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ Ն.Հովսեփյանի նկատմամբ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 64-րդ հոդվածի կիրառմամբ օրենքով նախատեսվածից ավելի մեղմ պատիժ նշանակելու միջոցով հնարավոր է հասնել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 48-րդ հոդվածով սահմանված պատժի նպատակներին՝ սոցիալական արդարության վերականգնմանը, պատժի ենթարկված անձի ուղղմանը և հանցագործությունների կանխմանը:

22. Վճռաբեկ դատարանը գտնում է նաև, որ ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանը, գործում Ն.Հովսեփյանի նկատմամբ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 64-րդ հոդվածի կիրառման հիմքերի առկայության պայմաններում որոշում կայացնելով նրա նկատմամբ հիշյալ հոդվածի կիրառման սխալ լինելու մասին, թույլ է տվել ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 397-րդ հոդվածով նախատեսված քրեական օրենքի ոչ ճիշտ կիրառում՝ չի կիրառել օրենքի այն հոդվածը, որը ենթակա էր կիրառման: Դա հանգեցրել է նույն օրենսգրքի 358-րդ հոդվածի պահանջներին չհամապատասխանող, չհիմնավորված որոշման կայացման:

23. Հիմք ընդունելով սույն որոշման հիմնավորումները և իրավական դիրքորոշումները՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանը սույն գործով դատական ակտ կայացնելիս թույլ է տվել դատական սխալ՝ նյութական և դատավարական իրավունքի խախտումներ, որոնք իրենց բնույթով էական են, քանի որ ազդել են գործով ճիշտ որոշում կայացնելու վրա, և ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 397-րդ, 398-րդ, 406-րդ և 419-րդ հոդվածների համաձայն՝ հիմք են ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի դատական ակտը բեկանելու և գործը նույն դատարան՝ նոր քննության ուղարկելու համար:

Ելնելով վերոգրյալից և ղեկավարվելով Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 92-րդ հոդվածով, Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքի 403-406-րդ, 419-րդ, 422-424-րդ հոդվածներով՝ Վճռաբեկ դատարանը

ՈՐՈՇԵՑ

1. Վճռաբեկ բողոքը բավարարել: Ամբաստանյալ Նիկոլայ Խանդամիրի Հովսեփյանի վերաբերյալ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 177-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 3-րդ կետով Տավուշի մարզի ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի 2009թ. օգոստոսի 13-ի դատավճիռը բեկանելու մասին ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի 2009թ. հոկտեմբերի 5-ի որոշումը բեկանել և գործն ուղարկել նույն դատարան՝ նոր քննության:

2. Որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում հրապարակման պահից, վերջնական է և ենթակա չէ բողոքարկման:

РЕЗЮМЕ

ДЕЛО РАСПРАВЫ В АРЦАХСКОМ МЕЛИКСТВЕ

ВОЛОДЯ ОВСЕПЯН
ПРЕДСЕДАТЕЛЬ АПЕЛЛЯЦИОННОГО СУДА НГР

Из истории до нас дошло очень мало сведений о совершении судебной власти в арцахском меликстве. И даже больше, никакого судебного дела или судебного решения тех времен в письменном виде до нас не дошло. Однако все исследователи единомыслены в том вопросе, что мелики в Арцахе имели свой суд и расправу. Функции мирского судопроизводства в арцахском меликстве совершали мелики. Форма судопроизводства была устной и исход суда в основном зависел от норм традиционного привычного права и воли мелика, который имел для подчиненных силу закона. Решение мелика было окончательным и не поддавалось апелляции.

НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ КВАЛИФИКАЦИИ РАЗБОЯ В СВЕТЕ ОБЕСПЕЧЕНИЯ СПРАВЕДЛИВОСТИ И ДРУГИХ ПРИНЦИПОВ УГОЛОВНОГО ПРАВА

СЕРЖИК АВETИСЯН
*СУДЬЯ АПЕЛЛЯЦИОННОГО СУДА РА,
ДОКТОР ЮРИДИЧЕСКИХ НАУК, ПРОФЕССОР*

Разбой является одним из распространенных и наиболее опасных преступлений против собственности, а также жизни и здоровья потерпевшего.

Изучение судебно-следственной практики по применению ст. 175 Уголовного кодекса Республики Армения, а также ст. 162 Уголовного кодекса РФ показывает, что при квалификации разбоя, отграничении его квалифицирующих и особо квалифицирующих признаков от иных составов преступлений, возникает ряд сложных и спорных вопросов.

В предлагаемой статье автор выделяет некоторые проблемные вопросы, связанные с квалификацией разбоя, которые представляют наибольшие трудности и вызывают споры как среди ученых, так и практиков. При этом обозначенные вопросы рассматривает в контексте соблюдения принципов уголовного права.

РЕЗЮМЕ

НАСИЛИЕ КАК ПОЗНАВАТЕЛЬНЫЙ ОБЪЕКТ В НАУКЕ УГОЛОВНОГО ПРАВА

ДАВИД УНАНЯН
*АСПИРАНТ РУССКО-АРМЯНСКОГО
СЛАВЯНСКОГО УНИВЕРСИТЕТА*

Насилие с давних веков преследовало человечество и до сих пор продолжает иметь разрушительное влияние на разные области общественной жизни.

В статье автор уделяет большое внимание борьбе против насилия на уровне уголовного права. Он считает, что учитывая познавательные правила и возможности человечества, необходимо ответить на важный вопрос- возможно ли вообще определить понятие насилия или нет, а если да, то возможно ли единое мнение о понятии насилия или нет.

НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ КВАЛИФИКАЦИИ СЛОЖНЫХ ПРЕСТУПЛЕНИЙ

ЭДГАР БОРЯН
*СОИСКАТЕЛЬ РОССИЙСКО-АРМЯНСКОГО
(СЛАВЯНСКОГО) УНИВЕРСИТЕТА*

Автор считает, законодатель поступил с таким видом множественности, как неоднократность. Он исключил из УК неоднократность, предложив квалификацию по эпизодам совершенных преступлений как единых и предусмотренных разными статьями и их частями по правилам совокупности деяний. Такие законодательные решения в целом способствуют сокращению квалификационных ошибок.

ՀԵՏԵՄԲԵՐ 2010 12 (137)

ՀԱՍՏԱՆԿ
Ինքնանկախ

75

РЕЗЮМЕ

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ОБ УПАКОВКИ, ОФОРМЛЕНИИ И ПЕРЕДОВАНИИ ВЫЯВЛЕННЫХ В ПРОЦЕССЕ РАССЛЕДОВАНИЯ ДЕЛА ВЕЩЕСТВ

ВРЕЖ ОГАНЯН
*НАЧАЛЬНИК АДМИНИСТРАТИВНОГО ОТДЕЛА
НАЦИОНАЛЬНОГО БЮРО ЭКСПЕРТИЗ*

В результате проведения разных следственных действий следственные органы собирают также вещественные доказательства. При таких условиях важное место занимает правильное и грамотное оформление выявленных предметов веществ, которое гарантирует доказательственное значение данных объектов. В этих целях автор статьи рассматривает некоторые важные требования предусмотренные не только уголовно-процессуальным законодательством, но и приемлимой следственной и экспертной практикой.

ՀԵՎԵՏՆԵՐ 2010 12 (137)

ՀԱՍՏԱՎԱՆ
Իշխանություն

РЕЗЮМЕ

ДОМИНИРУЮЩЕЕ ПОЛОЖЕНИЕ И ЗАДАЧИ ЕГО ЗАКОННОСТИ В СЛУЧАЕ КОНЦЕНТРИРОВАНИЯ ХОЗЯЙСТВУЮЩИХ СУБЪЕКТОВ

ЛИАНА ЛОБАСЯН
ЮРИСТ

В рамках изложенной статьи предметом обсуждения является вопрос законности доминирующего положения, а также тот вопрос, может ли только доминирующее положение служить основанием для запрета концентрированности хозяйствующих субъектов. Применяя богатую практику ЕС в этой сфере, автор постарается дать решение вышеизложенным вопросам.

ՄԱՍՈՒՄՆԵՐ 2010 12 (137)

ՄԱՍՈՒՄՆԵՐ
Ինտերնացիոնալ

77

ԻՐՏԵԿ

ՀՀ ԳՈՐԾՈՂ ՕՐԵՆՍԴՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

ՉԵՐ ՀԱՍԱԿԱՐԳԻՉՆԵՐՈՒՄ

«ԻՐՏԵԿ» իրավական տեղեկատվական-որոնողական համակարգը Հայաստանի Հանրապետությունում օրենքների և այլ իրավական ակտերի ամենալիարժեք համակարգն է, որում ընդգրկված են ավելի քան 40000 իրավական ակտեր՝

- * ՀՀ Սահմանադրությունը, ՀՀ օրենքները և օրենսգրքերը,
- * ՀՀ նախագահի նորմատիվ հրամանագրերն ու կարգադրությունները,
- * ՀՀ սահմանադրական դատարանի որոշումները,
- * ՀՀ կառավարության և վարչապետի որոշումները,
- * ՀՀ կենտրոնական բանկի նորմատիվ ակտերը, ՀՀ ֆինանսների և էկոնոմիկայի նախարարության, ՀՀ պետական եկամուտների նախարարության և մյուս գերատեսչությունների կողմից ընդունված նորմատիվ ակտերը:

Ակտերը տրված են մինչ այսօր նրանցում կատարված փոփոխություններով և լրացումներով: Տրված են նաև ակտերի ժամանակային տարբերակները:

Համակարգում ընդգրկված են ՀՀ օրենսդրության մեջ կիրառվող ավելի քան 9000 հասկացություն պարունակող ՀՀ-ում համակարգչային միակ իրավաբանական ու տնտեսագիտական բացատրական բառարանները:

Իրավական տեղեկատվական կենտրոն, հեռ. 52-79-50 URL: www.IRTEK.am
Երևան, Աբովյան 36 ֆաքս. 56-90-85 E-mail: info@IRTEK.am

ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 2010 12 (137)